

MEDLEMSMAGASIN FOR HUMAN-ETISK FORBUND 02/2020

fr! tanke

MENING?
MED LIVET?

Formålsparagraf

» Fri tanke er et redaktørstyrt magasin som distribueres til medlemmer i Human-Etisk Forbund og andre interesserte, og en nettavis som er åpen for alle. Fri tanke redigeres etter redaktørplakaten.

» Fri tanke arbeider ut fra Human-Etisk Forbunds verdigrunnlag.

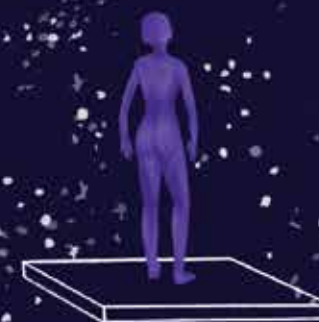
» Fri tankes oppgave er å lage nyheter, reportasjer, bakgrunnsstoff og meningsartikler om tema som ligger innenfor Human-Etisk Forbunds interessesfære. Det vil si tema tett knyttet til det humanistiske livssynet, som for eksempel kritisk tenkning, livsmening, ytringsfrihet, menneskerettigheter generelt, etikk og menneskesyn. Fri tanke skal både ha innhold fra hele Norge og dekke internasjonale forhold.

» Fri tanke skal være en premissleverandør for religions- og livssynsdebatten i Norge.

» Fri tanke er ikke-kommersiell og fullfinansiert av Human-Etisk Forbund.

*Vedtatt av Human-Etisk Forbunds hovedstyre
8. februar 2019*

frī tanke

MENNESKER

Hva gir livet mening for oss mennesker? Det kan være ulike ting. Fløytespill og hagearbeid for eksempel. Vi har møtt et knippe mennesker med ulike historier.

SIDE 6-49

IDÉER

Aristoteles mente det gir mening å opptre godt. Vi utforsker meningen i irrasjonaliteten, og ser på de som har gått seg vill i jakten på Meningen med stor M.

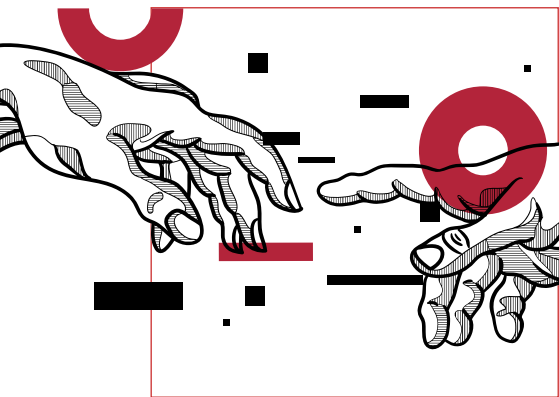
SIDE 50-77

FORBUNDET

Human-Etisk Forbund har prøvd å holde hjulene igang til tross for koronaepidemien. Sjekk hva som har skjedd siden sist.

SIDE 78-100

De moralske gudløse

Sjekk hva forskningen sier

SIDE 8

Meningen med husarbeid?

Tre filosofer møtes

SIDE 14

Kristentroen raknet

Eks-prest forteller

SIDE 34

Det verste som kan skje

Mari mistet Thuva (10)

SIDE 42

Hoppet ikke likevel

Nysgjerrigheten seiret

SIDE 52

Tapt konfirmasjonsvår

Trist for Pernille og Runa

SIDE 82

Mening med/i/om livet

2020 har så langt vært litt av et år, som vi har merket bølgene av også her i vanligvis så ikke-utsatte Norge. Overarbeidede sykehusansatte, utsatte operasjoner, hjemmekontor, stengte skoler, avlyste kulturarrangement, og ikke minst noen hundre døde av Covid19 og uvisst hvor mange med seinskader fra sykdommen. Her og verden over er hundretusener i sorg over å ha mistet en nær og kjær før tida. Og på grunn av smittefaren fikk de kanskje ikke tatt farvel.

Da korona-tiltakene ble løftet litt på, var det lett å tro at det hele snart skulle blåse over. Men idet dette nummeret går i trykken, er det igjen økende smitte i samfunnet med påfølgende uvisshet og innskjerping.

Finnes det noen mening i dette? Heldigvis trenger ikke vi sekulære humanister lete etter noen guddommelig mening i sykdom og ulykke. Som det heter i Nordisk humanistmanifest 2016: «Humanister anser at det ikke er noen *forutbestemt* mening med tilværelsen.»

Det betyr ikke at det ikke er mulig å finne en mening i krisen. For mange ble den nedstengte korona-perioden i vår en tid for refleksjon rundt hva som er viktig i livet. Og ikke overraskende var andre mennesker noe de fleste finner mening i.

Enda mer prekært blir tankene rundt hva som er viktig i livet når sykdom rammer, og muligheten for at det snart kan være slutt oppstår. Noen av dem vi har intervjuet har stått i den situasjonen, enten selv eller opplevd at en av deres nærmeste har dødd.

For én kan meningen med livet være å finne i kontinuerlig å forbedre seg selv, mens for en annen ligger det i å kjempe for en forbedring av andres kår.

For mange er det lett å fylle livet med mening, mens andre sliter med å finne noen mening med det hele.

Og for noen er behovet for en fiksert

mening med livet så desperat at jakten på den blir destruktiv.

Generelt kommer ikke livet med noen bruksanvisning eller oppskrift for hvordan man kan skape seg meningsfulle liv, selv om vi står på skuldrene til de som har levd før oss, og kan kjenne oss betrygget eller begrenset av det. Likevel, vi blir alle kastet ut i livet, og selv om vi er sosiale dyr som er avhengige av å leve sammen med andre, er vi alene i våre kropp, i våre hjerner, i våre tanker. Det finnes ikke noe hvorfor-svar, som vi kjenner til, på at vi er her og eksisterer. Mest sannsynlig er det hele en eneste stor kosmisk tilfeldighet. Men det betyr ikke at det hele er meningsløst. At vi er her er fantastisk, og kan gi oss utrolige muligheter til å skape mening i egne og andres liv.

Det vil si, for oss som lever i Norge er det stort sett slik. Vi er frie til å gjøre våre egne prioriteringer – selv om begrensninger finnes, og selv om fordelingen av denne friheten er ujevn. Noen står friere enn andre, mens andre har snevrere grenser.

Som det også heter i humanistmanifestet: «Vi er frie til å finne mening og mål i eget liv, gjennom individuell refleksjon, sosial samhandling og ved hjelp av den rike kultur vi mennesker har skapt innen vitenskap, filosofi og kunst.»

Og når alt kommer til alt, er det kanskje i de små ting at meningen med det hele helst er å finne.

For alene kan ingen redde verden. Vi setter alle spor etter oss gjennom hvordan vi forholder oss til menneskene rundt oss og hvilke valg vi gjør, enten det er i matbutikken eller stemmelokalet.

KIRSTI BERGH,
redaktør av Fri tanke

Har du **ris** eller **ros** eller tilbakemeldinger av annet slag – send oss gjerne på fri.tanke@human.no

FØLG OSS PÅ:

fritanke.no

facebook.com/fritanke.no

[@fritanke_no](https://twitter.com/fritanke_no)

[MENING MED LIVET]

MENNESKER

«Humanister anser at det ikke er noen forutbestemt mening med tilværelsen. Vi er frie til å finne mening og mål i eget liv, gjennom individuell refleksjon, sosial samhandling og ved hjelp av den rike kultur vi mennesker har skapt innen vitenskap, filosofi og kunst.»

NORDISK HUMANISTMANIFEST 2016

[14]

MENINGEN MED LIVET-SAMTALE

Tre filosofer møter en idéhistoriker på kafé.

[18]

RUTH, CHRISTIAN, HALFDAN OG IDUN

Fire humanister fyller livet med mening på forskjellige måter

[34]

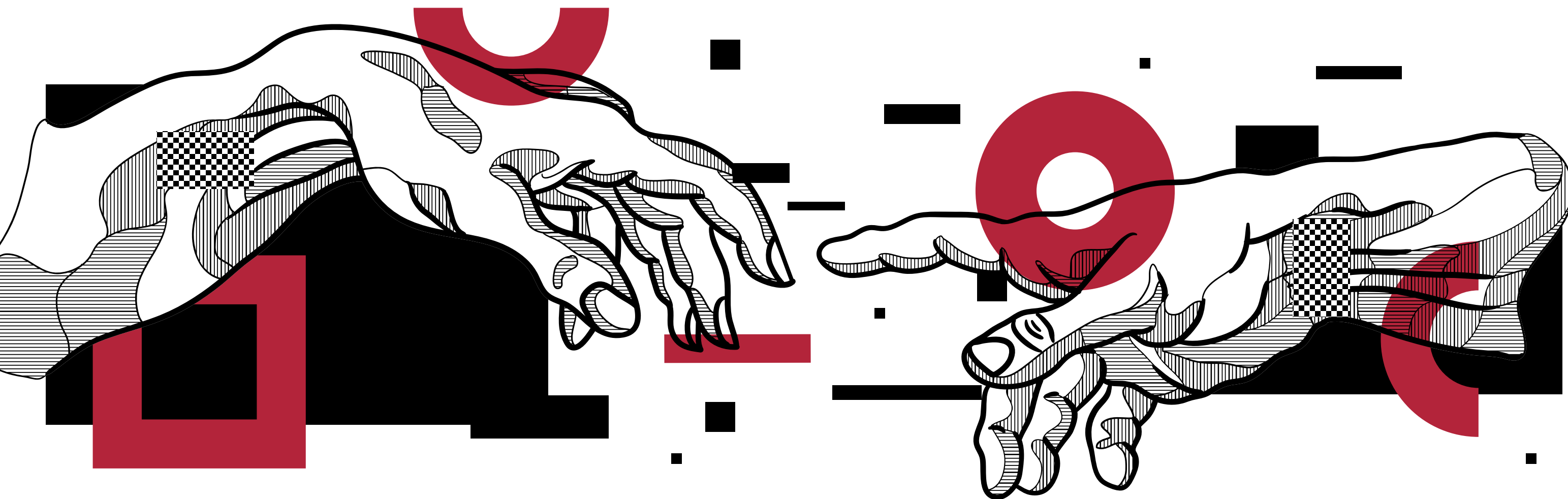
FRA PREST TIL TILLITSVALGT I HUMAN-ETISK FORBUND

Til slutt måtte han slippe taket i kristentroen

[42]

NÅR BARNET DITT DØR

Mari opplevde foreldres største frykt

FÆRRE ER RELIGIØSE – HVA VIL DET SI?

«Når religionen svekkes mister folk verdier og retning i livet!»
Ikke ifølge forskningsnettverket
«Understanding Unbelief».

TEKST: EVEN GRAN

Trenden er klar over hele den vestlige verden. Stadig færre har en religiøs tro, og stadig færre praktiserer religion. Før var religion allestedsnærværende og styrende for menneskers liv, uten at det egentlig var et personlig valg. Nå har religion og religiøse

autoriteter mistet den makten de tidligere hadde. Det har i langt større grad blitt et personlig valg, som det for så vidt kanskje er mer oppmerksomhet rundt enn før, men som likevel taper terreng.

Rundt én av fire amerikanere svarer nå at de ikke har noen religion. Ifølge Pew Research Center er folk uten religiøs tilknytning verdens tredje største livssynsgruppe. Rundt 16 prosent av verdens befolkning hadde ingen religiøs tilknytning i 2015, anslår forskningsinstituttet. Dermed er ikke-religion verdens tredje største «livssyn» etter kristendommen (31 prosent) og islam (24 prosent). I Vest-Europa er tallene enda tydeligere.

I Storbritannia svarer for eksempel over halvparten av befolkningen at de ikke har noen religion. Her i Norge tyder de fleste undersøkelser på at godt over halvparten av befolkningen ikke tilhører noen religion, utfra svarene de oppgir.

Men hva skjer med folk når religionen forsvinner ut av livene deres? Mister de verdiene sine? Blir de rotløse og rådville? Hva erstatter de religionen med? Og ikke minst: Hva skjer med samfunnet?

IKKE-TROENDE I SEKS LAND

Siden 2013 har forskningsprogrammet **Understanding Unbelief** vært på saken.

De siste årene har programmet finansiert tverrfaglig forskning på ikke-religion på tvers av verdens kulturer. Målet har vært å svare på hvem de ikke-troende er, hvordan de fyller livene sine med mening, hvordan de danner fellesskap og hvilke holdninger de har. Med mer.

Tradisjonelt sett har ikke religionsforskere vært så opptatt av de ikke-troende. De har vært mest opptatt av – ja, nettopp – *religion*, og ikke brydd seg så mye om de som definerer seg selv ut av interessefeltet. Men det har endret seg. Før Understanding Unbelief-programmet startet i 2013, ble det i 2005 dannet et lite forskningssenter på sekularisme i USA, og i

2008 ble det dannet et internasjonalt nettverk for forskning på ikke-religion (NSRN).

– Det er ikke så stor forskjell på ikke-troende og religiøse, sier Jonathan Lanman.

Han er en av koordinatorene for forskningsprogrammet Understanding Unbelief. Under nettverkets konferanse i Roma i mai 2019 la han fram resultatene fra en spørreundersøkelse blant ikke-troende i seks land; USA, Brasil, Storbritannia, Danmark, Kina og Japan. Det er gjort rundt 30 dybdeintervjuer i hvert land, og over tusen personer i hvert land har fylt ut spørreskjema.

Hvis du trodde at samtlige er beinhardte ateister uten snev av

betegner seg som ikke-troende, er klart mindre religiøst troende. Det er en logikk i dette tross alt, sier Lois Lee, en av de andre koordinatorene bak forskningsprogrammet Understanding Unbelief til Fri tanke.

Bare så det er klart: De «ikke-troende» det er snakk om her, er folksom har fått spørsmål om hvilken påstand som kommer nærmest det de tror om en gud eller guder, og som svarer at de «ikke tror på Gud» (ateist) eller at de «ikke vet om det finnes en gud, og heller ikke tror det er noen måte å finne det ut på» (agnostiker).

Selv om det strengt tatt ikke er noen motsetning mellom «ikke å tro på Gud» og det å være enig i at man «ikke kan vite», er det klare for-

landene. Så det er altså en logikk i det.

Et helt «naturalistisk» livssyn (altså at de tror den fysiske virkeligheten er alt som finnes) er det likevel bare mellom 10 og 30 prosent av de ikke-troende som har. Samtidig ser vi igjen en klar forskjell mellom «ateistene» og «agnostikerne». Førstnevnte er betydelig mer overbeviste naturalister enn de siste.

GANSKE LIKT VERDISYN

Når det gjelder verdisyn er det få konsistente forskjeller på de ikke-troende og resten av befolkningen. Det er ett av de viktigste funnene i undersøkelsen. Dette gjelder for eksempel oppslutning rundt påstander om menneskelig likeverd, naturens egenverdi og at det er opp til hver enkelt å bestemme hva som er rett og galt.

De ikke-troende ble for eksempel spurt om å velge de fem viktigste verdiene fra en liste med 43 ulike verdier. Resultatet ble ganske likt på tvers av tro og ikke-tro. Familie, frihet, vennskap og likhet kom høyest. Det eneste unntaket var at «Gud», som ikke var inne på lista til de ikke-troende i noe land, kom på andreplass for den generelle befolkningen i Brasil og USA.

Det er altså ikke slik at folk som sier nei til religion mister sitt moralske kompass og ender opp med et meningsløst og tomt liv. Folk er folk, og forskningen viser det som vel er opplagt, at også de «ikke-troende» trenger å fylle livet sitt med fellesskap, mening, retning og sammenheng. Det kan se ut som dette er menneskelige behov som ikke forsvinner bare fordi man slutter å se på seg selv som religiøs.

Jonathan Lanman, en av de fire koordinatorene i Understanding Unbelief-programmet, sier til Fri tanke at forskningen deres så langt har greid å avkrefte en god del myter om ikke-troende.

– Det er en utbredt oppfatning at

– Hvis du tror at samtlige er beinhardte ateister uten snev av religiøsitet, må du tro om igjen, sier Jonathan Lanman.

– De som betegner seg som ikke-troende, er klart mindre troende. Det er en logikk i det tross alt, sier Lois Lee.

– Humanistiske seremonier har opplagt hatt en effekt i Norge, sier den engelske forskeren Josh Bullock.

– Ikke-troende har et stort mangfold av meningssøkende fellesskap, sier Penny Edgell.

« Når religionen kommer i bakgrunnen, danner folk nye meningsfellesskap rundt nyåndelighet, ting som «Sunday Assembly» eller sekulære humanistorganisasjoner.»

- PENNY EDGELL

religiøsitet, må du nok tro om igjen. For de ikke-troende var visst litt religiøse likevel viser det seg. Mange av dem tror det finnes en ånde verden, de tror på et liv etter døden, astrologi og reinkarnasjon. Og når de blir spurt hvilke verdier som er viktigst for dem, skiller de seg ikke så veldig fra de som betegner seg som religiøse. «Familie» og «frihet» troner på toppen.

MYE RELIGION BLANT IKKE-TROENDE

Men er det så ingen forskjeller på «religiøse» og «ikke-troende»?

– Det ville jo virkelig ha vært overraskende hvis det ikke var noen forskjeller, men slik er det ikke. De som

skjeller mellom de som plasserer seg i de to kategoriene.

Forskerne har nemlig også spurt dem om hvordan de ser på ulike metafysiske forestillinger som liv etter døden, reinkarnasjon, astrologi, folk med mystiske evner, overnaturlige vesener, en universell livskraft med mer. Det er bare et mindretall både blant «ateister» og «agnostikere» som oppgir at de tror på slike ting, men forskerne finner samtidig at de som «ikke tror på Gud» (ateistene), i snitt tror mindre på slikt enn «agnostikerne». Og til slutt: Begge disse gruppene tror betydelig mindre på dette enn gjennomsnittet av befolkningen i de seks undersøkte

ateister er arrogante og nedlatende, og at man blir umoralsk av å si nei til religion. Men det er feil. Ikke-troende er verken bedre eller verre enn andre folk, sier han.

Noen forskjeller er det likevel. Selv om moralnormene er noenlunde de samme, er ikke-troende for eksempel mer tilbøyelige til å mene at det er opp til hver enkelt å vurdere hva som er rett og galt – altså at de har et mer individualistisk moralsyn.

– *Fører sekulariseringen til polarisering? Vil fellesskap og samhold forvitte når stadig flere forlater religion?*

– Nei, så enkelt er det ikke. Her tror jeg andre faktorer er mye viktigere, som uregulert kapitalisme, større forskjeller og redusert tillit. Bare se på de nordiske landene. Se på Danmark, for eksempel, og sammenlign med USA i vår undersøkelse. Fellesskapet og tilliten står mye sterkere der enn i USA, selv om religion står mye sterkere i USA, sier Lanman.

Han medgir imidlertid at religion gir sosial tilhørighet og fellesskap, og at det er et poeng å spørre hvor dette skal komme fra hvis religion blir mindre viktig for folk.

– Det finnes ikke-troende alternativ, men limet er ikke like sterkt. Men generelt tror jeg at hvis man er opptatt av å redusere polarisering og styrke fellesskap og tillit, er det bedre å jobbe for å redusere økonomiske forskjeller og styrke tilliten, enn å få folk til å engasjere seg i religion igjen, sier han.

NORGE ET UNNTAK

Josh Bullock og David Herbert fra Kingston University i London har også forsket på hva som kjennetegner ikke-troende. De har undersøkt fem land; Storbritannia, Nederland, Tyskland, Polen, Romania og Norge. Her fant de mye av det samme kaotiske mangfoldet som i den store Understanding

Unbelief-undersøkelsen, men til Fri tanke forteller Josh Bullock om en ganske interessant forskjell mellom Norge og de andre landene.

– I de andre landene forbandt de ikke-troende i stor grad seremo-

nier og tradisjoner med religion. De la til grunn at kirken hadde et eierskap til seremonier, og at dette var noe de måtte gi avkall på når de sa nei til religion. Slik var det ikke i Norge. Her mente folk i større grad at seremonier er en felles, kulturell ting som man kan feire og

« Det finnes ikke-troende alternativ, men limet er ikke like sterkt.»

LIKHET: Det er ikke så stor verdimessig forskjell på religiøse og ikke-religiøse, konstaterte Jonathan Lanman under en konferanse i Roma i mai 2019. Foto: Even Gran

markere uavhengig av livssyn. Og det gir jo mening, for i Norge har dere jo en sterk tradisjon for humanistiske seremonier – et alternativ som ikke på langt nær er like innarbeidet i andre land. Så her skilte Norge seg klart ut, forteller London-forskeren.

Bullock og Herbert fant, i likhet med den store undersøkelsen til Lanman & co, at de som betegner seg som «ikke-troende» i stor grad tror på noe spirituelt og at det er «mer mellom himmel og jord». Forskningen deres

bekrefter imidlertid at religionen til de «ikke-troende» er langt mer individualisert og mindre tradisjonell.

– Dette henger sammen med hva man kan forvente ut fra klassisk sekulariseringsteori. Religionen blir mindre forpliktende og mer individualisert. Dermed mister også religionen makt i samfunnet, understreket Bullock og Herbert.

En annen faktor er at en del av den rapporterte ikke-religionen i undersøkelsen også handler om sosial protest. Dette var spesielt tyde-

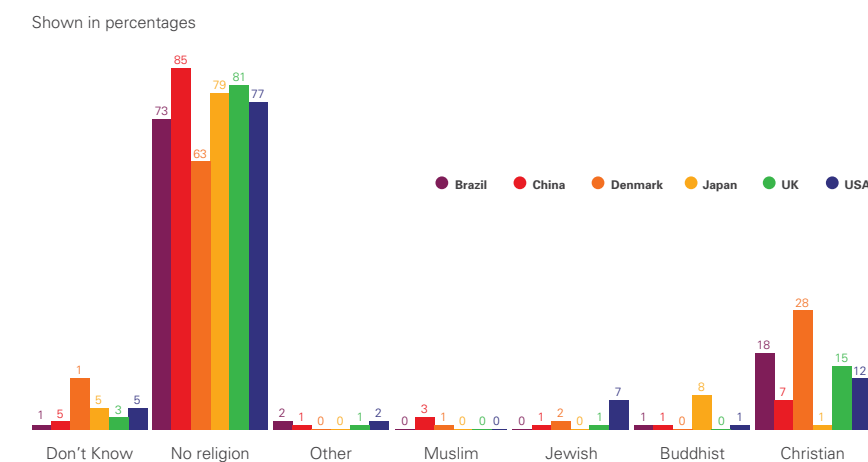
lig i Polen, der liberale gjerne identifiserer seg som ikke-troende, men at det er vel så mye i protest mot sterke verdikonservative strømninger i landet.

IKKE BARE «NYATEISTER»

En annen av religionsforskerne tilknyttet Understanding Unbelief-nettverket, sosiologiprofessor Penny Edgell ved Universitetet i Minnesota, peker på hvordan forskningen på ikke-troende har endret seg. Hun mener religionsforskerne

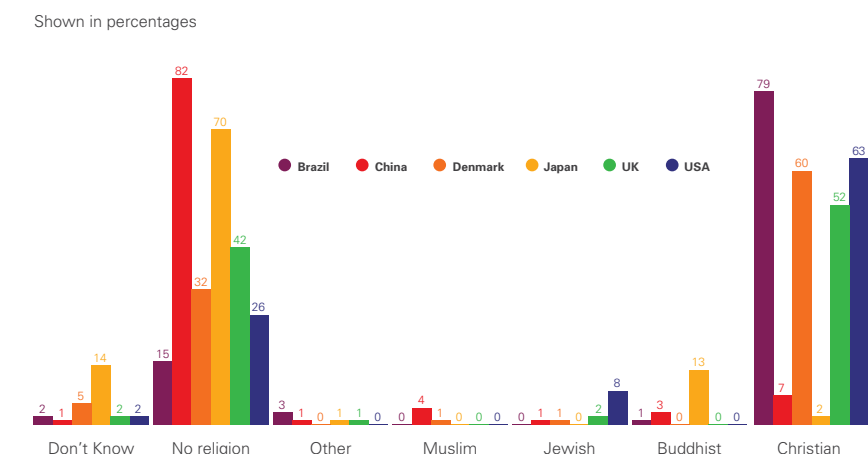
1. Unbelief, identity and religion

1.1 Current religious affiliation of atheists/agnostics (combined) (q: 'Do you consider yourself as belonging to a particular religion? If yes, which?')

Det finnes erklærte ateister og anostikere som sier de tilhører en religion, men de fleste gjør det ikke.

1.2 Religious upbringing of atheists/agnostics (combined) in each country (q: 'What religion, if any, were you raised in?')

I Kina og Japan svarer flertallet av de ikke-religiøse at de også har fått en ikke-religiøs oppdragelse. Ellers dominerer majoritetsreligionen.

er i ferd med å innse at sekularisering er en varig endring, og ikke bare et midlertidig blaff.

– Hele landskapet er i ferd med å endres. I tidligere forskning og definisjoner av religion, er religion noe som rydder opp og gir mennesker mening. Grunnantagelsen har vært at alle trenger dette – at det ikke er mulig å tenke seg et samfunn uten. Religionsforskerne har sett veksten i ikke-tro som en mangel.

Edgell mener det er bedre å frigjøre seg fra motsetningen religion/

ikke-religion, og heller tenke at alle mennesker har et kulturelt repertoar som vi danner og vedlikeholder i samhandling med andre.

– Å se på kulturelle repertoar kan få oss et skritt videre. Når religionen kommer i bakgrunnen, danner folk nye meningsfellesskap rundt nyåndelighet, ting som Sunday assembly eller sekulære humanistorganisasjoner. Det er mye snakk om «nyateisme», men vi må ikke se oss blinde på dette. Det er også et stort mangfold av

UNDERSTANDING UNBELIEF

Omfattende forskningsprogram (etablert i 2013 ved Universitetet i Kent) for å øke forståelsen av ateisme og andre former for ikke-tro rundt om i verden. Fokus på hva som karakteriserer ikke-tro og ikke-troende, og mangfoldet blant dem. 2019-forskningsrapporten ble lagt fram på konferansen til det internasjonale nettverket for forskning på ikke-tro (NSRN) i mai 2019. Rapporten baserer seg på en spørreundersøkelse blant ikke-troende i seks land; USA, Brasil, Storbritannia, Danmark, Kina og Japan. Det er gjort 30 dybdeintervjuer i hvert land, og over tusen personer i hvert land har fylt ut spørreskjema.

Du kan selv dykke ned i undersøkelsen:

Fritanke.no/filarkiv/
UU-rapport.pdf

MENINGEN MED LIVET, DØDEN, HUSARBEIDET OG ETTERMÆLET

UENIGE: Filosofene (fra venstre) Kaja Melsom, Carl Tollef Solberg og Einar Duenger Bøhn var ikke helt enige da de møtte forfatter og idehistoriker Hilde Østby (i rødt) for en kafesamtale om meningen med livet.

Hva skjer når tre filosofer møter en idehistorier for å snakke om meningen med livet, døden og Sisyfos?

TEKST: HILDE ØSTBY FOTO: IHNE PEDERSEN

Filosofiprofessor Einar Duenger Bøhn har skrevet bok om meningen med livet, mens filosof Carl Tollef Solberg nylig kom med bok den sekulære døden sammen med kollega Espen Gamlund. Et møte på kafé sammen med filosof Kaja Melsom skal bli en jakt etter det forjettede håpet.

Vi tilslører døden i bilder og metaforer, vi holder den på avstand og fortier og forskjønnner den. Mesteparten av livet vårt lever vi som om vi aldri skal dø. Det er behagelig, men det koster. Den udødelige tar ikke livet sitt tilstrekkelig på alvor, samtidig som døden blir vanskelig å forsone seg med, skriver Carl Tollef Solberg og Espen Gamlund i boka *Hva er døden*. 46 prosent av nordmenn tror ikke lenger på en gud, og har dermed forkastet tanken om en slags guddommelig plan og et liv etter døden. Så hvordan skal vi forstå døden nå, etter at det evige liv i paradiset ble borte? Er det for ubehagelig å forholde seg til døden idet gud blir borte? Og hvordan skal vi forstå livet vårt, sett i lys av en sekulær død?

– Det vil oppleves som om et potensial ikke er blitt brukt idet noen dør altfor ung, mener filosof og lege Carl Tollef Solberg, som sammen med filosof Espen Gamlund har skrevet boka *Hva er døden*.

– Kanskje det er sånn at idet du fyller 75 og har gjort alle dine mest spennende prosjekter, vil det være helt greit å dø. Det mener lege og medisinsk etiker Zeke Emanuel. Men jeg mener derimot at døden er negativ i kraft av hva den fratar oss. Døden påfører oss en tapt fremtid, sier han.

MENINGEN MED DØDEN

– Jeg tror det er meningsløst å spørre seg hva meningen med døden er, fordi det ikke kan være et poeng med å fortsette å være død. Døden kan derimot gjøre at vi opplever mening i livene våre mens vi ennå er i live, sier filosofiprofessor Einar Duenger Bøhn.

Hans bok, *Meningen med livet*, som ble utgitt i fjor, går systematisk til verks i forsøket på å finne en slags fellesnevner, et løsenord ved det at vi holder oss i live. Hva gir oss mennesker mening? Etter grundige analyser står ett ord igjen for Bøhn: *Forbedring*.

– Meningen med livet ligger i forbedringspotensialet. Det er et meningsfullt liv å forsøke å realisere

det forbedringspotensialet. Mening trenger ikke å ha med lykke og nytelse å gjøre, men at du oppfatter at noe kan bli bedre enn det er nå, sier han.

Forbedring kan ifølge ham være alt fra å bli bedre til å brygge kaffe til ønsket om å bygge helt nye samfunn; fra det å gjøre livet bedre for dem du elsker så vel som å bidra til utvikling av genteknologi og såkalt transhumanisme – hvor teknologi brukes for å utvide potensialet til menneskekroppen.

Men hvordan kan vi vite hva som er forbedring? Hvordan kan vi måle forbedringene – utfra hvilken skala?

– Det må skje i en forhandling med omgivelsene, det er en utveksling mellom deg og verden, dette å finne ut hva som forbedringen består i. En vinekspert vet jo bedre enn deg hva som er en god vin, for eksempel. Man kan lære seg å utvikle en bedre sans til å identifisere objektiv mening, mener Bøhn.

– Men hva om et helt samfunn blir enige om at det er en forbedring om alle jøder forsvinner, for eksempel?

– Da tar de antakeligvis bare feil. Jeg tror på en viss grad av objektivitet innenfor det normative. Noen ting er bedre enn andre ting, uavhengig av om vi måtte mene det motsatte. Vi kan derfor både tro og handle feil, sier Bøhn.

STOR MAKT GIR STORT ANSVAR

Bøhn mener at mennesket har ansvaret for å forvalte naturen, noe vi for så vidt har påtatt oss helt siden Platons tid. Paradoksalt nok har dette ført til at vi, drevet av ønsket om å forbedre naturen og våre egne livsbetingelser, har bidratt til å skape den klimakrisen vi nå må forbedre oss ut av. Når målestokken er forbedring, er det vanskelig å vite hva som er fasit: Det som var forbedringer i går (biler og kommersiell flytrafikk) er kanskje forverringer i dag.

« Når selv vi, som lever i et av verdens tryggeste og rikeste land, får livene våre endevendt

over natten av et virus, er det en kraftig påminnelse om at livet i stor grad formes av tilfeldigheter vi ikke rår over.»

FILOSOF KAJA MELSOM

– Evnen til selvrefleksjon gir oss et særskilt ansvar. «With great power comes great responsibility», som det heter i Spiderman-filmen, mener han.

Vi har ingen garanti for at planen vår er optimal eller at den lykkes, men det er i hvert fall bedre enn å ikke ha noen plan. Å bare la ting skje tilfeldig fordi vi frykter at noe skal gå galt, gir i hvert fall ingen garanti for at det går bra, skriver Bøhn i boka.

DEN IRRASJONELLE MENINGEN

Kaja Melsom er filosof og spesialrådgiver i Human-Etisk Forbund, og er langt mer tvilende til begrepet om forbedring. Hun tror meningen med livet har irrasjonelle og ikke-målbare komponenter, som vår evne til å lage kunst og musikk og litteratur, og at det ligger mye mening i å akseptere tilfeldigheter og den menneskelige, sårbare tilstand.

– Når selv vi som lever i et av verdens tryggeste og rikeste land, får livene våre endevendt over natten av et virus, er det en kraftig påminnelse om at livet i stor grad formes

av tilfeldigheter vi ikke rår over. Og med det burde vi innse at vi lenge har lullet oss inn i en løgn om at vi kontrollerer tilværelsen. Om vi bare spiser sunt og trener, vil vi leve godt og lenge, har vi tenkt. Om vi bare står på og jobber hardt, vil vi nå til topps i yrkeslivet.

Tanken om kontinuerlig forbedring av livsbetingelsene kan ta fra oss noe viktig.

Ja visst gjør det vondt når livsløgnen rakner. Men på sikt er det nok ikke så dumt. Løgnen har jo først og fremst vært behagelig for dem med god helse, trygg økonomi og en flott karriere – som har kunnet innbille seg at deres privilegerte posisjon skyldes talent og praktisk klokskap. Den kollektive erkjennelsen av at det når som helst kan dukke opp skjær i sjøen som gjør at selv den sterkeste skuta velter, vil forhåpentligvis manifestere seg i større empati med de som kullseiler, skriver hun i en artikkel om håp, i Agenda magasin.

Melsom påpeker at nyere forskning viser at det er et gode å forsone seg med forfall og død, fremfor å

« Det vil oppleves som om et potensial ikke er blitt brukt idet noen dør altfor ung.»

FILOSOF OG LEGE CARL TOLLEF SOLBERG

flykte fra kjensgjerningene. Og det å bli gammel representerer ikke nødvendigvis en forbedring.

Økt bevissthet om egen dødelighet kan gi mer tilstedeværelse i livet, mer veloverveide valg og ikke minst mer medmenneskelighet i møte med eldre og syke, mener hun.

– Døden er det totale mulighetstapet. For å si noe om hvor negativ døden er, må vi si noe om hvordan fremtiden til avdøde kunne ha blitt, sier Carl Tollef Solberg.

Mennesket har alltid drømt om å unngå døden, leve evig, gjenoppstå. En av de eldste mytene om mennesket og døden, er den om Sisyfos. Han forsøkte å lure seg unna døden, i den greske sagnverden. Han blir selvfølgelig innhentet, og som straff må han trille en stein opp en bakke resten av evigheten. Hver gang steinen kommer til toppen, triller den ned.

– Det er jo det totalt meningsløse, her er det ingen forbedring, sier Bøhn. Han bruker myten til å illustrere hvor viktig forbedring er for at vi skal oppfatte noe som meningsfullt.

HUSARBEIDET OG SISYFOS

Det er ikke Melsom uten videre enig i.

– Filosofen Simone de Beauvoir skrev at det var få oppgaver som lignet mer på Sisyfos' straff enn dem husmødrene på hennes tid utførte. Men det som ifølge Beauvoir gjorde husmorens arbeid meningsløst, var ikke mangelen på forbedring, det ble jo gjerne både renere og penere etter at hun hadde feiet bort støv og vasket klær. Nei, det som gjorde husarbeidet så meningsløst for husmoren, var at mens mannen var ute i verden og skapte noe nytt, var hun dømt til bare å vedlikeholde det bestående. Husarbeid er jo en evig kamp mot et onde som ikke forsvinner, både hus og klær blir skitne igjen, og igjen.

– Her tror jeg Beauvoir var inne på noe. Det som kjennetegner mennesket, er jo at vi kan overskride det gitte og skape noe nytt. Er det ikke også slik vi skaper mening i tilværelsen? Vi kan jo bare tenke oss hva som ville skjedd om Sisyfos tryllet fram en sang mens han rullet steinen opp bakken. Eller om han fikk anledning til å bygge en skulptur av alle steinene han tril-

« Meningen med livet ligger i forbedringspotensialet.»

FILOSOFIPROFESSOR EINAR DUENGER BØHN

let opp til toppen. Mon tro om ikke han ville opplevd livet som mindre meningsløst da? spør Melsom.

DØDEN VI IKKE FORHOLDER OSS TIL

Eksistensfilosofen Albert Camus påpekte i *Myten om Sisyfos* at det er mye mer ved livet som er meningsløst enn meningsfullt. Hva er egentlig meningen med både livet og døden, når det ikke finnes en guddommelig plan? Hva er det egentlig som skjer med oss etter døden, når det ikke lenger er snakk om en udødelig sjel?

– Det er selvfølgelig ikke trist for den som allerede «er død», fordi vedkommende ikke eksisterer mer. Men for alle etterlatte, hva skjer med dem?

For filosofen er det gjenklngen vi har skapt i andre som kommer nærmest det å leve videre etter døden.

– Den som er dør blir frarøvet all fremtid, men fortiden blir ikke borte. Den forvaltes av dem som elsket og kjente den døde. I historien og ettermælet lever vedkommende videre, i dem som står igjen, påpeker Solberg.

Mening med livet

DET MÅ VÆRE NYTTIG

– Å øve seg på å tenke kritisk og finne ut hva som er sant og riktig, det er en del av meningen med livet, mener pensjonert språkforsker Ruth Vatvedt Fjeld.

TEKST: KIRSTI BERGH FOTO: IHNE PEDERSEN

Språkforsker og professor emerita Ruth Vatvedt Fjeld ble «bannekjendis» i 2018 da hun ga ut *Norsk Banneordbok* på Humanist forlag. I boka har hun samlet – og analysert – banneord fra hele landet. Det er kanskje ikke tilfeldig at det skulle komme en slik bok fra hennes hånd, selv om de første bøkene hun stavet seg gjennom var religiøse barnebøker fra misjonsmarkene i Kina. Det var det som var tilgjengelig i foreldrehjemmet for den unge lesehesten Ruth i indremisjonsbygden i Østfold, der det lå et bedehus rundt hver sving.

– Banning er kristendommens vokabular, kristendommens lovsett – bare se på andre bud, «du skal ikke misbruke guds navn». Jeg spekulerte mye på hva det ville si å misbruke et navn da jeg var liten. Nesten all banning i vår kultur stammer fra dette forbudet. Det er rett og slett fordi det var Guds navn som var gjort hellig; det var farlig å nevne det uten at det markerte tilbedelse. Mange av banneordene er varianter av å påkalle Gud uten å være ydmyk i bønn, forklarer Ruth, som har et og annet lite foredrag om banning på lager.

FRELST AV SKOLEBIBLIOTEKET

Hjemme på gården var det kristendom og hardt bondearbeid som ga mening i livet. Men Ruth stilte tidlig kritiske spørsmål til den kristne verdensanskuelsen.

– Jeg trodde på det og jeg trodde ikke på det. Jeg syntes det var mye

ulogisk i kristendommen. Særlig det med arvesynden. Hvis vi var slemme, sa mamma at vi hadde vært «slemmere enn arvesynden». Jeg grublet mye over hva det betydde. Det er et forferdelig uttrykk! At jeg skulle straffes for noe andre hadde gjort, det syntes jeg var veldig urimelig.

Skolebiblioteket åpnet opp en ny verden for skolefinke Ruth, og hun bestemte seg tidlig for at hun ville ut. Hun ville i hvert fall ikke inn i bedehusverdenen, der konene fra nabolaaget lå på knærne og gråt og snufset og tilstod sine ulike synder på bønnemøtene. Det ble au pair-opphold i Østerrike, og etter hvert universitetsstudier, forskning, undervisning og professorat i nordisk språkvitenskap.

Denne dagen under korona-våren har Fri tanke kommet på døra for å snakke om livsfilosofi og hva som gir mening i tilværelsen.

– Det var litt rart sammen treff at du tok kontakt for å stille det spørsmålet akkurat nå, sier Ruth, idet vi setter oss ned ved bordet hun har dekket ute i den tidlige sommersolen på terrassen sin. Koronatiltakene har nylig lettet litt. Nedenfor blomstrer den frodige hagen, ualminnelig stor til rekkehus i Oslo å være. Her har hun trillet sikkert to hundre lass med jord fra den ene enden av hagen til den andre, og luket kilovis med ugras og plantet og pleiet blomster og planter.

Spørsmålet om meningen i tilværelsen fikk plutselig ny aktualitet

for Ruth i fjor sommer. Da ble hun operert for brystkreft, og denne påsken skulle hun være frisk og klar for å reise til India og besøke datteren og barnebarna, som hun på grunn av sykdommen ikke har sett på ett år. Men så kom korona. Og nå får hun antakelig ikke sett dem før neste år.

MENINGEN I FLOKKEN

Det synes hun kjennes tungt og har virkelig tydeliggjort hvordan familie er noe av det som gir livet mening.

– Det er jo en mening med livet – det er akkurat som med de fuglene, sier hun og nikker i retning fuglesangen som høres fra trær og busker i nærheten.

– De lever i flokk. De har en slags mening med livet sitt, og det er det samme jeg føler har vært det viktigste i livet, som det er for alt i naturen: å gifte meg og få barn, og slik føre arten videre. Å være del av en flokk.

Å ikke kunne ha nærkontakt med barn og barnebarn i korona-perioden er tøft. Hun synes samfunnet bryr seg litt lite om alle de enslige menneskene som i denne perioden ikke har fått møte noen. Særlig de enslige og friske hjemmeboende eldre, som derved ble helt isolert.

–Vi har vært spik mutters aleine, vi har ikke kunnet møte venner, ikke gi en klem til barnebarna, ikke gå på konsert eller restaurant – ingenting! Den totale isolasjonen. Men jeg har lest bøker, det hjelper! Og jeg har skrevet på fagartikler.

MENING I KUNNSKAPSSØKEN

For språkforskeren med spesialisering i leksikografi og målføregransking har slett ikke ligget på latsiden etter at hun ble pensjonist for drøyt to år siden. Selv om mye av tiden har gått med til å kose seg med hagearbeid, har hun også sitt faglige arbeid. I tillegg

RUTH ELDBJØRG VATVEDT FJELD

ALDER: 72 år.

BOSTED: Oslo, født i Aremark.

UTDANNING/
YRKE: Doktorgrad i språkvitenskap. Professor emerita i nordisk språkvitenskap, har vært ansvarlig for det leksikografiske bokmålskorpuset (LBK), var prorektor ved UiO fra 2013–14.

Ga i 2018 ut *Norsk banneordbok* på Humanist forlag

« Jeg har ingen dragning tilbake til kristendommen. Det er en absurd tanke. Jeg har i perioder vært aktiv i Human-Etisk Forbund og det er blitt et slags 'åndelig hjem' for meg.»

til arbeidet med banneordboka, har hun beholdt et stort faglig nettverk og fortsetter å skrive fagartikler. Da vi treffer henne har hun nettopp fått tilbake et «review» (kritisk tekstgjennomgang) fra en kollega.

– Det er fantastisk flott at kollegaer hjelper hverandre med å gjøre arbeidene våre bedre. Det er noe av det fine man opplever i de akademiske miljøer – så det er nesten blitt en religion, ler hun og legger til: – Sannhetssøking, ærlighet, redelighet og samarbeid i stedet for konkurranse. Jeg har møtt utrolig mange supre kolleger fra hele verden, og å få oppleve det fellesskapet og samarbeidet er en helt spesiell gave. Det kan du ikke få i noe annet yrke tror jeg: en sånn vilje til å samarbeide og finne ut av ting som er til det beste for faget og den menneskelige viten, for å si det litt sånn svulstig.

Noe av det hun trekker fram som det som virkelig har vært meningsfylt er nettopp det å få ha et liv som forsker og derigjennom få øve seg i å tenke kritisk og forsøke å finne ut hva som er sant og vesentlig.

– Så vet man jo ikke hva som er den fullstendige og egentlige sannheten, selv om man prøver å komme fram til den. Det å lære seg til alltid å tenke alternative svar og løsninger, selve den kritiske tenkningen, det har vært viktig og veldig inspirerende for meg. Slik tenkning er nyttig også når det kommer til religiøse forestillinger.

Hun konkluderer med at universitetslivet er noe av det fineste hun har fått være med på.

– Å lære og å forstå, for eksempel den gangen jeg skjønnte at min egen østfolddialekt ikke bare var tull og språkfeil som alle kunne le av, men at

det var en egen dialekt – et ordentlig språk – der man kunne kartlegge og forstå utviklingen fra norrønt språk fram til det jeg selv pleide si, det var fantastisk! I min første jobb som sekretær i et privat firma fikk jeg ikke lov til å snakke østfolddialekt med kunder eller i telefonen.

MENING I TOLERANSE

Blant de mange temaene Ruth har vært opptatt av, er språk og kjønn viktig, noe som igjen henger sammen med hennes politiske grunnsyn – hun har vært opptatt av likestilling, likhet for loven, menneskeverd og toleranse.

– Toleranse er jo humanismens credo også, som jeg forstår det, sier hun.

Det er også et viktig element i hennes livsfilosofi og noe hun synes bare er blitt viktigere med årene. Ikke bare det å ha et familieliv innebærer å utvikle toleranse og forståelse for andre, men det er også viktig i en mye videre mellommenneskelig målestokk.

– Toleranse er veldig viktig. Og med den globaliseringen vi er inne i nå, blir det mer og mer viktig. Den angsten vi ser mot «fremmede religioner» synes jeg er vond å se og høre, også fra folk som mener seg å være gode kristne mennesker. De er så hatefulle mot en annen forståelse av hva som vi legger til grunn for å bedømme hva som er godt eller vondt.

Ruth tok steget og meldte seg ut av kirka etter at hun begynte å studere, ble kjæreste med sin eksmann og ble del av et annet og mer intellektuelt miljø.

– Jeg våget kanskje ikke gå ut av kirka før jeg hadde fått en ny flokk å høre til i.

HAGEARBEID: Ruth Vatvedt Fjeld finner mye glede og mening i arbeidet med hagen sin, som hun planla å bruke mye tid på etter at hun ble pensjonist.

Behovet for flokken ble veldig tydelig under korona, både familien, vennekreisen og koret ble satt på vent, og det var heller ikke lov å være på pensjonistkontoret.

MENING SOM GRAVFERDSTALER

Men behov for å melde seg inn i kirkefellesskapet igjen, som en del andre i hennes generasjon har gjort, har hun ikke.

– Jeg har ingen dragning tilbake til kristendommen. Det er en absurd tanke. Jeg har i perioder vært aktiv i Human-Etisk Forbund og det er blitt et slags «åndelig hjem» for meg. Det er som sagt viktig å ha et samfunn å tilhøre.

Tilhørigheten til forbundet startet med at hun holdt noen navnefesttaler som hun fikk god tilbakemelding på, og så ble hun spurt om hun kunne tenke seg å bli gravferdstaler.

– Å være gravferdstaler var veldig

meningsfylt! Ikke minst det å merke at de etterlatte synes det er godt å snakke om livet til den avdøde. Og disse samtalerne var i seg selv spennende. Har du ønske om å bli forfatter – bli gravferdstaler, sier jeg. Du blir presentert for så mange fortellinger om levd liv. For nesten alle har jo levd interessante liv – heldigvis! Så det å ha den samtalen og bruke det som fortelles der til å sette sammen en fin tale, det likte jeg godt. Jeg følte at jeg var til hjelp for de etterlatte.

– Jeg er også opptatt av at det en gjør skal være nyttig, det har jeg hjemmefra. Det var min mors faste uttrykk, hennes standardspørsmål til alt: «kan det være nøtti det, da?» Fikk hun bekreftelse på det, var det greit, smiler hun.

SPORENE MAN LEGGER IGJEN

Hvor man kommer fra sitter i kroppen, selv om man ikke tar med seg alt fra barndomshjemmet, mener Ruth.

– Derfor er det å være lærer og forelder så viktig. Du legger noen spor i andre, og de er så dype, de tidlige sporene. Det er som med språk, man lærer aldri noe annet språk så godt som det første, derfor kalles det også morsmålet.

Hun forteller om meningsfylte ettermiddager med eldste barnebarn som hun har hjulpet med nynorsken i vinter, noe som også har gitt samtaler om både det ene og det andre. Like verdifullt for henne som for ham.

– Det har jeg tenkt i mange år, at det som blir igjen av meg når jeg er borte, er det som sitter i barn og barnebarn. Men også i andre, alle

mine studenter og elever gjennom livet – og de som leser banneordboka mi, haha. Det som lever igjen etter en, er barn, først og fremst, men om man ikke har barn – alle mennesker i flokken som man har påvirket. Og det man forhåpentligvis har brakt videre til flokken.

– Det er en gave med det å ha vært professor og veileder, at det kommer noen som sier «Å, jeg har lært så mye spennende av deg – jeg hadde aldri kommet dit jeg er uten det!». Da har man jo ikke levd forgjeves. Så om jeg ikke kommer til å sitte på en hvit sky etterpå, så er det en slags sky likevel, smiler hun.

CHRISTIAN LOMSDALEN**ALDER:** 35 år.**BOSTED:** Bergen**UTDANNING/YRKE:** Bachelorgrad i statsvitenskap, NTNU, mastergrad i fredsstudier, UiT, bachelorgrad i religionsvitenskap fra UiB. Lektor i samfunnsfag, sosialkunnskap, religion og etikk, IKT-servicefag ved Metis videregående skole.

Nestleder i Human-Etisk Forbund

Mening med livet

MYE BLIR TOMT UTEN OMSORG

– Omsorg er det enkleste ordet som beskriver meningen med livet. Det handler om å ta vare på hverandre, sier Christian Lomsdalen, nestleder i Human-Etisk Forbund.

TEKST OG FOTO: OTTO VON MÜNCHOW

For Christian Lomsdalen (35) står sosialt fellesskap med andre mennesker som noe av det mest verdifulle i livet, det gjelder både innenfor familien og i en utvidet omgangskrets.

– For meg er det mye mening i samværet med mine barn, bonusbarn og samboer. Den daglige praten med dem gir meg svært mye. Og utenfor familien opplever jeg det som utrolig berikende å få ungdommer til å reflektere over livet, sier Lomsdalen, lektor på en videregående skole i Bergen.

Noe av det han vil få unge til å tenke igjennom, er hvordan vi mennesker forholde oss til hverandre. Det å kunne åpne seg for alle mennesker uten å sette merkelapper er viktig for ham.

– Den Store meningen er viktig, men det som betyr noe er hvordan vi forholder oss til venner, familie – og uvenner.

OMSORG FOR ALLE

Omsorg står sentralt i Lomsdalens livssyn. Omsorg er viktig enten det er overfor mennesker som vi står nær eller folk som vi møter i korte

øyeblikk underveis på vår vei gjennom livet. Det er det Lomsdalen lever etter.

– Mye blir tomt uten omsorg, konstaterer Lomsdalen.

– Det handler om å ta vare på hverandre og spesielt se at noen trenger å bli tatt mer vare på enn andre. Akkurat det ser jeg tydelig som lærer, eller når jeg jobber med konfirmanter.

Han er aktiv i Human-Etisk Forbunds konfirmasjonsarbeid, der han er opptatt av å gjøre den humanistiske konfirmasjonen tilgjengelig for alle, at den blir tilrettelagt for alle uansett hva de har med seg i livets bagasje. Det betyr blant annet å ha egne konfirmasjonsgrupper for ungdom som har problemer med å sitte stille. Der blir det mindre snakk og mer refleksjon i bevegelser.

– Vi må klare å se hva som er viktig for andre, særlig dem som står utenfor. Vi må forstå dem på deres premisser, ha nok sympati og innlevelse. Det betyr ikke at alt er like bra. Vi må være klare på at vi ikke kan godta homonegativitet, transnegativitet, rasisme eller andre former for intoleranse.

« Den Store meningen er viktig, men det som betyr noe er hvordan vi forholder oss til venner, familie – og uvenner. »

GLEDEN VED Å BIDRA

Lomsdalen bryr seg – om små og store, smale og brede, de rare og de alminnelige, de gule og de blå. Hele regnbuens farger. Som han sier, han er veldig glad i nestekjærlighetsbegrepet.

– Jeg har ikke bruk for å begrunne meningen dypere filosofisk enn det. Jeg kan ikke – og trenger ikke – å forklare hvorfor vi skal være gode mot hverandre. Jeg blir fornøyd med å kunne være der for min familie, elever eller konfirmanter. Kan jeg for eksempel bidra til at skolesystemet blir bedre, gir det meg enorm glede.

For kort tid siden kunne Lomsdalen være med og gjøre en forskjell for skeive i Kvinnherad kommune i Hardanger. Kommunene ville ikke flagge i forbindelse med *Pride*. Da fikk han lokallaget i Human-Etisk Forbund med på å bringe egen flaggstang og flagge regnbuens farger i kommunen. Det førte til at en lokal gruppe i Kvinnherad tok initiativ til selv å markere dagen.

– Vi har vunnet frem ved ikke å akseptere at fordommer får råde. Da trekker vi oss gjerne tilbake. Det er gøy når vi får til endring – og å stikke oss litt frem.

Akkurat det er noe Lomsdalen ikke er redd for. Det er rett og slett nødvendig, av og til. Han har tro på at folk kan fikse ting sammen, men da må noen være brysomme – gjerne med et smil.

– Jeg er den brysomme personen.

KOMPOSTER MEG

Det er flere elementer som gjør det meningsfullt for den energiske bergenseren å være med i Human-

Etisk Forbund. Konfirmasjon er én ting. For ham er det verdifullt å skape gode markeringer for livets store overganger. Ikke minst er det verdifullt å jobbe for likeverd slik at vi alle kan leve våre liv uansett legning og bakgrunn.

– Jeg opplever at det er godt å kunne jobbe med disse spørsmålene sammen med frivillige.

Han har et stort mål i livet. Det er å få endret gravferdsloven før han dør. Loven eksisterer som en videreføring av kristne tradisjoner. For Lomsdalen er det ingen grunner til at det skal brukes plasskrevende gravferdsmetoder, eller som han påpeker; det er ikke gitt at metoder som ble oppfunnet i tidlig kristen tid, står seg i dag.

– Jeg har veldig sans for kompostering.

Kanskje det siste også handler om at Lomsdalen finner stor glede i hagearbeid. Der er han, ikke overraskende, veldig glad i kompost. I det hele tatt bruker han gjerne mye tid i hagen sin på Sandsli, 20 minutter sør for Bergen sentrum. Han viser stolt frem en liten potetåker han og samboeren har anlagt i hagen. Potet-skuddene har så vidt begynt å stikke opp av grunnen og blir – selvsagt – omsorgsfullt pleiet.

KRISTEN BAKGRUNN

Lomsdalen har ett stort mål til. Han vil få endret religionens plass i skolen. Målet må være at alle religioner som er relevante, blir likebehandlet. Han vil ha slutt på at skolen deltar i religiøse aktiviteter.

– Den norske kirken kan ikke ha et frikort inn i skolen. Religionsfa-

NØDVENDIGHET: Christian er feminist og ser det som handler også om å se og kjempe mot de strukturene patriarkalske, økonomiske, politiske eller tradisjons-

mer enn bare kampen for kvinners rettigheter – det som hindrer mennesker å nå sitt potensial, enten de er baserte.

FARGERIK: Christian er ikke redd for å stå frem – Da han i august giftet seg med sin Monica – humanis-hanekam, men i tradisjonell dress og uten gule sko.

enten det gjelder saker han brenner for eller i stilvalg. tisk, med påfølgende kirkelig velsignelse – var det med

likevel ikke helt som alle andre. Han liker å gå sine egne veier. Dagen etter konfirmasjonen gikk han til faren og sa at han meldte seg ut av den norske kirken fordi det var feil med en statskirke.

– Jeg har innsett at jeg ikke trodde på dette, men var fascinert av historien til religionene. Det er blant annet derfor jeg er blitt religionsviter, konstaterer Lomsdalen nå i ettertid.

VI LEVER NÅ

Hans livssyn har langsomt vokst seg til. Det var ingen brå vendepunkter som fikk ham til å endre retning. Det

ALTERNATIV: Christian dyrker poteter i hagen, hvor han også driver med kompostering. En metode han mener kan være en løsning på bærekraftproblemet i dagens gravferdshåndtering, som er en av de mange temaene han er engasjert i.

har vært en gradvis vei, der han var fascinert av religion, men aldri klar i troen. Han har for eksempel alltid vært åpen på at han var skeiv. Og han har alltid vært opptatt av hvordan vi behandler minoriteter.

Det siste ble ikke minst forsterket av å bo fem år i Latin-Amerika, i land som Honduras og Venezuela (og i tillegg i Spania). Der fikk han oppleve dyp fattigdom tett på og mer enn noensinne se at han selv kommer fra et privilegert samfunn.

– Det å se hvordan folk lever, har vært med til å forme mitt humanistiske livssyn.

Han savner ikke troen. Religionen kan ikke gi ham noe som han mangler. Tvert imot er det ikke bra når et livssyn innprenter en tanke om at livet kan være kjipt nå, men blir bedre senere i et etterliv.

– Det medfører at vi ikke gjør det beste vi kan nå. Når det er slutt, er det slutt, sier den engasjerte lektoren.

Om noe, har korona-perioden gjort Lomsdalen sikrere på at det er behov for å ta vare på hverandre.

– Og så er jeg blitt enda sikrere på at vi som kan ta vaksiner mot sykdommer som sprer seg, må gjøre det.

HALFDAN WIIK**ALDER:** 73 år**BOSTED:** Bergen/
Stord, født på
Sunndalsøra**UTDANNING/YRKE:**
Bibliotekarutdannet,
var sjefsbibliotekar
på Høgskolen
i Stord og
Haugesund før han
ble pensjonist.
Initiativtaker til
Besteforeldrenes
klimaaksjon

Mening med livet

TA VARE PÅ FLOKKEN

Halfdan Wiik har aldri vært spesielt opptatt av meningen med livet – ikke som i «Det store spørsmålet» som filosofien eller religionene søker svar på. For ham dreier det seg om hva som betyr noe for det enkelte menneske. De små og store gledene i livet.

TEKST OG FOTO: OTTO VON MÜNCHOW

Meningen med livet er et så stort spørsmål jeg helst ikke vil svare på. Jeg tror ikke det finnes én mening med livet, men kanskje mening *er*, sier Wiik.

– For meg er det helt grunnleggende å ta vare på flokken, noe som Per Fugelli sa så mye forstandig om.

For Wiik blir meningen med stor M meningsløst. Det var kanskje noe han lette etter som 15- eller 17-åring, men siden har han ikke tenkt mye på det. Flokken hans gir mening, og da tenker han ikke bare på den nære flokken, men på arbeidsplassen, bygda, nasjonen – og på menneskeheten som sådan, selv om en ikke kan ha samme forhold til den store flokken.

– Jeg vet at det syke barnet i Moria desperat trenger en hjelpende hånd. Du kan ikke ta det helt innover deg, som om det var ditt eget barn, men du må likevel gjøre det du kan.

BARNEBARN GIR MENING

Livet kan være fullt av meningsløshet, peker Wiik på, men for ham er det essensielt – hver time og hver dag – å kjenne på meningen med det

en gjør. Hvis du har en søster, en bror, en kjæreste, barn, barnebarn, familie og venner, gir det mening når du kan bidra til at alle små skritt de tar, går i riktig retning.

– Her og nå er det veldig meningsfullt å sørge for at mine barnebarn klarer seg i livet.

Da han fikk barnebarn opplevde han at det nesten var viktigere enn da han fikk barna sine. For, som han sier, når du får barn, står du i en fase av livet der du er opptatt av hus, jobb, karriere og penger. Du har ikke tid til å stoppe opp.

– Når vi blir eldre, har vi tid til å ta inn over oss realiteten ved å ha blitt besteforeldre. Det at jeg fikk barnebarn, ble vendepunktet for meg og har betydd mye for mitt samfunnsengasjement. Nå bruker jeg det på det uskyldige barnet og dets fremtid.

Det som har vært Wiiks ballast gjennom livet, var livssynet som han tok med seg fra barndommen og sine foreldres jordnære holdninger til livet.

– Jeg har vært veldig sterkt preget av de verdiene som jeg fikk med hjemmefra. Verdier som solidaritet – med vekt på fornuft. Far, som var

BESTEFAR: Her og nå er det veldig meningsfullt å sørge for at mine barnebarn klarer seg i livet, sier Halfdan Wiik.

skiftarbeider på aluminiumsverket i Sunndalsøra, la stor vekt på lærdom og fornuft.

RESPEKT FOR NATUREN

Wiik har også arvet farens engasjement for natur, friluftsliv og vern av miljøet. Han har selv kastet seg aktivt inn i miljøkampen og var med og etablerte Besteforeldrenes klimaksjon. Han var i flere år leder og er i dag organisasjonens nettredaktør.

Respekt for naturen fikk han tidlig lærer seg. Som tiåring puttet han og noen venner en kinaputt i en frosk. Da faren fikk høre det, fikk han en skikkelig kilevink, som han sier.

– Far la aldri hånden på meg. Men da dro han til meg, første og eneste gangen. Jeg fikk som fortjent, mener han i dag.

Wiik plasserer seg selv godt til venstre i det politiske landskapet. Det har preget både hans levesett og

prioriteringer fra tidlige år – og har gjort det gjennom hele livet. Sånn sett er det kanskje ikke overraskende at han havnet i bibliotekvesenet.

– Biblioteket er den siste kommunistiske øyen i et stadig mer kapitalistisk samfunn. Det motstår alle forsøk på ødeleggelser, i hvert fall så langt, uttaler Wiik, som var sjefsbibliotekar på Høgskolen i Stord og Haugesund før han ble pensjonert.

– Biblioteket er helt gratis og lett tilgjengelig for alle. Her blir alle behandlet likt, voksne, barn, innvandrere, enten de er ute etter siste seriebok eller for å kunne oppdatere seg på avansert, vitenskapelig litteratur.

HØYE MORALSKE KRAV

Sin første bok kjøpte han da han som 16-åring flyttet fra Sunndalsøra til Molde for å gå gymnaset. Det var sitatsamlingen til Gandhi *Vi er alle brødr* fra 1963. Boken har han fort-

satt, med alle understrekningene fra den gang. Wiik humrer litt og sier at han ville ha streket under de samme stedene i dag.

– Det er mye som ikke endrer seg så mye, slår han fast.

Wiik verdsetter menneskene på venstresiden – slike som hans foreldre – som satte og setter høye moralske krav til seg selv. Det var på mange vis politisk syn som førte ham sammen med henne som han giftet seg med. De hadde begge arbeiderklassebakgrunn, hun jobbet som sykepleier.

Sigrid og Halfdan Wiik holdt sammen i 47 år. For seks år siden døde hun plutselig, etter kort tids sykdom. Sigrid og Halfdan var ikke bare ektefolk, men sjelefrender eller kamerater, som Halfdan selv beskriver forholdet. De var en stor del av livet for hverandre. Tapet etter henne har etterlatt en stor sorg i ham.

VENDEPUNKT: Å få barnebarn opplevde Halfdan som neste mer viktig enn å bli far, som han ble i en hektisk og hus-jobb-karriere-del av livet. – Det at jeg fikk barnebarn, ble vendepunktet for meg og har betydd mye for mitt samfunnsengasjement.

DEN DU ELSKER

– Hvis du ikke opplever dyp mening med det du gjør i livet, blir det vanskelig å takle motgang. For livet består av motgang, tap og sorg. Det opplevde jeg sterkt etter at jeg mistet Sigrid.

Etter hennes bortgang var det vanskelig å finne livsglede igjen. Slik er det for alle som mister noen som står en nær. Men så oppdager en at livet går videre og at livet har en mening likevel. Det er Wiiks erfaring. Nå er det alt det han kan bidra overfor andre, som gir ham glede.

– Samværet med den du elsker, gir en helt spesielt glede. Den gode hverdagsgleden, bemerkar han.

– Jeg har klart å forson meg med at Sigrid er borte. Livet har mening også uten henne. Men jeg kommer likevel tilbake til at det er for jævlig.

Wiik har aldri hatt «religiøse tilbøyeligheter», som han sier det. Men innimellom misunner han dem

som har en religiøs overbevisning fordi de er rimelig sikre på at skal møte sine elskede igjen.

KLIMAKAMPEN

Barnebarna er indirekte skyld i at han tok initiativ til Besteforeldrenes klimaaksjon. Han kjente på seg at der var den en sak der han kunne benytte sitt politiske engasjement.

– Klimakampen dreier seg virkelig om å ta hånd om flokken. Den ubehagelige sannheten er den at hvis vi lar ting fortsette som nå, skaper vi en helvetes situasjon for våre etterkommere på denne jorden, konstaterer Wiik.

– Dette er det mest meningsfylte jeg kan jobbe med i min alderdom – å hindre at det skjer.

Wiik har i mange år vært medlem av Human-Etisk Forbund. Forbundet står for mange av de verdiene han selv lever etter. Men om det var noe

han etterlyser, er det et klarere klima- og miljøstandpunkt. Der har forbundet vært ufattelig bleik, mener ham.

– Jeg har prøvd å få organisasjonen med i klimakampen, men det har vært umulig. Hvis ikke en kan ta stilling til et så fundamentalt, etisk spørsmål – en så eksistensiell utfordring for dem som kommer etter – så er det helt uforståelig.

Wiik gjentar at han ikke har gjort seg noen dypere refleksjoner over meningen med livet. Han gir bare sitt eget liv en dypere mening gjennom omsorgen for flokken og de kampene han er med på.

– Vi trenger ikke finne svarene til noe stort filosofisk spørsmål. Jeg prøver bare bevisst å fylle hverdagen med meningsfulle gjøremål. Og det har gitt meg glede, også nå når jeg kjenner på savnet etter Sigrid.

**IDUN
HJELLESTAD
JØRGENSEN****ALDER:** 29 år.**BOSTED:** Alta, født i Sandnessjøen.**UTDANNING:** Faglærer i musikk, bachelor ved UiT.**YRKE:** Dirigent, lærer og fløytist, ansatt ved Alta kulturskole. Kursleder for humanistiske konfirmanter.**INSTRUMENT:** Tverrfløyte.

Mening med livet

Å SPILLE GIR MENING I LIVET

Musikken åpnet en ny verden for en sjenert tenårings-Idun, og den er til stede overalt og alltid for henne.

TEKST: ANN-MARI GREGERSEN FOTO: ALF OVE HANSEN

Musikk spiller en veldig viktig rolle i livet mitt. Det er noe med å uttrykke seg fra hjerte til hjerte. Den er jobben min, men musikken er også til stede for meg i alle sammenhenger.

Idun Hjellegstad Jørgensen er 29 år, fløytist, dirigent og lærer på kulturskolen i Alta. Fløyteinteressen kom da kulturskolen kom til Tjøtta i Nordland.

– Vi fikk et ark med alle instrumentene vi kunne velge mellom. Det var så spennende, jeg ville spille *alt*, også trekkspill. Eldstesøstera mi valgte fløyte, så da gjorde jeg også det. Mamma kjøpte faktisk ei fløyte til oss på deling.

Å SURFE PÅ ANDRES BØLGER

Idun synes det fine med musikk er at den er der for alle, og alle har den i livet sitt.

– Selv er jeg ekstra glad for at jeg også har lært å spille.

Det er tomt på kulturskolen nå. Alle elevene har tatt sommerferie, og det har heller ikke vært en vanlig vår. Gjensynsgleden var stor da de endelig kunne møtes i små grupper. For Idun har fått en helt spesiell tilknytning til elevene sine. Hun vet selv hvor mye en kulturskolelærer kan bety.

– Å være lærer betyr å ha elever som har varierende motivasjon. Så kommer det plutselig en som har øvd hver dag siden sist. Da får jeg noe tilbake. Det gir mye å surfe på andres bølger. At det skjer noe magisk, en hyggelig samtale. Det trenger heller ikke alltid handle om musikk, men

at vi har en hyggelig samtale, at de betror seg til meg og at vi får et bånd. Det er magisk. Jeg hadde selv en utrolig entusiastisk lærer, som betydde mye og frigjorde meg litt fra skallet mitt.

FLØYTEDAMO

Hun er oppvokst på en stor gård med sau og kjøttfe, og hadde lyst til å gå både landbruksskole og musikklinja. En rådgiver hjalp henne på vei, og det endte med musikklinja i Mosjøen.

– Det åpnet det seg en annen verden, med musikk ut over det klassiske. Jeg fikk også ny fløytelærer og skjønte at jeg var flinkere enn jeg trodde. Skryt fra andre lærere på skolen gjorde også noe med meg.

Som fløytist vises du, så Idun synes det kan være litt skummelt å spille – da som nå, men det er alltid verdt det.

– For meg gir det mening i livet. Det er én måte å forholde seg til resten av livet på. Møte folk, spille konserter og glede folk. Det at folk setter pris på at jeg spiller, det er det som gir mening med livet mitt. Det er det som er målet mitt.

Etter videregående skulle Idun egentlig på ski- og klatrefolkkehøgskole i Lofoten. Musikken var fremdeles viktig for henne, men hun hadde også lyst til mange andre ting.

– Da klikket fløytelæreren min: «Det skal du ikke!» Hun var serbisk og direkte i talen. For jeg hadde allerede takket ja til plassen, og det var helt krise for henne. Alle valg var vanskelige for meg en

« Det at folk setter pris på at jeg spiller, det er det som gir mening med livet mitt. Det er det som er målet mitt.»

periode. Det ble for mye å ta stilling til. Hva skulle jeg gjøre og hvem var jeg?

De inngikk et kompromiss: Først ett år på Tonheim, så kunne hun heller gå i Loften etterpå dersom musikken ikke ble hennes valg. Det ble en solid overgang fra nord til Hamar. Og til 150 elever som alle studerte musikk!

– Jeg ble sugd inn i det. Øving var kult – også før frokost. Å være flink var kult. Jeg hadde ikke spilt med andre fløytister, og nå var vi åtte personer. Da ble fløyte identiteten min. «Fløytedamo» ble jeg kalt! Det var jeg fornøyd med.

Etter bare ett år måtte Idun ta et nytt valg. Hvor skulle veien gå videre? Musikkonservatorium ville bety enda mer øving, og en ny og mer profesjonell retning. Fløytelæreren mente hun kunne prøvespille flere steder, og så se det an.

LAMMING BLE PRIORITERT

Hun kom inn i Tromsø, og bestemte seg for å ta faglærerutdanning i musikk – bachelorgrad. Idun merket at en master ikke var noe for henne.

– Da er du der mest for deg selv. Det handler om instrumentet og at du skal bli bedre. Du lærer opp i det og hvordan du skal prioritere, men jeg reiste hjem når det var lamming. Det fikk jeg beskjed om at ikke var særlig smart. For meg ga det ikke mening å spille lunsjkonserter der en sammenligner seg med andre om hvor god en er. Jeg vil at musikk skal være ekte. *Dine* følelser som du formidler på *din* måte. Ikke at det skal handle om hvor god du er teknisk eller om du spiller stilriktig.

For Idun er sterkt opptatt av formidling. Som lærer, som musiker

alene og sammen med klassiske medmusikere i FinnSam (Finnmark Samtidsensemble).

– For meg betyr det mye å spille, men jeg trenger ikke være dritgod. Jeg er god nok. Det er for eksempel en takknemlig oppgave å spille for eldre, ofte gråter halvparten av publikum. Da gjør du noe viktig, og det er ikke mindre verdt enn det som skjer i en fin konsertsal der noen nesten har fasiten på hva som er «rett fremføring».

– For meg handler det om å skape følelser. Hos eldre finner du ofte frem til gamle minner, både gode og vonde. Samtidsmusikk er sjelden bare glede, men har ofte et budskap som berører. Hvis en berører noen, er det vellykka, uansett hvor komplisert eller vanskelig det du spiller er.

Idun presiserer at det selvsagt er viktig at noen blir veldig gode, og fører kunsten videre. En trenger begge deler, men ikke en rangering på hva som er mest verdifullt.

MUSIKK SOM MENING FOR ANDRE

Hvilken rolle kan musikk spille for å skape mening i livet? Én ting er i eget liv, men Idun har også sett hvordan musikk kan gjøre det i andres liv og over landegrensene. Da hun var ferdig student, sto Sør-Afrika for tur, i regi av PULSE: et prosjekt fra Norges Musikkorps Forbund, den sør-afrikanske musikkorganisasjonen Field Band Foundation og Fredskorpset. Her skal nordmenn og sør-afrikanere vise hvordan musikk bidrar til god helse og livskvalitet.

– Vi hadde kurs med musikk lærere som jobbet i townshipene. Målet er å gi barn noe viktig i livet sitt, noe å bry seg om og å skape et fellesskap. De fikk også gode forbilder i lærerne

sine. For oss ble det viktigste å fortelle lærerne at de gjorde en viktig jobb, og var trygge voksne for barna.

Idun kom tilbake med et helt nytt perspektiv, og satte enda mer pris på det hun hadde. Også at lærerjobben hun selv gjør er viktig og betyr noe. Det største inntrykket gjorde likevel forskjellsbehandlingen.

– Jeg så folk jeg er glad i, ble dårlig behandlet fordi de hadde en annen hudfarge. Jeg følte veldig på at mange forventet at jeg som hvit var rasistisk. Det ble noe jeg måtte bevise at jeg ikke var. At vi var likeverdige. Det ble vanskelig da vi kom som hvite nordmenn og skulle lære dem noe, og jeg hadde en ubehagelig følelse av at vi kunne oppfattes som at vi kunne mer enn dem. Men

MENINGSFULLT: Det at folk setter pris på at jeg spiller, det er det som gir mening med livet mitt. Det er det som er målet mitt.

dette prosjektet var en utveksling av kunnskap og erfaring, og vi ble gode venner. De kom også senere til Norge.

TENÅRINGSSJOKK PÅ KURS

Idun har dette året vært på en ny formidlingsarena, som konfirmasjonskursleder i Human-Etisk Forbund. Det ble å finne nye veier i den nye, digitale normalen. Som når en skal velge aktiviteter fra en idébank og det står «Still deg i det venstre hjørnet hvis flyktninger skal ha like rettigheter.» Så ble det til «Skriv 1» på skjermen.

– Det var flotte ungdommer og artige og spennende samtaler. De var

derimot fra ulike skoler, og var ikke blitt helt trygge på hverandre etter bare tre fysiske møter. Noen ville ikke ha på kamera, så det ble en blanding mellom svarte skjermer og de som var på skjerm.

Det ble også en aha-opplevelse for 29-åringen om det å være tenåring i dag.

– De er helt sykt opptatt av telefonene sine. Det ble jeg faktisk sjokkert over. Da jeg spurte hva det mest verdifulle de hadde i livet sitt var, ble svaret venner, TikTok, Snap og telefon. Det var så fjernt fra min virkelighet at jeg nesten ikke klarte å ta det seriøst. Men mobilen handler om at det er der vennene dine er. Det er det

som er det sosiale.

FØLER MER MED MUSIKK

Uansett hva Human-Etisk Forbund skal ha av seremonier, synes hun det godt kan legges enda mer til rette for musikk. Idun har selv spilt stykker valgt ut av de etterlatte i en begravelse. Det ble ekstra sterkt.

– Musikk tilfører alltid noe ekstra. Du ser det veldig godt i begravelser. Alle sitter der stille. Når første tone spilles, åpnes hjertene seg. Du *føler* så mye mer med musikk. Musikk *sier* mye mer. I en vielse er du gjerne fra før av stolt og rørt, og med musikk blir det sterkere. Det blir en sterkere opplevelse, som du vil huske bedre. Jeg fungerer i alle fall sånn!

KRISTENTROEN RAKNET FOR PRESTEN

Fra prest til religionskritiker og regionlagsleder i Human-Etisk Forbund. Dagfinn Ullestad har hatt en lang reise – og skrevet bok om det.

TEKST: KIRSTI BERGH FOTO: HENRIK HANSELMANN

« Min tro var ganske porøs eller fragmentert, men liturgien var der.»

For meg har det vært en reise, sier Dagfinn Ullestad (59). Selv om metafor-politiet slår hardt ned på slik ordbruk, synes han det er den mest dekkende beskrivelsen på sin egen utvikling. Han har på et vis vært på reise hele livet – både i bokstavelig og i overført betydning.

Foreldrene var misjonærer, og han bodde sine ti første år i Kamerun i Vest-Afrika. Han hadde sine ungdomsår på Sør-Vestlandet og bodde seinere omkring ti år i Vadsø, hvor han virket som menighetsprest, før han for 18 år siden flyttet med familien til Kristiansand. Det var der han avsluttet sin yrkeskarriere i Den norske kirke, og altså tidligere i år startet en ny slags karriere, da han ble valgt som regionlagsleder for Human-Etisk Forbund i Agder.

De siste årene har han jobbet med en bok om denne reisen, fra et trygt kristent ståsted og mange år som prest og til et sekulært og humanistisk ståsted. Boken *Mot en grense* ble gitt ut på Kolofon forlag i sommer.

Så hvordan hadde det seg at en misjonærsønn og prest endte opp som regionlagsleder i Human-Etisk Forbund?

MISJONÆRBARN

Vi må nøste noen tråder og starte med begynnelsen. Han forteller at foreldrene kom fra en forholdsvis pietistisk kirkelig tradisjon, kjennetegnet av personlig tro med vekt på inderlighet og fromhetsliv. Oppveksten i Kamerun var trygg, og den kristne livstolkningen var selvsagt.

– Det å være i Kamerun var en beskyttet tilværelse – det var en rolig politisk situasjon der og en vennlig kultur, åpen og gjestfri. Misjonærenes verden var likevel ganske avgrenset. Vi bodde flere år på en liten misjonsstasjon og tett på afrikansk kultur, men samtidig var vi hvite og norske.

Virkelighetsforståelsen de levde med var dramatisk nok. Det var det kristne versus det «hedenske», der misjonærene hadde med seg frelsen som hedningene trengte. Hedensk er ikke god terminologi i dag, men omvendelse og dåp var målet overfor både animistene og for muslimene, de siste var imidlertid nokså «resistente».

For Dagfinn betydde oppveksten på tre ulike misjonsstasjoner i Kamerun, med et og annet avbrekk i Norge, at stadige oppbrudd ble normalen.

– Jeg er vant til å bryte opp. Jeg er vant til å forlate ting. Det er interessant også i forbindelse med tro. Jeg har forlatt noe, og jeg tror at det også har sammenheng med at jeg har trent meg på det å forlate det kjente og gå ut i det ukjente, reflekterer han.

SØKEN ETTER SAMMENHENG

Som ung kjente han en indre driv for å studere teologi, han vil ikke bruke begrepet «kall». Den driven hadde selvfølgelig å gjøre med at hans far var prest, men også fordi teologiens verden oppslukte ham. Han hadde et avbrekk der han blant annet studerte til sosialarbeider, men fullførte teologiutdannelsen.

– Jeg opplevde studiet som intel-

lektuelt utfordrende. Jeg tenker at teologi er en slags filosofi; også filosofien jobber med å systematisere og å sette begreper i riktig kategori.

Han poengterer at teologistudiet kanskje har vært et av universitetets bredeste fagfelt, med språk, tekstanalyse, tolkning, kirkehistorie, etikk og filosofi. Uten at vi skal gå inn i de finere detaljene av teologien – som altså da var en sjuårig utdanning med mange disipliner og mye rom for valg av fordypning – var det systematisk teologi som ble Dagfinns fordypning. Et felt han forklarer som en søken etter sammenheng og helhet.

Hans egen religiøsitet var preget av fromhetslivet hjemmefra, med vekt på praksis i bønn, bibellesning og etikk.

– Gjennom studiet og prestetjenesten ble fromhetspraksisen og den kirkelige tradisjonen en viktig meningsramme for livet. Tolkningen av livet ble lagt i fromhetsutøvelsen – i gudstjenesten, i liturgien, i bønner – i den tradisjonen som jeg levde i, forteller han.

MENINGSFELLESSKAP

– Jeg tenker mening i stor grad handler om å gå utover sitt eget – og det tror jeg den kirkelige tradisjonen inviterer til. Både gjennom fellesskapet, som er ganske betydningsfullt i kirken – man er en del av et verdensomspennende fellesskap – og i liturgien med Jesu budskap om å elske sin neste som seg selv, som er en invitasjon til å gå utover seg selv. Gjennom det meningsfellesskapet står man ikke alene.

Som prest møtte han ofte menne-

AVSKJED: Dagfinn Ullestad brukte mange år på å si farvel til sin kristne tilhørighet. Først i 2016 sa han fra seg ordinasjonsløftet som prest, og skal aldri igjen kle på seg alba og stola – den liturgiske prestedrakten.

skers barnetro, som kanskje bare handlet om at en mormor eller forelder hadde formidlet trygghet gjennom aftenbønnen.

– Når folk sier de har barnetroen, så handler det kanskje ikke så mye om religiøs tro som om det meningsfylte i ritualer og omsorgen som ble vist dem av de som formidlet barnetroen?

– Nettopp, dette handler om de lange, dype følelsene, og som kanskje også ble tydeliggjort gjennom – skal vi kalle det hverdagslivets ritualer. Det at de foldet hendene over bibelen og ba for barn og barnebarn, det setter spor.

BÆREKRAFTIG ESTETIKK

Selv hadde – og har – han et sterkt forhold til de kirkelige ritualene, bønnene, liturgien, og til poesien og kulturen. På slutten av prestekarrieren arbeidet han som fengselsprest og var langt inne i prosessen der troen begynte å slippe. Da var det disse uttrykkene for tro han holdt særlig fast på.

– Min tro var ganske porøs eller fragmentert, men liturgien var der. Så jeg kunne bruke disse formene og rammene som er ganske bærekraftige, og på den tida vil jeg kanskje si at jeg brukte det estetiske for alt det er verdt.

Han beskriver hvordan han la sin sjel i å ordne gudstjenesterommet, med all den estetikk som kirken har til rådighet – som symbolene, fargene, bønner og poesien.

– Samtidig blir spørsmålet veldig tydelig: er religiøsitet egentlig estetikk?

DEKONSTRUERENDE SPØRSMÅL

Da han var i begynnelsen av førtiårene fikk han det han beskriver som en moderat depresjon. Han var en overarbeidet menighetsprest i Vadsø med mange oppgaver, blant dem var å forkynne håp i møte med andre menneskers eksistensielle spørsmål og sorg. Det ble starten på en lang prosess.

– En slik moderat depresjon, som ikke setter en helt ut, gir også en anledning til å gå dypere i seg selv, til å tenke og reflektere. For meg var det en gave, det startet en prosess med å tenke over de tingene jeg hadde tatt som en selvfølge og jobbe med det innenfra. Det var spørsmålene om Guds allmektighet, om lidelsen, om Gud i det hele tatt hjelper – hjelper det å be? Er det en gud der som lytter og svarer på menneskenes behov?

For ham var det et paradoks at han som hadde elsket systematisk teologi – det å finne helhet – var i ferd med å dekonstruere sin kristne livsanskuelse. Litt etter litt begynte bitene å flyte fra hverandre. Og da han flyttet med familien til Kristiansand skjedde det noe som skulle bidra i samme retning. Hans yngste datter fikk en alvorlig kreftdiagnose, og det innledet åtte år med behandling, tilfriskning og tilbakefall som endte med at hun døde i 2010.

GRENSEERFARING

«Som lysstrålene i solen kan konsentreres om et brennpunkt, ble det å miste vår 18 år gamle datter en grenseerfaring og et brennpunkt for hvordan jeg forstod den kristne tros fortolkning av de store spørsmålene i livet. Etter mange års prestetjeneste og med den kristne tro som fortolkningsramme fra jeg var barn og ungdom, raknet mønsteret sakte, og til sist helt, gjennom den eksistensielle rystelsen det var å miste», skriver han innledningsvis i boken.

– Det ble en hendelse som stilte meg de siste spørsmålene. Det ble på et vis en grenseerfaring, hvor jeg følte bærekraften i den kristne troen ble satt på prøve.

– Jeg hadde brukt dem selv, men svarene holdt ikke da jeg selv stilte meg de samme spørsmålene. Jeg kunne ikke lenger stå som prest og

forkynne noe jeg selv kjente trengte andre svar enn det kirken ga, sier han.

GA SLIPP

– Jeg tok ikke noen avgjørelse, men brukte flere år på å si farvel til det ene etter det andre. Jeg gikk ut i sykmelding, sluttet som prest og sa etter hvert fra meg ordinasjonsløftet. Til sist meldte jeg meg ut av kirken, forteller han.

Han beskriver det som at den kristne livsanskuelsen hang så løst sammen at han til slutt ikke lenger orket å holde det sammen – og måtte slippe det!

– Mange som motvillig mister troen forteller om sorg og meningsløp – opplevde du et meningsløp da du slapp den?

– Jeg mistet ikke troen, jeg ga frivillig slipp på den. Men så var det mange tap i det å slippe: tap av mitt yrke, tap av kolleger, tap av det kirkelige fellesskapet, tap av estetikken – ja, tap av alt jeg elsket egentlig, med liturgien og den kirkelige tradis-

jonen som var så verdifull for meg. Men mest av alt var det frigjørende. Det var følelsen av glede over å kunne sette foten ned et nytt

«Jeg mistet ikke troen, jeg ga frivillig slipp på den.»

sted og kjenne at det er noe jeg tror på. Jeg vet ikke helt hva det er, men jeg kjente at det var noe nytt her. Jeg kjenner at den humanistiske tradisjonen har mye å gi – og svar på de samme spørsmålene som livet stiller, som religion har prøvd å fylle.

I mange år svarte han at han ikke visste hvis han fikk spørsmål om han var ateist: «Jeg vet bare at jeg har forlatt noe. Jeg vet ikke om jeg er ateist eller ikke. Kanskje det», svarte han.

– Jeg var på et spor, jeg hadde en del erkennelser med meg og veien lå åpen og hellet mot den humanistiske leien. På den tiden ble jeg kjent med Edwiens tanker og skrifter.

ROLLESKIFTE: I sin nye rolle som regionlagsleder i Human-Etisk Forbund møter Dagfinn Ullestad kirkens folk på en annen måte enn før – men fortsatt i vennlig dialog. Her med daglig leder i Domkirken menighet, Liv Godtfredsen.

TEOLOGIENS BAKGÅRD

Dagfinns søster var en støtte for Andreas Edwien (1921-2015) på hans eldre dager og arvet hans bo. Edwien var en av Norges fremste kristendomskritikere på siste halvdel av 1900-tallet, med seks bokutgivelser. Dagfinn hjalp henne å rydde og systematisere alt Edwien etterlot seg.

– For meg var det en spennende oppdagelse av fritenkernes historie. Det var som å gå på oppdagelsesferd i teologiens bakgård, og jeg lærte veldig mye. Jeg lyttet på lydbåndopptak fra debatter, med Haftor Viestad og Levi Fragell, og fra stiftelsen av Human-Etisk Forbund.

– Jeg ble så fascinert og det var så

interessant å sette seg inn i denne historien. Jeg fikk veldig stor respekt for fritenkerne, alle som har tatt valg og vært modige. De som opponerte og satte foten ned, som sa *hit, men ikke lenger*. Jeg identifiserte meg stadig sterkere med litt av opprørrerrollen. Det å si «nei, her går det en grense».

– Og hvor går den grensen?

– I min personlige prosess gikk det særlig ved åpenbaringstroen. Jeg opplever den skriftlig overleverte sannheten med autoritet, som potensielt farlig. Som Edwien var opptatt av, det at kirken gjorde Jesus til Guds sønn, har en farlig side.

– Jeg kommer fra en tradisjon som står midt i kirken, men den samme

teologien som motiverer ekstremvarianten ligger også midt i kirken – i bibelen. Veldig mye religiøs praksis og utøvelse av teologi er, skal vi si, vennlig, men potensialet ligger der for utestengelse, for å snakke om «vi og de andre», for å skille og for å sette noen utenfor. Slik som bedehusene også var trygge samfunn, men det var et veldig sterkt skille mellom «innenfor» og «utenfor».

Dualismen i kristendommen i eksistensiell forstand – mellom fortapelsen og frelsen – er også noe han reflekterer rundt i boken sin.

RITUALENE BETYDNING

I 2018 meldte han seg inn i Human-

« Jeg synes det er veldig meningsfylt å stole på det menneskelige samfunn, på menneskets evne til å se fellesskap og dets iboende evne til å gå utover seg selv.»

Etisk Forbund.

– Jeg synes det er veldig meningsfylt å stole på det menneskelige samfunn, på menneskets evne til å se fellesskap og til menneskets iboende evne til å gå utover seg selv. Vi har evnen til å tenke uendelig, selv om våre liv er endelige. Vi har evne til å kjenne kjærlighet. Det gir håp.

Det synes han vi så under korona-krisen: hvor mange som har evnen og viljen til å gå utover seg selv og å gjøre en ekstra innsats under krevende forhold.

Som nyvalgt leder i regionlaget i Agder opplever han at det er et ønske i Human-Etisk Forbund om å utvide forbundets rom og perspektiv nå som de første kampene på mange vis er over. Som estetiker med prestebakgrunn vil han gjerne være med å utvikle forbundets seremonier videre.

– Det ville vært spennende. Hvilke tradisjoner kan forbundet bruke for å utvikle estetikk – både poesien, kunsten og musikken – ikke bare for å være vakkert, men for å uttrykke hva vi tenker om livet, om håp og om motstand mot destruksjon og eksistensielle trusler. Ritualer strukturerer og ordner i kaos, det er grunnleggende. Human-Etisk Forbund kan også tenke stort og bruke den filosofiske tradisjonen.

KIRKEROMMET

Selv om han i dag erklærer seg som ikke-troende, ser han seg likevel som grunnleggende religiøs.

– Jeg er religiøs i ryggmargen, ler han.

– Jeg tenker at religiøsitet er menneskelig. Jeg vil kanskje ikke si at jeg er gudløs, jeg er i ferd med å *omdefinere* Gud. Jeg vil ikke kalle det Gud, men jeg aksepterer «Gud» som et begrep for et behov for noe som er større enn oss selv, utenfor oss selv. Så jeg bruker ikke begrepet lenger, men jeg synes det er spennende med filosofiske tilnærminger til det som Gud representerer. For meg handler det om å tenke rundt hva gudsbegrepet representerer. Kristendommen definerer Gud gjennom åpenbaringsteologien, mens den filosofiske tradisjonen mer spør hva er menneskets dypeste kjerne, hva er vi i forhold til andre mennesker, hva grunnlegger oss i relasjon til andre?

Den religiøse legningen kan komme til syne ved at han søker kirkerommet.

– Ennå har jeg veldig sansen for kirkerommet. Noen kirkerom kan være fullstendig uinteressante, mens andre er vakre. Og jeg er åpen for mytene, som jeg tenker menneskene har brukt for å håndtere livets farer og usikkerhet. Vi må bidra fra vårt moderne ståsted ved også å være åpen for de gåtefulle sidene ved livet. Det er kanskje noe korona-trusselen har åpnet for oss: Den vitenskapelige utviklingen de siste hundreårene har latt oss tro at vi kan kontrollere det meste. Plutselig rammer koronaen oss hardt og statuerer at vi fortsatt lever i en

tilværelse med usikkerhet.

Han legger til at korona samtidig har vist at samfunnet vårt har evne til å takle krise.

– Det er betryggende og noe jeg kjenner takknemlighet for, at vi har demokratiske samfunn. Det er kanskje det jeg kjenner sterkest på i en organisasjon som Human-Etisk Forbund, å være sammen om å styrke de demokratiske rammene i samfunnet, som nettopp handler om fellesskapet og å ta vare på andre og sikre menneskerettighetene. Som ikke bare gjelder for oss, men også de som er tvunget ut på reise fra sine hjemsteder.

Selv er han reisende på en mer fredelig og symbolsk måte.

– Det å se på meg selv som et

DAGFINN ULLESTAD

ALDER: 59.

AKTUELL: Ny regionlagsleder i Human-Etisk Forbund Agder og har gitt ut boken «Mot en grense. Fra troende og prest til sekulær humanist. En eksistensiell beretning»

YRKE/UTDANNING: Utdannet ved Teologisk fakultet, UiO. Prest i Vadsø/Varanger (1992-2002). Fengselsprest i Kristiansand (2005-2011). Videreutdannet i administrasjon og ledelse.

BOSTED: Kristiansand

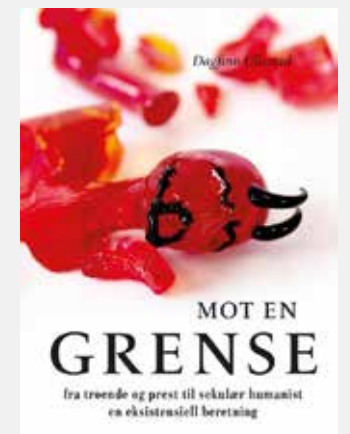
NY VEI: I 2018 meldte han seg inn i Human-Etisk Forbund, og i vår ble han valgt til leder av regionlaget i Agder. Han gleder seg til å bli enda mer kjent med den humanistiske bevegelsen.

menneske underveis – det å være i bevegelse, å åpne opp for det ukjente eller gå nye veier og å vite at det er nye muligheter sammen med andre – det er en mening i livet. Det jeg vet i dag er noe jeg har bruk for, men det er hele tiden noe vi kan gå videre mot. Jeg vet jeg er på vei og kan være med å forme det jeg tror på.

– En annen mening er det å kunne gå utover meg selv. Selv om det er mye mening i det nære, så taper vi mening om vi bare blir der og ikke evner å gå utover oss selv.

EN EKSISTENSIELL BERETNING

Dagfinn Ullestad har de siste årene skrevet på en selvbiografi som kom ut i juni 2020. I boken reflekterer han rundt oppvekst som misjonærbarn, hva det var ved teologistudiene som appellerte til ham, hvordan livet som prest var – både det han likte ved det og det som etter hvert ble veldig vanskelig. Han skriver også om det som var den mest skjellsettende grenseerfaringen: yngstedatterens mangeårige sykdomsforløp – som endte med at hun døde 18 år gammel i 2010. Det var et siste bidrag til hans eksistensielle reise fra å være en troende prest til å bli en sekulær humanist – med en kritisk holdning til den kristendommen han tidligere var en sterk del av.

«PAPPA, DU VET AT JEG KAN DØ NÅ?»

Hva gjør du når barnet ditt får en alvorlig sykdom – som det er stor sannsynlighet at hun vil dø av? Hvordan snakker du med barnet ditt om sykdommen og framtidsutsiktene? Hvor ærlig skal du være? Og skal du dikte et liv etter døden?

TEKST: KIRSTI BERGH FOTO: RUNE FOLKEDAL/PRIVAT

Dette var spørsmål Mari og mannen plutselig måtte forholde seg til en dag i 2016.

Fri tanke møter trebarnsmoren og sykepleieren hjemme i eneboligen som ligger høyt oppe i Underlia på Øren, i Drammen. Fra vinduene kan man se utover Drammensdalen.

Det er gått et drøyt halvår siden hun hadde alle tre barna sine hos seg. Denne dagen er eldstejenta og yngstegutten på skolen, men Thuva midt-i-mellom – som i år skulle blitt 11 år – lever bare i minnene. Da hun var seks og et halvt år rammet sykdommen henne og sendte hele familien inn i en unntakstilstand som skulle vare i nær fire år.

VALGTE ÆRLIGHET

Diagnosen de fikk beskjed om at yngstedatter og midt-i-mellom-barnet hadde, var Ewings sarkom. En kreftform med dårlige utsikter til helbredelse.

– Vi levde hele tiden med en erkjennelse av at dette antageligvis ikke vil gå bra. Selv om det var grunner til håp, visste vi fra starten at det skulle holde hardt. Og da valgte vi å være veldig ærlig med Thuva og søsknene hennes fra dag 1 av, forteller Mari.

De fortalte at denne sykdommen er det noen barn som dør av, men at de trodde Thuva ville overleve.

– Vi vinklet det mest mulig optimistisk,

men uten å lyve. Jeg tror det er grunnleggende omsorgssvikt å lyve for barn, særlig i slike situasjoner. For ved å servere dem usannheter i slike situasjoner, hvem er det egentlig man skåner? Jeg tror man først og fremst skåner seg selv, fordi man ikke orker å stå i sorgen og fortvilelsen sammen med barnet sitt, sier Mari.

– Jeg tenkte slik «Okey, du har en potensiell dødelig sykdom som kan komme til å ta deg fra oss ganske fort, men du skal leve, du skal overleve, du skal bli frisk – og hvis ikke, skal du i hvert fall leve mens du gjør det!».

Foreldrene bestemte seg for at Thuva – og resten av familien – skulle ha et så normalt liv som mulig, at hverdagen skulle fortsette. Så langt som behandlingen tillot det gikk hun på skolen, deltok på rideskole og andre aktiviteter, i de periodene der hun ikke følte seg dårlig eller var under behandling.

– Det var innstillingen: at hun skulle leve normalt, og det tror jeg hun tok til seg. «Jeg får til dette, jeg!» Jeg har sett foreldre som slutter å stille krav til barna sine fordi de får en alvorlig diagnose og overbeskytter og skjemmer dem bort. Men det skaper monstre. Vi fortsatte å stille krav til henne. Jeg tror det å ha grenser rundt barn er omsorg i seg selv og trygt også for barna.

AKSEPTERTE REALITETENE

Thuva aksepterte ganske fort realitetene i sykdommen sin – den ble en del av

LIVSGLAD: Thuva døde høsten 2019, men frem til få uker før hun døde var hun en livlig jente, som engasjerte seg i livet og livets gleder.

« Vi sørget for å ha et så innholdsrikt liv, en så innholdsrik hverdag som mulig, der vi fokuserte på det som var positivt og bra.»

tilværelsen hennes som hun bare måtte forholde seg til. Hun gruet seg til periodene med MR-kontroller for å måle om svulstene hadde blitt færre og mindre etter behandling. Det var alltid dager med usikkerhet og angst – der det var umulig for henne ikke å se at foreldrene engstet seg for resultatet.

– Vi har hatt noen – ikke mange – skjellsettende samtaler i løpet av disse årene, der hun gråt og sa at hun var redd og gruet seg for MR og sykehusopphold med behandling. Men for det meste var det et sammenbitt «Jaja, det er slik det er og vi må forholde oss til det. Det er fem dager med kur og så kan vi dra hjem».

Da hun først ble syk var hun så liten at konseptet «død» ikke var særlig forståelig, som å forstå hvor endelig den er. Da hun var åtte var hun med i oldefarens gravferd. Det ga henne mange tanker. Og etter hvert opplevde hun at det var barn hun hadde møtt på kreftavdelingen som ikke overlevde. Etter hvert skjønte hun at ikke-frisk betydde at hun kom til å dø, men hun ble aldri presentert for noe tidsperspektiv.

– En kveld hun stod og pusset tennene sammen med faren sa hun alvorlig «pappa, du vet at jeg kan dø nå». Hun utfordret oss litt på det, som om hun ville forsikre seg om at vi hadde forstått Alvoret.

I begynnelsen responderte Thuva veldig bra på behandling, en periode så det ut som det skulle kunne gå bra. Men så fikk hun flere tilbakefall, og i begynnelsen av 2019 ble det klart at det ikke fantes flere kurative behand-

lingsalternativer for henne.

Som ikke-troende kunne Mari kjenne på at hennes livssyn kunne virke trøstesløs i den situasjonen de var kommet i.

VIKTIG Å HA NOE Å SE FRAM TIL

– Jeg har ikke noen tro på livet etter døden. Livet mitt er her og nå. Men mitt livssyn trenger at man har noe å se frem til, et langt liv. Når livet ditt er slutt etter ti år, virker det så dystert ikke å skulle kunne håpe på og drømme om noe mer etterpå, det føles som å bli avspist. Jeg var bekymret for at mitt livssyn var så deprimerende – jeg har ingenting å tilby, forteller Mari at hun tenkte underveis.

Barnepsykiateren som de hadde kontakt med gjennom hele sykdomsperioden oppmuntret henne til å undre seg sammen med datteren.

Mari sa aldri til datteren at noe ventet etterpå – det kom aldri opp som noe aktivt diskusjonstema.

– Jeg tror livssynet lå mer som en grunnholdning til hverdagen. Gjennom de årene var det alltid «vi må ha noe å glede oss til og se fram til!». Og det kunne være at vi skulle på hytta en helg, dra på ridetur, lage vafler eller dra på Bondens marked. Vi sørget for å ha et så innholdsrikt liv, en så innholdsrik hverdag som mulig, der vi fokuserte på det som var positivt og bra.

Og det var lett, forteller hun – fordi Thuva var en livsglad jente som tok for seg av tilværelsens gleder.

– Hun var ikke den som satt passivt og ventet på at noe skulle skje. Hun satte i gang prosjekter hjemme, foreslo at vi skulle bake eller besøke

besteforeldrene. Det var lett å la seg rive med – man får jo energi av slike folk, smiler hun.

Våren 2019 gjennomførte familien flere ferieturer – både til varmere strøk og i Norden. For det var der og da de kunne gjøre det. Ingen visste hvor lang tid Thuva hadde igjen.

– Vi gjorde masse! Ikke kjempefancy Disney-ferie i utlandet, men vi tilbrakte mye tid sammen og gjorde det vi syntes var gøy og som ga oss noe. Og vi tok mange bilder av henne og søsknene sammen.

DE SISTE UKENE

I august 2019 fikk Thuva mer og mer smerter, og det ble med ett tydelig at hun faktisk ikke hadde lenge igjen. Hun ble lagt inn på barneavdelingen på Drammen sykehus, og hele familien bodde der sammen med henne de siste tre ukene.

– Da snakket vi lite om døden og hva som skjer. Thuva fokuserte på å bestille all maten hun ville ha, sushi, burger, thaisuppe. Hvis noen var lei seg og begynte å gråte, kastet hun dem ut. Jeg spurte henne hvorfor hun sendte folk ut og sa at vi var jo lei oss fordi hun var syk og at vi ikke kan hjelpe. Da svarte hun «men jeg er ikke redd og jeg er ikke lei meg, men jeg blir det når jeg ser dere er det».

– Hun orket ikke forholde seg til andres sorg. Av natur var hun svært empatisk og sørget alltid for å ta vare på andres følelser. Da tror jeg hun kjente at hun ikke hadde kapasitet til det, at hun hadde nok med seg selv. Hun måtte beskytte seg selv.

Det var tungt å se datteren oppleve

FILOSOFI: Mari forteller at da Thuva ble syk var hennes innstilling at at om datteren ikke skulle overleve, skulle hun i hvert fall leve den tiden hun hadde igjen.

at hun mistet kontroll over kroppen og smertene. Mari kunne ikke gjøre annet som mor enn å være til stede mest mulig, og gjennom tilstedeværelsen berolige den lille kroppen. Det var ikke noe hun kunne gjøre for å reparere, fikse eller redde henne. Men hun kunne ligge ved siden av henne, spilte musikk, holdt henne i hånda, var der hvert øyeblikk. Da Thuva et halvt år tidligere hadde fått beskjed om at hun ikke kom til å bli frisk sa Mari til henne «Uansett hva som skjer nå, jenta mi, er du ikke alene. Jeg og pappa er her. Søsknene dine er her. Besteforeldrene dine er her. Vi går aldri ifra deg, vi skal være sammen med deg hele tida».

– Jeg tror det ga henne mer ro.

RELIGION IKKE ALLTID EN TRØST

Mari tror ikke mennesker med religiøse livssyn nødvendigvis føler seg mer rolig og trygg foran døden. Som palliativ sykepleier har hun fulgt flere pasienter inn i døden og samtalt med mange mot slutten, og forteller om en svært religiøs, kristen kvinne som var veldig opptatt av å få vite om Mari trodde Gud ventet på henne. Noe hun selvfølgelig ikke svarte ærlig på.

– Men hvis troen er slik en trøst, hvorfor trengte hun da bekreftelse fra meg? Det virket på meg som hun vaklet. Og det har jeg opplevd flere ganger. Jeg er ikke så sikker på at veldig kristne mennesker dør med større trygghet og ro i sjel og sinn enn ateister gjør. Jeg tror det handler mer om hva slags menneske du er og hva slags relasjoner du har til dem rundt

deg og hvor mye du har fått avklart før du skal dø. Om du ligger for døden med mange løse tråder og uavklarte forhold, er jeg ikke sikker på at religion hjelper deg særlig.

Religiøse ledere som hevder de har svaret for alle, provoserer henne veldig. Og det har de gjort siden oppveksten på Nord-Vestlandet, der indremisjonen stod sterkt. Det gjorde også uttalelsen fra teologiprofessor Harald Hegstad ved MF vitenskapelig høgskole for teologi, religion og samfunn i Fri tanke i desember i fjor. Overfor Fri tanke reflekterte han: «Min erfaring er at tanken om at døden er en absolutt slutt, og at de døde rett og slett opphører å eksistere (ikke ulikt annihilasjonslæren – bortsett fra at det ikke er mulighet for

« Helt instinktivt satte de seg i sengen til henne begge to, holdt henne i hånden og strøk på henne.»

frelse for noen), kan være skremmende for barn. Tanken om at det er noe etter døden og at de døde ikke blir borte, vil for mange barn oppleves som en trøst som et ateistisk livssyn ikke vil være i stand til å gi.»

Da var det knapt tre måneder siden Thuva døde, og Mari skrev i kommentarfeltet på Fri tankes Facebook-side:

«Min opplevelse er at vissheten om at livet er her og nå gir meg mot og frihet til å velge mitt eget liv og skjebne. At vi må ta vare på det vi får av opplevelser og relasjoner. Livet er nå, det er trist at det skal slutte, men at det gjelder å gjøre det beste ut av det så lenge det varer. Datteren min døde i september og sa selv at hun var uten frykt. Ikke uten sorg, for det er trist å ikke skulle være med videre, men som hun sa: «Når jeg er død så er jeg jo bare borte, det er ikke noe å være redd for». Ikke alle barn trenger eventyr for å trøste seg.»

MÅTTE IVARETA SØSKNENE

Gjennom fire år med sykdom, var det også to andre barn som måtte ivaretas. Det å leve normalt innebar å prioritere dem like mye som Thuva, selv om hun og hennes situasjon krevde mye mer av foreldrene.

– Vi har alltid delt oss i to, slik at den ene av oss alltid er med de andre. Vi har vært bevisste på ikke å «parkere» dem hos besteforeldre, dette er noe vi har vært igjennom som familie. Og så har vi vært bevisst på å gi dem egen tid med oss.

Både storesøster og lillebror fikk ta del i avslutningen på Thuvas liv.

– Jeg tenker det var viktig. Noe annet ville ha vært å ta fra dem en sentral erfaring i livet – du kan ikke ta fra dem de siste tre ukene av søsterens liv. Selv om det var tungt og trist, ville det vært helt feil ikke å la dem være der.

Mari forteller at de fikk velge selv, hvor mye de ønsket å være der, hva de ønsket å gjøre og om de ville gå på vanlig skole eller sykehusskolen.

Den morgenen Thuva døde, kom søsknene inn på rommet like etterpå. Mari var forundret over hvor naturlig alt ble for dem.

– Helt instinktivt satte de seg i sengen til henne begge to, holdt henne i hånden og strøk på henne. Lillebroren sa han var helt sikker på at hun pustet, prøvde å åpne øynene, kile henne – men fikk selvfølgelig ingen respons. Så for ham ble det et konkret tap. Det ble en veldig underlig, men naturlig seanse. Deres erfaring med døden ble et menneske som ser ganske fredelig og rolig ut.

Hele dagen tilbrakte de sammen med Thuvas døde kropp, før de dro hjem på sein-ettermiddagen. «Skal vi dra fra Thuva?» spurte lillebroren. «Nå er det på en måte ikke Thuva lenger. Det som gjorde at Thuva snakket og var den som hun var, er borte, bare kroppen er igjen», svarte Mari.

Hun forklarte at Thuvas kropp ville bli passet på, slik at ingenting galt kunne gjøres med den, og så ville hun bli lagt i en kiste før gravferden. Men selv om kroppen ble igjen på sykehuset og seinere ble bisatt, kremert og

gravlagt, tok de med seg Thuva hjem.

– Vi prater om henne hele tiden. Fremdeles ligger noen av hennes klær rundt, som en jakke i gangen, og rommet hennes står åpent – det er lov å gå inn og leke eller ligge i senga. Det skal ikke være et museum. Vi har prøvd å gjøre det så naturlig og lite farlig som mulig, at vi prater om henne i det daglige. Vi kommenterer på hva hun ville ha sagt eller gjort i situasjoner. Hun er med oss hele tiden. Slik føles det på en måte som hun fortsatt er her.

I stua, omkranset av bilder av Thuva og lys som kan tennes, står det også en blå hjemmelaget boks. Et håndarbeid som Thuva laget på sykehuset og fylte med skittles, små glaserte drops i mange farger, og som er blitt del av et lite familieritual: Boksen skal alltid være full, det er lov å ta én og da skal man sende en tanke til henne.

FORSTERKET LIVSSYNET

På spørsmål om det å miste et barn har rokket ved livssynet hennes, svarer Mari at det heller har forsterket det.

– Jeg greier ikke å forstå hvordan de som er religiøse greier å beholde troen i løpet av å ha mistet barn i kreft. Jeg greier ikke å forstå, hvis det skulle finnes en gud – hvordan kan han skape skjelettmetastaser i niåringer? Hvordan kan du fortsette å tenke at Gud er god da? Én ting er at han tar til seg unge for tidlig, men må han gjøre det på den måten?

Hun ler oppgitt.

– Nei, det greier jeg ikke forstå. For meg har dette bare forsterket troen på

MINNER: Det å ha fine opplevelser sammen, og det å dokumentere dem gjennom foto – ikke minst med bilder av Thuva og lillebror og storesøster – har vært viktig.

at det som er – mennesker og natur, at ting puster og gror i samspill – det er et mirakel, men det er resultatet av evolusjonens tilfeldigheter. Jeg trenger ikke magi, religion og overtro for å finne mirakler i hverdagen min, eller for å finne ting som er større enn meg. Og så tenker jeg, så heldige vi var som fikk ta del i de ti årene med henne! Og uansett hvor jeg skulle ønske at det ble mer, så har vi ikke noe annet valg enn å gå videre.

– Sykdommen slo ned som lyn fra klar himmel, helt tilfeldig. Det er ingenting vi har gjort for å fortjene det – og det er ingenting vi kunne ha gjort annerledes for å unngå det. Sånn er livet og sånn er naturen. Det finnes

var fylt av tårer og fortvilelse, av nummenhet. Kanskje også en erkjennelse av hvor tunge de foregående årene egentlig hadde vært – hvor mye jobb det var å organisere alt for alle involverte. Selv om de hadde god hjelp fra barnepsykiateren, som ble en pilar for Thuva, var det veldig mye de måtte forholde seg til i disse årene. Inkludert stadig nye kreftleger som de og Thuva måtte forholde seg til.

Og akkurat idet Mari skulle begynne å jobbe igjen etter tre år med omsorgspermisjon og deretter sykmelding, kom korona. I mars startet hun i ny jobb – som sykepleier på ortopedisk avdeling på sykehuset i Drammen – der avdelingen plutselig ble en covid19-avdeling. Det ble en pangstart på arbeidslivet igjen. Hektisk, men godt å være nyttig.

Korona-situasjonen tok familien på mange måter på strak arm; de var vant til å være isolerte i heimen sammen, vant til å

takle tragedie og uforutsette kriser, og vant til å være familie som bruker mye tid sammen heller enn å haste fra fritidsaktivitet til fritidsaktivitet.

– Den første nummenheten har gradvis glidd over i takknemlighet og gode minner. Så glad jeg er for alle bilder og videoer, så glad jeg er for alt vi har gjort, reist, bakt og i det hele tatt.

– Jeg har tenkt at nå føles ting, jeg skal ikke si greit eller lett, men at det er til å leve med. Så tenker jeg at dette er så bra som det blir. Det kommer alltid til å være en vekt, en erkjennelse at vi var gjennom de årene, vi har opplevd dette. Vi mistet et barn, og det bærer jeg nok med meg resten av livet. Det er prisen man må betale for å være veldig, veldig glad i noen, du blir lei deg når du mister dem.

« Jeg greier ikke å forstå hvordan de som er religiøse greier å beholde troen i løpet av å ha mistet barn i kreft.»

ingen gud som sitter og skåner den ene og straffer den andre.

DE SMÅ TINGS BETYDNING

Og omtrent slik er Maris livsfilosofi: Du har ikke kontroll på hva som skjer i livet, men du kan velge hvordan du forholder deg til det.

– Jeg har akseptert at jeg er et lite individ som verken er mer eller mindre betydningsfull enn de andre milliardene i verden. Men at jeg påvirker de rundt meg som best jeg kan. Jeg har ingen ambisjoner om at jeg skal kunne redde verden, men jeg gjør det jeg kan for at de menneskene jeg møter ikke skal få en dårligere dag fordi de møtte meg. Hvis du ikke kan gjøre fantastiske store ting, kan du gjøre små ting på en stor måte.

De første ukene etter Thuvas død

LIVET FORTSETTER: Prisen for å være veldig glad i noen er sorgen som rammer om man mister dem, understreker Mari. Og uansett finnes det ikke noe annet valg enn å gå videre.

[MENING MED LIVET]

IDÉER

«Humanister oppfordrer til kritisk granskning av alle ideer og oppfatninger, også våre egne. Vi bør finne frem til de beste argumentene og tilstrebe å endre våre meninger og overbevisninger når det viser seg at vi tar feil.»

NORDISK HUMANISTMANIFEST 2016

[52]

«IDET JEG TRAFF BAKKEN
VILLE JO PROBLEMET OPPHØRE»

Hilde Østby stod på kanten, men
bestemte seg for å leve

[60]

MEINING I LIVET FOR EIN
EKSISTENSIALISTISK NIHILIST

Humanismen har ei utfordring,
meiner Kristian Bjørkelo

[66]

HVA TENKTE NEANDERTALERNE
OM MENINGEN MED LIVET?

De ser i hvert fall ut til å ha gravlagt sine døde

[74]

GJØR DET GODE – BLI LYKKELIG

Aristoteles var opptatt av ting som er
like aktuelle i dag

– ESSAY –

Meningen med livet og døden og maskinen som sier ping

Jeg hadde ganske enkelt låst meg inn, tastet koden og marsjert gjennom kontorene som vanligvis sydet av liv. Klokka var ikke mer enn 0530, det var en lørdag morgen. Sola kysset toppen av husene i Oslo sentrum, jeg kunne høre Rådhusklokka slå to slag, som den gjør hver halvtime, en følelse av fjordluft som beveget seg i solbrisen, måker som skrek retningsløst: Det tegnet til å bli en vakker junidag.

Fra kontorene gikk jeg rett ut på takterrassen. Så tidlig på morgenen ville jeg ikke risikere å treffe noen når jeg stupte mot bakken med hodet først. Jeg ønsket tross alt ikke å drepe noen annen enn meg selv.

Det skulle gå fort. Ingen ville savne meg, det var jeg sikker på.

Så der sto jeg, på kanten av et hus på sju etasjer og tenkte over meningen med livet. Det er jo det man tenker over hvis man er veldig deprimert. Der, på kanten av det kontorbygget jeg jobbet i, 15-20 meter over bakken, var spørsmålet om mening påtrengende. Hvordan kunne jeg ikke gjøre noe med det, når alt virket så vannvittig og uhelbredelig meningsløst? Hvorfor skulle jeg fortsette? Jeg følte meg så uendelig alene, så absolutt ubrukelig, og jeg orket ikke tanken på å ha det sånn, i all fremtid.

Du kan kanskje gjette deg til at jeg ikke tok livet mitt, ellers hadde du ikke lest denne artikkelen. Men hvor-

for hoppet jeg ikke? Var det feighet? Var det frykten for døden? Var det min moral som stoppet meg? Eller klarte jeg å løse spørsmålet om meningen med livet der og da?

Jeg tror jo ikke på en Gud, så jeg var ikke redd for straffedommens selvmorderne blir forunt i kristendommen. Og, som Epikur så treffende beskrev det: «når vi er, så har døden ikke kommet, og når døden har kommet, så er ikke vi. Den er ingenting, verken for den levende eller den døde, for med den levende er den ikke, og den døde eksisterer ikke mer.»

Så idet jeg traff bakken, ville hele problemet med mening opphøre, sammen med meg.

«Det eksisterer kun ett eneste filosofisk problem – og det er selvmordet. Å ta en avgjørelse om hvorvidt livet er verdt å leve eller ikke, er ensbetydende med å besvare filosofiens fundamentale spørsmål», skriver forfatteren og eksistensialisten Albert Camus i Myten om Sisyfos. Det store spørsmålet er egentlig hvorfor vi fortsetter å leve, ikke hvorfor vi eventuelt tar livet av oss, mener han.

I et gudløst univers tømt for iboende mening må vi skape den selv, holde ut lidelsene, og det helt uten noe Paradis med stor P som premie. 46 prosent av Norges befolkning tror ikke lenger på en Gud, og har dermed trådt ut av Den Store Planen. Vi er vår egen, lille fortelling. Det er vanskelig å være sin egen historieforteller, det kan av og til

«I et gudløst univers tømt for iboende mening må vi skape den selv, holde ut lidelsene, og det helt uten noe Paradis med stor P som premie.»

få deg til å lure på hva som er vitsen.

Når jeg leser hjernevitenskap blir det klart for meg hvor mye hjernen er skrudd sammen nettopp for å lage fortellinger og mening: Hukommelsen er styrt av sterke følelser, vi organiserer og reorganiserer livshistoriene våre på nytt og på nytt, livet vårt er et filmmanus som sjelden eller aldri følger en perfekt hollywoodsk dramaturgi. Vi husker bryllupet vårt annerledes idet vi blir skilt, barndommen blir et glitrende Titanic idet vi entrer alderdommen. Alt som stikker seg ut som fremmed og rart husker vi langt bedre enn det som er vanlig og kjedelig, som vi grupperer som såkalte «samleminner». Vi husker traumer mye bedre enn en doven sommerdag hvor ikke noe spesielt skjedde, enda den døsige, lykkelige ettermiddagen på stranda med en bok kanskje er mye viktigere å holde fast i.

Og hva som er rart og spennende og minneverdig, og hva som fortjener å forsvinne inn i glemselen – det er styrt av deg, av hvem du er, hva akkurat du mener er viktig, av din livshistorie, av din unike tankeverden.

Den rikt assosiative hjernen er

styrt av stemninger og tankesprang, av nettverk av minner som nye erfaringer plasseres inn i. Slik beveger vi oss rundt i en verden som vi hele tiden farger med våre egne drømmer. Og så kan det skje at drømmene kollapser, og vi står bom fast. **Hva er meningen med livet, når ingen ting ble som det skulle?**

Meningen med livet er ønsket om forbedring, mener filosof Einar Duenger Bøhn, som har skrevet en bemerkelsesverdig kort bok om emnet. Etter å ha lest boka hans går jeg rundt med et slags uforløst sinne, eller kanskje det bare er minnene av det å stå ytterst på en takterasse og stille spørsmålet i den ytterste nød.

Forbedring, altså? Forbedring av livet, på alle mulige måter, ikke nødvendigvis de store gestene, kanskje bare forbedring av evnen til å lage kaffe, kanskje bare forbedring av mestringen av smerter eller bare det magre håpet om at noe skal bli bedre. Å ikke komme noen vei, å leve som Sisyfos, vil

innebære det største tap av mening, mener filosofiprofessoren ved Universitetet i Agder. Sisyfos er selve prøvesteinen, virker det som.

Jeg har aldri tenkt så mye over livet til en gresk mytologisk figur som etter at jeg oppsøkte filosofien for å skjønne mer av meningen med livet og døden. Sisyfos ble dømt av gudene til å trille en stein opp en bakke resten av evigheten, etter at han hadde prøvd å lure døden selv. Steinen rullet ned, hver eneste gang, resten av evigheten. Null forbedring der.

Bøhn er opptatt av at rasjonaliteten og selvrefleksjonen er noe unikt menneskelig, til beste for alle, noe vi forvalter på vegne av hele naturen. Det høres flott ut, dette med å forvalte, men jeg har lest det før. Helt fra René Descartes, ja, egentlig fra Platon av, har det rasjonelle mennesket vært plassert øverst i hierarkiet, og det har hatt noen litt bisarre konsekvenser: Det rasjonelle mennesket som forvalter sivilisasjonen på vegne av dyr og barn og psykisk syke, på vegne av kvinner og fattige og urbefolkning – mange mørke historier og blodige overgrep hviler i skyggen av sivilisasjonens og rasjonalitetens, av forbedringen og modernitetens lys. Skillet mellom kropp og sjel, rasjonalitet og irrasjonalitet er en av grunnene til at man opererte spedbarn uten bedøvelse, helt frem til 1980-tallet, fordi de ikke var rasjonelle, og smertespasmen ble ansett som mekaniske.

Det er dessuten vanskelig å tro på at begrepet forbedring, som filosofen så gjerne vil overbevise meg om, kan forklare livsviljen uttømmende. Kan man ikke kalle alt forbedring, og på den måten bare dekke over forskjellene? Er det å ta en utdanning, det å vaske huset og det å gå en tur i skogen, karrieresprang og kaffe-brygging, alt sammen drevet av trangten til forbedring? Da jeg sto på kanten av en bygning midt i Oslo sentrum, var det tanken på at livet kunne bli bedre som gjorde at jeg ikke hoppet? La meg tenke: Jeg sto på kanten og kjente pulsen rase. Det var ikke forbedringer i fremtiden som stoppet meg, det var noe helt annet.

Jeg var så inderlig og ustoppelig nysgjerrig.

Uten nysgjerrigheten hadde ikke vår verden blitt større. Et psykologisk forsøk om nysgjerrighet, viser at selv når vi ikke tjener noen ting på det, velger vi heller det vi ikke kjenner fra før, enn det kjente. Det å oppdage noe nytt er sin egen belønning, også når det bare er snakk om tull og vås. Og det å oppdage nye ting, skaper nye ideer og tanker. Alle våre merkelige innfall og fortellinger har igjen forvandlet vår verden fra natur til kultur, fra villnis til sivilisasjon, fra huler og steinøkser til palasser og operaer. Alt begynner der. Det å spørre og grave, snuse og lure, har ført mennesker ut fra hulene og inn i husene, har fått oss til å trille det første hjulet og undersøke hvilke

« Uten nysgjerrigheten hadde ikke vår verden blitt større. »

planter som er giftige og hvilke vi kan spise. Nysgjerrigheten, sammen med evnen til å analysere og samarbeide, tenke ut gode ideer og konstruere store fortellinger, har til og med forandret jorda i så stor grad at vi er i ferd med å ødelegge livsgrunnlaget vårt. Det holder ikke for oss at vi ser verden rundt oss gjennom et slør av minner og assosiasjoner, vi må forandre verden rundt oss også, på en måte som strekker seg langt forbi det å gjøre verden bare litt bedre, og med en metode som mer enn noe minner om et slags kakofonisk rot, fordi vi aldri har klart å ha bare én diktator som leder galskapen: Sivilisasjonen har vokst frem uten en grandios, helhetlig og rasjonell plan. Snarere har den oppstått gjennom en rekke innfall og på ruinene av en million mislykka og helt idiotiske ideer.

Vi er nysgjerrige, og da glemmer vi oss selv. Vi lager kunst og synger og slår vitser for å dele noe med andre, og vi kan kanskje si at det er forbedring, men det er også noe ekstra, en rest. Å være nysgjerrig er å glemme seg selv et øyeblikk, i gleden over verden. Og når vi oppdager og lærer noe om verden, vil vi dele det med andre, og også da

glemmer vi oss selv litt. Hjernen vår er innrettet på å forsøke å forstå andre mennesker, vi er utstyrt med speilnevroner og empati og til og med når vi ser hverandre i øynene synkroniserer vi hjernebølger med den vi snakker med. Sammen er vi kanskje mer menneske enn vi er det alene.

Å dele noe med andre, viser forskninga, kan være en av hemmelighetene bak et langt og meningsfylt liv: I de «blå sonene», de stedene på jorda der overraskende mange mennesker blir over 100 år, finner forskerne noen fellestrekk. Det ene er at man har tydelige fellesskap, det andre er hagebruk. Jeg har vanskelig for å tenke på hagebruk eller fellesskap som forbedringer. Musikk og klemmer kan kanskje kalles forbedringer, men for meg er de det som gjør at jeg syns at livet er verdt å leve, holde ut. Jeg var der da en av mine beste venner langsomt ble tappet for liv, av kreften som spiste henne opp og ga henne enorme smerter. Det fantes ikke en eneste

« Livet blir ikke som man tror, og kanskje meningen – eller meningene – forblir utenfor rasjonalitetens rekkevidde.»

forbedring i livet hennes da, det siste året besto av kontinuerlige tap. **Men noe var det som holdt henne levende: Klemmene vi ga henne, kjærligheten fra familien og vennene.** Og nysgjerrigheten over verden der ute, som var ustoppelig, helt til det siste. Hun holdt seg fast i verden og i oss, og vi holdt oss fast i henne.

«Sant å si er jeg ingen filosof, jeg kan bare uttale meg om det jeg har erfart personlig. Og jeg har erfart nihilismen, de uforenlige motsetninger, voldsomheten og ødeleggelsens vanvidd. Men samtidig har jeg hyllet skaperevnen og det herlige ved å leve», skriver Albert Camus i den uutgitte essaysamlingen *Actuelles II*. Camus hadde sett døden og ødeleggelsene under andre verdenskrig, likevel hadde han en sterk kjærlighet til det kreative og til livskraftene. Det er mulig at de er sterkere enn rasjonaliteten. La oss tenke helt rasjonelt: I et klimaperspektiv er det en forbedring om jeg forsvinner, jeg burde ha hoppet fra taket den gangen. Men livskraften var sterkere.

På kanten av huset viste det seg at jeg var for nysgjerrig til å ikke ville

oppleve en dag til. Ikke fordi jeg trodde den ville bli bedre eller fordi jeg trodde det var til det beste for verden meg eller menneskeheten, men fordi verden er mye større enn noe jeg noen gang kan tenke meg fram til, og for fantastisk til å ikke deles med andre. Det er tåpelige vitser og merkelig forskning og vakker kunst, det er alt mulig som ikke er spesielt nyttig, det er møter med katter og Beethoven på en dårlig dag og Beatles som synger «with a little help from my friends» og lyset som faller gjennom bladene og ned på bakken under treet der jeg sitter og leser, en døsigg sommerdag. Hadde jeg hoppet, hadde ikke datteren min blitt født og tre bøker ikke blitt skrevet, så mye sorg og flyttekaos og prompevitser og appelsinkake og julefester hadde ikke skjedd og for meg er det både forbedringer og forverringer, men mest av alt syntropi – et mangfoldig villnis av gleder og sorger og pur menneskelig feilbarlighet som ikke hadde skjedd om jeg hadde hoppet. Og siden livet er så kort uansett, er det bedre å oppleve alt dette kaoset, enn å ikke gjøre det, tror jeg. Men bedre for noen andre enn meg og utfra hvilken måleenhet – det

er veldig uklart. Om datteren min ikke hadde blitt født, hadde hun jo ikke måttet erfare sorg og dødsangst heller.

Jeg visste ikke noe av det jeg vet nå, da. Likevel klatret jeg tilbake over kanten og hoppet inn på takterrassen. Så gikk jeg slukøret hjem og drakk te på verandaen min, jeg følte meg dum. Jeg følte meg levende. Hva er meningen med livet, ifølge Monty Python? De laget en gang en fantastisk film som het *The Meaning of Life*. Det er akkurat som om de sier at det ikke er én ting, ett svar: Det er en kaotisk haug med vitser om alt fra finanspirater og matforgiftning til den vidunderlige maskinen som sier «ping», det er ikke én fortelling, ikke ett epos.

Livet blir ikke som man tror, og kanskje meningen – eller meningene – forblir utenfor rasjonalitetens rekkevidde. Akkurat nå gleder jeg meg til ukas høydepunkt, lørdagens meningsløse sisyfosarbeid: Datteren min på fem og jeg vasker hele huset sammen, mens vi synger sanger vi finner på selv og deler prompevitser. Jeg vet ikke om det er en forbedring av noe som helst. Men bedre enn det blir det ikke.

ESSAY

HILDE ØSTBY,
Forfatter, skribent og
litteraturkritiker.

KILDER:

EINAR DUENGER BØHN:

Meningen med livet, Spartacus, 2019

ESPEN GAMLUND OG CARL

TOLLEF SOLBERG: *Hva er døden*, Universitetsforlaget, 2020

RICHARD NORMAN: *Humanisme*, Humanist forlag, 2007

TORE FROST: «Når tilværelsen blir meningsløs: refleksjoner over selvmordet i Albert Camus' forfatterskap», i i *Suicidologi*, vol 7, nummer 1

HILDE ØSTBY: *Kreativitet.*

Hjernevitenskapen bak ideene og hvorfor dagdrømmerne skal redde verden, Cappelen Damm, 2020

Har du behov for å snakke med noen etter å ha lest denne saken? Mental helses hjelpetelefon: 116 123

MEINING I MEININGSLAUS TID

Klimakrise, politisk turbulens og no ein pandemi. Vi kan alle kjenne på kjensla av at alt spinn ut av kontroll, og at vi må gripe etter meaning.

ILLUSTRASJON MISSBOO.NO

Er jeg humanist. Av det følger det naturlig for meg å være ein eksistensialistisk nihilist. I den forstand at universet i mine øyne har inga meaning. *Livet* har ingen meaning. Det finnes ikkje ein gudgjeven eller universell moral. Ikkje utover den vi har skapt sjølve. Anten på eiga hand, eller i positivt fellesskap med kvarandre.

Dette *meaningsskapande* arbeidet treng heilt openbert eit større fokus. Anten vi er humanistar eller ikkje, er arbeidet med å skape meaning og felles idear å leve etter viktig i tider som vert opplevd som utryggje og turbulente.

Det hjelper ikkje at vi har erklært dei store ideologiane døde. Det finnes inga stor sak, inga sanning med stor S som vi alle er sameinte om.

Vi må alle finne ut av dette på eiga hand, fordi det tjuande hundreåret lærte oss kor farleg masserørslene var, og postmodernistisk filosofi lærte oss å forstå at mykje av det vi tok for gitt kanskje ikkje var så enkelt som vi trudde. Og verda like gjerne kan oppfattast som eit prisme, eller som gjennom eit tomt whiskyglas av krystall.

Dette må vi forstå som bakteppe for ein del av dei politiske og sosiale utfordringane vi står overfor i dag.

På den eine sida dei som omfamnar det meningslause og den fridomen dei meiner det gjev som påskot for vald, og på den andre sida dei som grip dei ytterleggåande meaningane og ideologiane som vert tilbode gjennom internettet si randsone.

Og medan ingen av desse strategiane er å trakte etter, er sistnemnde noko den mislukka terroristen Philip Manshaus eit døme på.

Å GÅ SEG VILL

La meg presentere ein premiss: Manshaus

er ingen ideolog, men brotsverket var ideologisk. Det bør ikkje vere noko tvil om at det som motiverte han er ei farleg ideologisk suppe som vert tilbode i dei mørke avkrokane av internettet. Gjennom si jakt på meining fann Manshaus fram til ein høgreekstrem ideologi som fremjar vald og kaos som verkemiddel for å drive fram ei større konflikt – ein rasekrig. Vi snakkar om såkalla *akselerasjonisme*, eit tankesett ein finn på dei politiske ytterfløyene.

Manshaus lot seg inspirere av New Zealand-terroristen Brenton Tarrant kort tid før han drap systema si og gjekk til åtak på moskeen i Bærum. Før dette hadde han vore i møte med Den nordiske motstandsørsla om å verte teken opp i organisasjonen. Dette var berre dei siste stega i ei forvirra søking etter meining og identitet som gjorde han stadig meir radikalisert, noko familien merka det godt det siste året. Ifølgje den psykologiske sakkyndigrapporten hadde han eit «svakt eg», han søkte i særskild stor grad stadfesting utanfor seg sjølv.

At ein ung mann søkjer meining er ikkje så uvanleg. Fleire av oss går gjennom ei fase av rotløyse, og vi er då utsette for å verte påverka av dårlege idear. Men Manshaus hadde mindre å støtte seg til i møte med desse ideane. Og jo meir eg ser på Manshaus, jo meir tenkjer eg at dette er viktig.

TILHØYRIGHEIT TIL EIN IDÉ

Når vi snakkar om radikaliseringsprosessar, er dette med samkjensle versus utanforskap sentrale knaggjar å henge ting på. Ein tenkjer då oftast på sosiale fellesskap og dei sosiale rammene som er viktige for dei fleste av oss. Ein snakkar desto mindre om det å ha eit fellesskap rundt ein idé, og den identiteten som spring ut derifrå.

Dette har gong på gong slått meg som viktig, når vi snakkar om radikaliseringsprosessar online. Vi menneskje søkjer ikkje berre sosialt fellesskap, for å skape vår identitet gjennom det, vi søkjer òg ei meining, ein forklarande idé eller ideologi, som kan motivere oss og danne grunnlag for både identitet og gjerningsmønster.

Vi treng ikkje berre *andre menneske*, vi treng gjerne òg *ei meining med livet*.

Det er ikkje utan grunn til terroristar som Manshaus rasar mot manglande

sanningar i det moderne samfunnet. Dei rasar mot «postmodernistiske nymarxistar» og «liberale kulturmarxistar» som har «dekonstruert» det meste og drepe Gud.

OG KANSKJE HAR VI GJORT NETT DET

Det finnes ikkje noko ibuande meining i livet eller universet, heller ikkje i samfunnet i seg sjølv, og dette fell ein del tungt for brystet. Etterkvart som religiøse og politiske institusjonar mislukkast i å halde på hegemoniet vi menneskje har vore avhengig av, forsvinn dei trygge ideologiske rammeverka som har gjeve folk meining.

Dette overlèt det meiningsskapande prosjektet til kvar og ein av oss. Eksistensialismen, nihilismen, så vel som humanismen, pålegg oss alle å skape ei meining i tilværa, både for oss sjølve og andre. I eit univers utan gudskapte lover og reglar, er det ein enorm fridom for oss alle, men òg ei bør å bere å aktivt drive meiningsskaping.

Og eg lurar av og til på om vi tek for lett på denne oppgåva, og fokuserer for mykje på å kritisere dei gamle meiningsskapande institusjonane.

For vi ser reaksjonen på dette i folk som søkjer attende til religiøse institusjonar og verdier, i folk som samlar seg rundt vekkingspredikantar og islamsk fundamentalisme. Vi ser det i korleis unge menn vender seg til det kristne rammeverket presentert av den jungianske psykologen Jordan Peterson i Canada. Ikkje fordi dei har ei tru på Gud eller Bibelen, men fordi det gjev dei eit rotfeste i tradisjon og rammer for å leve. Og ei tru på at dei er bra berre i kraft av å eksistere.

Mange treng dette rammeverket. Det meiningsskapande arbeidet er ikkje for alle. Så kva kan vi gjere for dei som vert rotlause utan rammeverket som dei religiøse og politiske institusjonane byr på?

DET MEININGSSKAPANDE ARBEIDET

Eg har nytta Manshaus som døme, fordi eg undrar meg om kva vi kunne gjort for han.

Denne guten med det «svake eg-et» som gjekk seg vill blant ideologisk vanvett på nettet. Kunne vi ha tilbode han eit alternativt meiningsfellesskap? Ikkje berre tryggje sosiale og økonomiske rammer, men noko

å tru på? Noko anna enn den komande rasekrigen og terror?

Vi må støtte opp om sekulære og politiske fellesskap som gjev folk høve til å gjere noko ein opplev som meiningsskapande. Vi nordmenn er ofte stolte av våre idrettstilbod til barn og unge, men vi kan nok bli meir stolte av dei meiningsskapande kultur- og fritidstilboda vi har. Salongar, klubbar og seminar der vi kan drøfte både tungt og lett, seriøst og morosamt, om verdas mange sider.

Eg har sjølv hatt stor glede av den meiningsbrytinga som skjer i mine møter med medlemmane i Humanistisk Ungdom, Human-Etisk Forbund sin ungdomsorganisasjon. Eg opplev det som eit inkluderande miljø der det er høgt under taket, og god breidde for refleksjon. Av det eg har sett av ungdommane som kjem gjennom den organisasjonen, har eg fått ein stor tru på den som ein vaksine mot ekstremisme og som solid meiningsskapande arbeid. Gjennom koronaperioden har organisasjonen halde fram med foredrag på Facebook kvar veke, som har halde ved like deira fokus på viktige spørsmål og livssynshumanismen.

Dette er den type fellesskap vi trenger meir av. Den type meiningsskapande arbeid vi alle må gjere meir av, uavhengig av livssyn og filosofisk ståstad.

Ved å skape slike meiningsfellesskap kan vi skape motgift mot den type ekstremisme som spring ut av kjensla av meiningslause. Vi treng opne og inkluderande meiningsfellesskap, tufta på humanisme og det å vere medmenneskeleg.

MEININGSSKAPANDE HUMANISME

Humanismen og humanistiske organisasjonar som Human-Etisk Forbund har ei utfordring i dette arbeidet, fordi humanismen ikkje kan eller skal by på den store sanninga. Ein humanisme som vel å gå ned den vegen mister mykje av det som gjer det spesielt som livssyn, ein openheit og toleranse temperert med skeptisisme og rasjonalisme. Humanismen sett menneske i sentrum, og kan difor ikkje dominere det same mennesket. Gjer humanismen det, vert den ikkje betre enn religionane som humanismen er ein implisitt kritikk av.

Like fullt kan humanistar bidra til å skape sosiale arenaer gjennom seremoniar og debattmøter. Slik Human-Etisk Forbund

allereie gjer. Det finnes likevel rom for forbedring. Arrangementa kan opnast opp meir, og gjerast aktuelle for fleire enn lokale ildsjeler. Vektlegging av det sosiale livet, heller enn organisasjonslivet kan vere ei slik løysing. Og det er viktig å få bukt med dei mange fordommane folk har mot Human-Etisk Forbund.

Human-Etisk Forbund sine mange lokallag er veldig aktive og arrangerer stadig debattmøte, foredrag og forfattartreff for sine medlemmer. Eg har sjølv gjesta fleire av desse og hatt glede av friske diskusjonar. Som livssynshumanistar er dette ein arena som kjennast naturleg for oss, dei er høve til å drøfte store og små idear, møte andre menneskje og nye tankar. Det er desse arenaene som gjer det umogleg for Human Etisk Forbund å stå fram som ein organisasjon med den eine store sanninga, fordi organisasjonen huser og oppmodar til så mange motstridande tankar. Og vi finn eit fellesskap i dette.

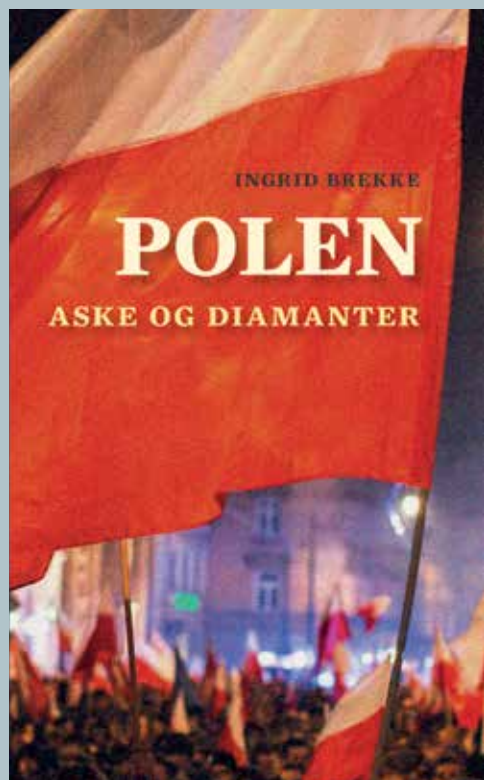
Dette er det fellesskapet som Humanistisk Ungdom har perfektionert, og som eg vil oppmode moderorganisasjonen til å styrke sitt fokus på. Ein må senke lista for andre til å delta, uavhengig av livssyn og bakgrunn, og knytte desse diskusjonane til relevante og sosiale aktivitetar utover debattar. Ein må beint fram nytte dei til å skape eit fellesskap for meiningsskapande arbeid, eit fellesskap andre har lyst til å oppsøkje.

I kravet om å bidra til dette arbeidet ligg det eit særleg krav på dei av oss som kritiserer eksisterande meiningsfellesskap, anten dei no er ekstreme eller ikkje. Vi bør òg vie like mykje krefter til å skape alternative meiningsfellesskap for andre. For ein trenger ikkje vere diagnostiserbar med eit «svakt eg» for å kunne trengje at verda rundt oss gjev meining. Det gjer vi alle. Og det er ikkje alltid like lett å skape det åleine. Det humanistiske livssynet og organisasjonslivet må skape rom og grobott for dette arbeidet. Og det trur eg Human-Etisk Forbund kan vere – og er – i stand til.

KOMMENTAR

KRISTIAN A. BJØRKELE
underviser i sosiale media og kommunikasjon ved Universitetet i Bergen og er frilansskribent og samfunnsdebattant.

Ingrid Brekke
POLEN.
Aske og diamanter
Pocket, Kr 134 for HEF-medlemmer (ord. pris 179)

Polen er et av Norges nærmeste naboland, en folkerik kulturnasjon med voksende økonomi og av vesentlig betydning for Europas utvikling fremover. Polakker er også Norges største innvandrerggruppe. Likevel kjenner de fleste nordmenn knapt til hvordan polakkene har det i sitt hjemland.

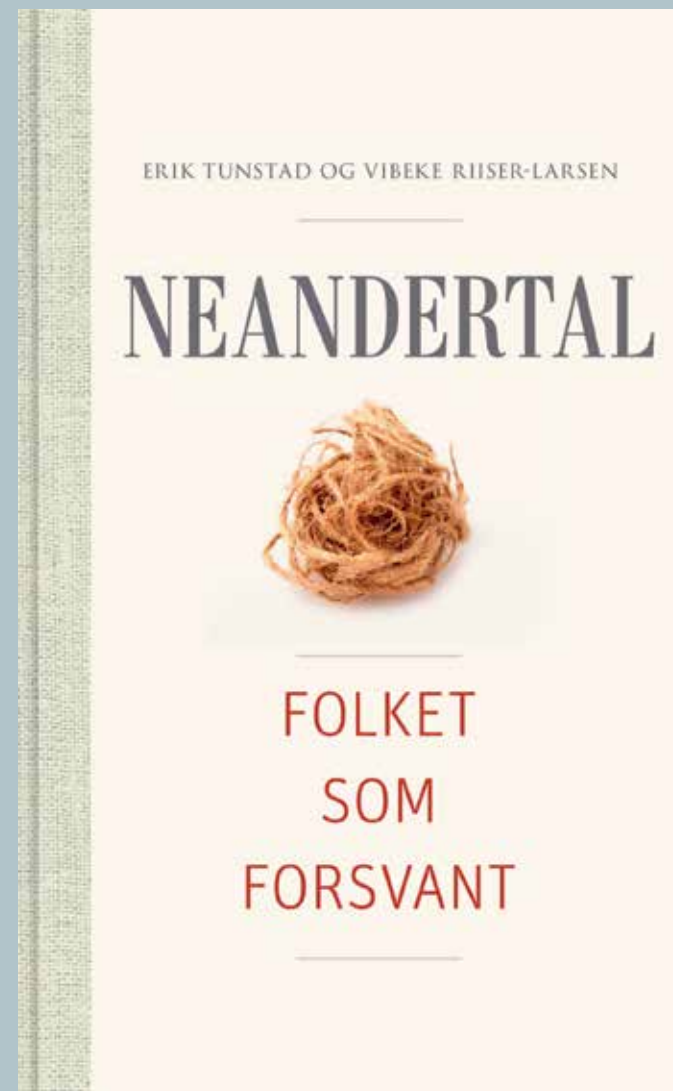
Polen. Aske og diamanter gir innblikk i det polske samfunnet. Gjennom møter med mennesker forstår vi mer av dagens politiske situasjon. Boken følger også tråder bakover i historien og utover landets egne grenser. I et tilgjengelig og levende språk skildrer Ingrid Brekke et land som er viktigere enn vi gjerne tror.

Morten Fastvold
MENNESKET I SENTRUM.
Humanismen som livssyn
Kr 284 for HEF-medlemmer (ord. pris 379)
Utgis oktober

Humanismen er et livssyn i endring og utvikling. Selv om humanismen som idé – mennesket i sentrum – kan spores tilbake til antikken og har levd parallelt med religionene, har de store humanistorganisasjonene i nyere tid oppstått som følge av religionskritikk. I dag er imidlertid ikke lenger religionskritikken hovedanliggendet.

Men hva menes egentlig med «Mennesket i sentrum»? Der renessanshumanistene satte mennesket i sentrum av et kristent verdensbilde, kan ikke moderne ateister gjøre det samme. Hva betyr det å sette mennesket i sentrum i en gudløs verden?

Erik Tunstad og Vibeke Riiser-Larsen
NEANDERTAL.
Folket som forsvant
Kr 284 for HEF-medlemmer (ord. pris 379)
Utgis primo september

Hvem var neandertalerne? Hvordan levde de og hvorfor døde de ut?

Neandertaleren var det første mennesket vitenskapen fant som ikke var av vår type. De har dermed blitt ikoniske, selve bildet på vår fortid. Bildet har imidlertid vært delvis ute av fokus: Vi har betraktet dem som tilbakestående, primitive og brutale. Vibeke Riiser-Larsen og Erik Tunstad har i arbeidet med Neandertal. Folket som forsvant krysset Europa på leting etter neandertalernes historie og kultur. Fra Tyskland i nord til Gibraltar i sør, fra England i vest til Israel i øst, har de søkt etter huler og spor. De fikk bekreftet at neandertalerne ikke var slik vi lenge har trodd. Neandertalerne var intelligente, sosiale mennesker som utviklet en kultur som kunne måle seg med den våre direkte forgjengere hadde.

Men hvorfor døde neandertalerne da ut, når Homo sapiens ankom Europa?

www.humanistforlag.no

LIK HUMANIST FORLAG PÅ [facebook](#)

OG FØLG OSS PÅ [twitter](#)

Jeg ønsker å bestille stk NEANDERTAL. á 284 for HEF-medlemmer (*fullpris kr 379*)
Jeg ønsker å bestille stk AI. MYTEN OM MASKINENE á 284 for HEF-medlemmer (*fullpris kr 379*)
Jeg ønsker å bestille stk POLEN. á 134 for HEF-medlemmer (*fullpris kr 179*)
Jeg ønsker å bestille stk MENNESKET I SENTRUM á 284 for HEF-medlemmer (*fullpris kr 379*)

NAVN:

ADRESSE:

POSTNR./STED:

E-POST:

UNDERSKRIFT:

ADRESSATEN
BETALER
FOR SENDING
I NORGE

UTSTYRKES AV
POSTEN NORGE

Humanist forlag AS
Svarsending IO39
0090 Oslo

Neandertaler-folket og ritualene

Lite av det vi vet om neandertalerne tyder på at de hadde noen forestilling om noe liv etter døden, men de ser ut til å ha gravlagt sine døde.

TEKST: ERIK TUNSTAD OG VIBEKE RIISER-LARSEN (UTDRAG FRA NY BOK)

Hva sier det oss at folk begraver sine døde? Det kan være uttrykk for noe stort og åndelig, eller man kan kalle det en pragmatisk løsning på et påtrengende problem. Et råtnende lik avgir ubehagelig lukt, tiltrekker seg horder av fluer og kan føre til sykdom, så det kan være at man gravde ned døde mennesker av rent praktiske hensyn.

Men har man bare et praktisk-pragmatisk forhold til en avdød kone eller venn, hadde det kanskje vært like enkelt å hive vedkommende utfor en skrent. Hvorfor bære liket hjem til hulen og grave det ned?

Vi kan også betrakte begravelsen som et ritual, et ønske om å hedre den døde, beskytte kroppen mot åtsel-eter, hjelpe den videre til dødsriket, kanskje hele ritualet antyder en forestilling om sjel, og dermed også noen form for religion.

BRYDDE DE SEG OM DE DØDE?

Det blir imidlertid spekulasjoner. Vi aner ingen ting om hvorvidt neandertalerne hadde en forestilling, verken om noe åndelig, guddommelig eller om noe liv etter døden. Det lille vi har av spor, tyder på at neandertalerne ikke hadde det. Forskerne har ikke funnet etterlatenskaper som entydig kan tolkes i en slik retning. Når det gjelder gravene, er disse lite standardiserte. De døde blir ofte lagt i fosterstilling, men for eksempel ikke

i bestemte himmelretninger. Du kan selvsagt ha en form for tro uten å legge likene i gitte mønstre, men hadde vi kunnet se noe slikt, hadde det vært en indikasjon på et regelbundet ritual.

På den annen side, har forskerne funnet nokså få godt bevarte neandertalergraver.

Neandertalerne sendte heller ikke gaver med de døde, gjenstander de kunne forvente å ha nytte av i neste liv. Et mulig unntak er den gjeve steinøkse «Excalibur» fra Sima de los Huesos – som vi skal høre om straks.

Men neandertalerne brydde seg likevel om de døde, ellers hadde de ikke gitt dem den behandlingen de ga dem. Og dette må forklares. Sorg er en åpenbar forklaring, men de kan også ha hatt tanker rundt det å skille livet fra døden. Slike behov kan være opphavet til flere ritualer forbundet med døden blant folk i vår egen tid. Slike ritualer er gjerne forbundet med en eller annen tro på et liv etter døden. Vi har ingen mulighet for å vite om neandertalerne hadde noe slikt, men hadde de det, var det muligens bare ferskvare. Spor fra Kebara og Krapina, i henholdsvis Israel og Kroatia, viser at om neandertalerne hadde gravplasser, så var de ikke hellige. Ikke over lengre tid. Neandertalerne levde der mellom beina til sine forfedre, de var tilsynelatende bare feid til side.

På den tredje side. Dette er bare en tolkning. Forfedrenes knokler kan ha vært av stor betydning, og de kan ha

blitt behandlet med ytterste respekt – uten at vi er i stand til å se det i dag.

Ritualer og følelser bevares ikke så lett for ettertiden. Begge kan ha vært der, men i mangel av fysiske tegn på noe som likner ritualer, kan det være at vi må nøye oss med å forklare neandertalernes begravelser som en handling styrt av sorg. Det er jo ikke dårlig, det heller? To millioner år med omsorg. Og kjærlighet?

To mye eldre historier bringer det hele i perspektiv. Den eldste av dem er overraskende nok fra Europa, vi skal tilbake til Atapuerca (Spania), til knokkelhullet Sima de los Huesos, langt inne i fjellet, og vi skal til Homo heidelbergensis, med klare tegn på at de begynner å likne sine etterkommere Homo neandertalensis. Vi skal 430 000 år tilbake.

LIKENE I HULLET

I knokkelhullet i Sima de los Huesos fant forskerne det som lenge var paleoarkeologiens største ansamling av fossile mennesker; 30 individer, dypt i et hull langt inne i fjellet.

Det er et mysterium hvorfor så mange mennesker havnet hundrevis av meter inne i en hule. Man kan spekulere på om de ble plassert der med hensikt, eller om de havnet der ved en tilfeldighet. Kanskje de ble båret inn dit, og kastet ned i dette hullet som en del av et begravelsesritual? Eller var dette bare en hendig måte å kvitte seg med illeluktende lik? Det trenger heller ikke å ligge menneskelig handling bak. Menneskene i hullet kan ha blitt tatt av flomvann og skyllet ned dit, eller blitt dratt ned dit av rovdyr.

Da fossilene ble funnet, ble de først antatt å være 250 000 år gamle, i dag regnes de som mye eldre, cirka 430 000 år, hvilket gjør dem noe yngre

enn de tidligste, godt daterte funn av Homo heidelbergensis fra Europa og Afrika.

Samtidig viser beina i hullet store likheter med neandertalerne, og DNA-analyser viser at vi her antagelig ser neandertalernes direkte forfedre.

Men hva representerer egentlig disse 30 døde menneskene?

Deres mer enn 4000 beinbiter er funnet sammen med restene av hundrevis av knokler fra hulebjørn, men få andre dyr. Blant disse få, finnes løver, ulver og rever, men ingen planteetere.

Dersom hullet er et naturfenomen, et sted døde dyr stadig skylles ned av flomvann, kunne vi forvente at også andre dyr havnet der nede. For eksempel rev og hare, eller kanskje en hjort. Men nei, det er bare rovdyr, og mest hulebjørn.

Og knoklene til både bjørn og mennesker ligger inne i et siderom i bunnen av hullet.

gnagd på. Det er de langt ifra. Og vi burde også forvente et større utvalg av byttedyr. En løve levde ikke bare av mennesker og andre rovdyr. Snarere tvert imot. Man kan tenke seg at det ville vært enklere for en løve å gå for en mindre livstruende diett enn mennesker, for ikke å snakke om hulebjørn, et byttedyr som like gjerne kunne revet løven i fillebiter.

Mennesker, derimot, kan som enkelte arkeologer har spekulert i, ha hatt et kultisk forhold til hulebjørn. De kan ha samlet hodeskallene til bjørner som døde under vinterdvalen, eller til og med ha jaktet på dem selv. Eller drept dem mens de lå i dvale om vinteren. Dette er imidlertid et omstridt tema.

Det finnes et annet pussig poeng, nemlig demografien. Hullet inneholder hovedsakelig voksne menn og kvinner i sin beste alder med jevn kjønnsfordeling, men bare ett barn, og få gamle.

« Man kan tenke seg at mange av dem som nådde frem, likevel døde av utmattelse. Det vil i så fall kunne forklare alderssammensetningen.»

Bjørn på den ene siden av rommet, og mennesker på den andre. Menn, kvinner og ett barn. Noen har ryddet og sortert. Det er rester etter alle menneskets kroppsdelar.

Ingenting tyder på at de ble spist eller partert, dette er altså ikke kannibalisme. Noen av dem synes imidlertid å ha vært gnagd på av løver. Kan det rett og slett være avfallet innerst i en løvehule? Eller kan det være at Homo heidelbergensis bar likene inn hit for nettopp å hindre løvene i å forsyne seg?

Hvis Sima de los Huesos var en hule der en løve oppbevarte sine matrester, burde alle knoklene i noen grad være

Skal vi gå for en begravelseshypotese, kan dette selvsagt tolkes som at folk flest vokste opp, men døde før de rakk å bli gamle. Første del av hypotesen virker derimot usannsynlig, for folk flest vokste ikke opp. Dødeligheten blant barn er typisk høyere enn dødeligheten blant voksne, så hvis dette var en allmenn gravplass, burde det vært flere barn der.

Så hvorfor bare ett?

Det finnes utallige mulige forklaringer. En av dem involverer en katastrofal tørke og påfølgende sult.

Man ser for seg en stamme på desperat jakt etter vann og mat, man ser for seg at barn og gamle dør på

veien, og at kun de sterkeste når frem til Sima de los Huesos.

En mulig grunn til at Atapuerca har vært tilholdssted for mennesker gjennom mer enn en million år, kan være at det var en sikker vannkilde.

Man kan tenke seg at mange av dem som nådde frem, likevel døde av utmattelse. Det vil i så fall kunne forklare alderssammensetningen.

Utover knokler og sorteringen av disse, er det bare funnet ett tegn på menneskelig aktivitet i Sima de los Huesos, en steinøks. Og ikke en hvilken som helst steinøks, men selveste «Excalibur».

Arkeologene valgte antagelig dette navnet på en sjeldent stor og vakker håndøks i rød kvarts, for å drive igjen et mulig poeng, nemlig at den kan ha vært en gave, eller en hyll-est, eller kanskje en offergave. Denne spektakulære øksa kan ha vært en symbolsk gjenstand, og bekrefter i så fall hypotesen om Sima de los Huesos som en æreskirkegård. En gravplass for voksne, betydningsfulle mennesker.

Og øksen blir dermed en symbolsk gjenstand, del av et mulig ritual.

Mangelen på barn kan også skyldes at de ikke hadde samme status som voksne, og ble behandlet på en annen, kanskje til og med mer lemfeldig måte.

Det ene barnet som vi finner der nede, kan i så fall forklares som nettopp det, en unge på avveie, inne i en mørk hule, på et farlig sted der det egentlig ikke fikk lov til å være.

En slik forskjellsbehandling av barn stemmer imidlertid ikke med senere begravelsesfunn, som vi skulle se, da vi noen dager senere befant oss i La Ferrassie i Dordogne.

Der ble både barn og voksne begravet, side ved side. Disse begravelsene er imidlertid flere hundre tusen år yngre enn Sima de los Huesos.

Dersom Sima de los Huesos er en gravplass, uansett forhistorie, har vi grunn til å revurdere vår oppfatning av fortiden.

Arter lenge før vår må ha hatt tanker om døden, følelser for hverandre, og kan ha hatt nok kultur og intel-

IKKE TRO: Forskerne har ikke funnet noe som tyder på at neandertalerne hadde en religion. På den annen side, har forskerne funnet nokså få godt bevarte neandertalergrever.

ligens til å organisere tradisjoner og ritualer.

Dette er imidlertid langt i overkant av hva enkelte forskere vil gå med på. Noen av dem synes til og med å være overrasket over at neandertalerne viste tegn til å kunne samordne sine handlinger. Og vi snakker her altså om Homo heidelbergensis fra flere hundre tusen år før klassiske neandertalere. Og de var ikke alene om dette.

HOMO NALEDI

Vi kan forestille oss at menneskene i Sima de los Huesos rett og slett ble «begravet» på gamlemåten, på den måten man gjorde det, før neandertalerne utviklet sine nye tradisjoner.

Et sensasjonelt funn fra Sør-Afrika i 2013 gir oss et hint om at dette slett ikke er en urimelig tanke. Et foreløpig ukjent antall mennesker aven, frem til da, ukjent mennesketype ble funnet i et utilgjengelig kammer, langt inne i en hule.

For å nå Dinaledi-kammeret i Rising Star-hulen, noen mil nordvest for Johannesburg, må man hule-kl-

tre i nesten en time, og forsere trange passasjer på ned i 20 centimeters bredde. Man må heise seg 12 meter ned trange sjakter, og klatre opp steile vegger.

Dette kan være en av grunnene til at dette spektakulære funnstedet ble oppdaget først i 2013, enda det ligger bare noen kilometer unna verdenskjente funnsteder og turistmagneter som Sterkfontein og Swartkrans.

Sterkfontein er av betydning for vår tidlige forståelse av australopithecine. De første av disse ble funnet i Taung i 1924. Den ble hetende Australopithecus africanus, med kallenavnet the Taung Child. I Sterkfontein fant de senere de første voksne individene.

Swartkrans er stedet der Homo ergaster, en variant av Homo erectus, ble funnet i 1949.

Begge hulesystemene har også vært funnsted for en hel rekke andre førmennesker.

Rising Star-hulen ligger altså ikke langt unna, og rommet kanskje den største overraskelsen av dem alle. Her

fant man nylig den nye arten Homo naledi.

Homo naledi var et lite menneske, en stor hann kunne nå 1,5 meter, hunnene var mindre. Den beskjedne størrelsen fikk forskerne som studerte fossilene til å tenke i retning de relativt små australopithecine. Dermed tenkte mange også at funnet var langt eldre enn det har vist seg å være.

Selve utgravningen er en historie i seg selv. Den fysiske normalt utviklede paleoarkeologen Lee Berger har aldri klart å komme ned i selve Dinaledi-kammeret, den siste sjakten er for trang. Original og åpen som han er, annonserte han derfor på Facebook etter småvokste arkeologer for et spennende oppdrag, og endte opp med en gruppe på seks små og slanke arkeologer fra hele verden. Alle var kvinner. Det var disse som hentet ut skattene fra Rising Star.

Dinaledikammeret minner oss om noe vi har sett før. En lang trang gang inn i fjellet, før en bratt sjakt, rett ned i mørket, til et sted få rovdyr kan nå.

De eneste beinrestene forskerne

SKJELETT: Neandertalerne var mer oppreist enn mennesket, og kunne gå mye lenger. Dette viser ny forskning, blant annet basert på

dette funnet i Kebara-hulen, Israel.

har funnet i Dinaledi-kammeret, bortsett fra menneskeknokler, er rester av mus og en ugle.

På bunnen av kammeret finner arkeologene bein, bein og bein, og hodeskaller. Det som foreløpig har vist seg å være restene etter minst 20 individer er bragt ut i friluft. Det er en møysommelig prosess. Det er imidlertid ingen mangel på bein tilbake i kammeret, og hvor mange individer som ligger der inne, vet foreløpig ingen.

Og som om dette ikke er nok, Lee Berger og hans medarbeidere har også lokalisert andre «gravkamre» der inne i fjellet, og så vidt begynt å skrape i overflatene. De er også fulle av fossiler, forteller Berger.

Det ligger altså mye igjen inne i fjellet, men Berger begynte analysene bare måneder etter at de første hodeskallene ble hentet ut.

Det lå grundige studier og vurderinger til grunn, før Berger og hans team til slutt konkluderte med at de hadde funnet noe så sensasjonelt som en ny og helt ukjent art av vår egen slekt, Homo.

Dateringen av Homo naledi har vært tilsvarende vanskelig, og det vitenskapen først trodde var en svært tidlig art Homo, blir stadig yngre.

For tiden regner forskerne med at Homo naledi levde i Sør-Afrika en gang for mellom 335 000 og 235 000 år siden, med mulighet for vide åpninger i begge ender. Opprinnelse og slektskap med andre arter, er foreløpig uklart.

Homo naledi kan være enda en variant av Homo erectus, eller arten kan ha levd sitt eget liv i hundretusenvis av år før disse individene som nå er funnet i én hule nordvest for Johannesburg.

Når vi tenker på at sensasjonelle nyheter har ligget der uoppdaget i nesten hundre år, rett utenfor døren til noen av kontinentets best undersøkte funnsteder for førmennsker, kan vi bare fantasere om hvor mye annet som kan finnes rundt i Afrika, som vi ikke aner noe som helst om.

De Homo naledi som etterlot sine døde inne i fjellet, levde samtidig med at neandertalerne levde i Europa, lenge etter de Homo heidelbergensis som slapp sine døde ned i hullet i Atapuerca. Våre direkte forgjengere, Homo sapiens, eller noen av deres aller næreste slektninger må også ha vært i aktivitet, et annet sted i Afrika.

Behandlet Homo naledi sine døde på samme måte som Homo heidelbergensis, og av samme grunn?

Det virker ikke urimelig å anta at alle de døde menneskene ble lagt i hulen med vilje, som i Sima de los

Huesos. Andre hypoteser kunne være at de ble bragt dit av rovdyr eller flomvann. Ifølge antropologen John Hawks, som også var med under utgravningen, er det ingenting som tyder på verken rovdyr eller vann. Ingen spor er funnet etter noe annet enn en ugle og noen mus. Samme argument kan anføres her som i Atapuerca, et rovdyr ville ha bragt inn flere typer byttedyr, og forskerne ville ha funnet gnagemerker. En flom ville heller ikke vært like diskriminerende.

Så det er rimelig å tenke seg at funnet i Rising Star-hulene er menneskets verk.

FORTELLINGER FRA GRAVPLASS

I Shanidar-hulen i Kurdistan har det ligget døde mennesker i titusener av år, og noen har betegnet hulen som en neandertaler-gravplass. Denne hulen nord i Irak var i sin tid hjem for minst

ti neandertalere, antagelig mange flere. Ti i hvert fall funnet, og de har gitt oss mye informasjon.

Shanidar 1 var cirka 1,70 høy, og nærmere 40 år gammel.

Her er nok et eksempel på «2 millioner års omsorg». Helsetilstanden hans må ha vært elendig. Høyrearmen var ubrukkelig, amputert rett over albuen, og hadde vært det i flere år før han døde.

I det hele tatt var store deler av høyresiden av kroppen misformet, med noen knokler som var mindre og tynnere enn de burde vært. Mannen led dermed muligens av en medfødt skavank, eller resultatet av en skade i ung alder. Misdannelsene hadde ført til forsterket slitasje i muskler og ledd som måtte ta støytten, med påfølgende smertefull gikt, og som om dette ikke var plager nok, må venstresiden av Shanidar 1s ansikt ha mottatt et vold-

somt slag som knuste flere av ansiktsbeina, blant annet rundt det venstre øyet, også en skade som hadde rukket å heles før han døde. Han hadde også overlevd et kutt i hodet, på høyre side og så dypt at det kan risset i skallen.

Neandertalerne levde nok relativt tøffe liv. Av de ti fra Shanidar, er seks såpass komplette at vi kan si en del om dem. Fire av disse var alvorlig kvestet, og samtlige synes å ha lidd av alvorlig slitasje i leddene i knærne, anklene, føttene, skuldrene og albuene. Skader og smerter var noe en neandertaler måtte regne med, og flere av dem levde med lidelsene i årevis.

Shanidar 3 døde for en gang mellom 35 000 og 45 000 år siden, og var ikke en av disse.

Han kjente neppe den mye eldre Shanidar 1, og antagelig ble han drept i kamp. Et nesten kuttet ribbein på venstre side av kroppen tyder på at

han ble spiddet med et spyd.

Forskerne kan se at knoklene ikke har grodd etter skaden, så det var antagelig dette spydet som drepte ham.

Den mest kjente blant Shanidars døde, er likevel Shanidar 4. Det virker som om han ble bevisst begravet. Han var plassert i en grunn grav, og forskerne fant store mengder pollen rundt ham. Dette ble den berømte «Blomsterbegravelsen», fra en gang mellom 65 000 og 35 000 år tilbake.

«Selv om kroppen var arkaisk, så var åndslivet moderne», skrev en av arkeologene bak funnet, Ralph Solecki i Science i 1975, og oppsummerte reaksjonene ikke bare blant forskerne. Bildet av en neandertaler, en villmann, lagt til hvile på en seng av roser, resonnerte med tidsånden. Solecki ble «mannen som gjorde neandertalerne menneskelige».

Blomstene etablerte ideen om neandertalere som «elsket skjønnhet» og var i besittelse av «hele spekteret av menneskelige følelser». Det er slik mennesket «egentlig» er, var tanken, og tidlig på 1970-tallet ga vitenskapen vann og gjødsel til slike romantiske ideer.

Ralph Solecki ga i 1971 ut boka *Shanidar, the first flower people*.

Dermed var det liten tvil. Neandertalerne begravde ikke bare sine døde, de pyntet også gravene med blomster. Og de hadde en forestilling om et liv etter døden, hvorfor skulle de ellers bry seg med å sende planter med den avdøde?

Senere undersøkelser ga en annen, og antatt mer troverdig forklaring på blomstene.

Jorden er gjennomhullet av gangene til smågnagere, og det er antagelig disse som opp gjennom tusenårene har dratt plantene i hus.

Men vitenskapen står ikke stille, og i 2020 publiserte paleoarkeologene enda en nyoppdaget begravelse fra Shanidar, også denne gangen tett assosiert med blomster. Den nye neandertaleren har fått navnet Shanidar Z, kjønnet er foreløpig ukjent,

men vedkommende var antagelig et sted mellom 40 og 50 år da hen døde og ble begravet, en gang for 70 000 år siden. Dermed står forestillingen om neandertalske blomsterbegravelser nok en gang sterkere – og vi har enda et indisium på at neandertalerne var litt annerledes, litt mer «moderne» enn mange har trodd.

For å finne de første godt dokumenterte tilfeller av bruk av blomster i ritualer, må vi imidlertid frem til etter siste istid, i Israel for cirka 13 000 år siden. Og da var neandertalerne borte.

DE FØRSTE MODERNE BEGRAVELSENE

Vi ser noe vi kan tolke som bevisst begravelse, både blant Homo sapiens og neandertalere i Midtøsten for et sted rundt 120 000 til 100 000 år siden. De fleste forskere konkluderte derfor at begravelse var en skikk neandertalerne hentet fra Homo sapiens. Akkurat dette, er heller ikke sikkert.

Det vi har av informasjon tyder uansett på at begravelser, det å dekke til lik med jord, var en skikk som ble oppfunnet der og da, i Midtøsten. Før den tid foretrakk man kanskje henleggelse i dype huler?

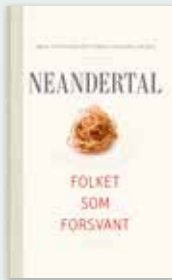
Den neste «moderne» begravelsen forskerne finner, som også er usikkert datert, graven kan ha skåret ned i tidligere tiders avsetninger, er en 100 000 år gammel begravelse av et barn i Border Cave i Sør-Afrika.

BEGRAVELSESSKEPSIS

Det har ikke vært noen mangel på fantasifulle tolkninger, og heller ingen mangel på skepsis.

Chris Hunt ved Liverpool John Moores University gjennomførte nylig en ny gjennomgang av funnene i Shanidar, og sier at det er omtrent umulig å løse spørsmålet om blomsterbegravelsen til alles tilfredsstillelse.

Det er klart at disse kroppene endte opp på et avgrenset område på ulike tidspunkt. Dette kan tolkes som at det var en villet handling, nemlig at neandertalerne brakte sine døde til samme sted, gjennom generasjoner.

Bokutdrag fra:

NEANDERTAL . FOLKET SOM FORSVANT

Boken kommer på Humanist forlag i høst.

Folket som forsvant, som kommer på Humanist forlag i høst. Hvem var neandertalerne? Hvordan levde de og hvorfor døde de ut? Bildet av neandertalerne har vært delvis ute av fokus: Vi har betraktet dem som tilbakestående, primitive og brutale. Vibeke Riiser-Larsen og Erik Tunstad har krysset Europa på leting etter neandertalernes historie og kultur. Fra Tyskland i nord til Gibraltar i sør, fra England i vest til Israel i øst, har de søkt etter huler og spor. De fikk bekreftet at neandertalerne ikke var slik vi lenge har trodd. Neandertalerne var intelligente, sosiale mennesker som utviklet en kultur som kunne måle seg med den våre direkte forgjengere hadde.

Neandertalerne tok dermed kanskje jobben med å frakte bort kroppene fra stedet der de faktisk døde, og la dem i en fordypning i jorden innerst i en hule, kanskje en fordypning de selv skrapte ut, for deretter å dekke dem til. Kanskje de til og med dekket dem til med blomster? I så fall, hvorfor?

Det vi ser, er uansett en forlengelse av en skikk som kanskje var nesten en halv million år gammel allerede på neandertalernes tid.

BOKOMTALER

Ingunn Kyrkjebø:

KRAFTEN I TOMME TANKER

Cappelen Damm 2020

I sin nye bok viser journalist Ingunn Kyrkjebø at tomhet kan være en berikelse – særlig når hvert sekund av livene våre er fylt opp med gjøremål og distraksjoner. At tomme tanker og ro er verdifullt har nettopp mange av Østens mestere kommet fram til. Kyrkjebø har et eget kapittel om hvordan underbevisstheten i stor grad styrer beslutninger vi tar.

Den gangen folk tok røykepauser fikk de oppbrudd og pause fra det de holdt på med. De beste ideene kom gjerne i slike tomme øyeblikk – når man går en tur, i dusjen eller på røykerommet.

Les hele anmeldelsen på Fritanke.no. Skriv 11433 i søkefeltet. **NORUNN KOSBERG**

Harald S. Klungtveit:

NYNAZISTER BLANT OSS

Kagge forlag, 2020

Klungtveits styrke er hvordan han klarer å gjøre historien om Den Nordiske Motstandsbevegelsen (DNM) til en del av en større historie som hverken begynner eller slutter med dem. Det var nytt for meg å se hvor mange direkte forbindelser som eksisterer til tidligere norsk høyreekstremisme fra 90- og 2000-tallet som FMI, Vigrid, Boot Boys, drapet på Benjamin Hermansen og russerne i tatoveringsstudioet på Holbergs plass.

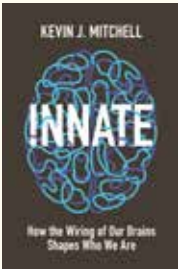
Dette ikke bare en bok for folk som ønsker å vite litt om dagens nynazistiske og høyreekstremer landskap. Det er også en god bok for oss som har fulgt miljøet en tid.

Les hele anmeldelsen på Fritanke.no. Skriv 11437 i søkefeltet. **JOHN FÆRSETH**

Kevin J. Mitchell:

INNATE. HOW THE WIRING OF OUR BRAINS SHAPES WHO WE ARE

Princeton University Press, 2018

Hvis du skulle greie å klonе deg selv, så ville ingen av klonene bli helt lik deg. For genene våre styrer ikke alt av hvem vi er og hvem vi blir.

I jakten på godt formidlet fagstoff om hvorfor vi er som vi er, og gjør som vi gjør, er Mitchells bok en glede å pløye seg gjennom. Her trenger man ikke noen form for forkunnskap for å henge med, det er bare å sette i gang.

Les hele anmeldelsen på Fritanke.no. Skriv 11435 i søkefeltet. **VIBEKE RIISER-LARSEN**

Halvor Nordhaug:

MEN HVA MED DE ANDRE?

Vårt Land Forlag, 2020

Jeg minnes problemstillingen fra diskusjoner i det kristne ungdomsmiljøet jeg tilhørte som ung: Men hva med de andre, de som ikke har hørt, osv. Det oppleves litt rart at en biskop stiller det samme spørsmålet, 45 år senere, på tampen av sin yrkeskarriere!

Dette mer enn antyder et ømt punkt for kirken. Den ønsker jo å være inkluderende, raus og åpen. Jeg blir litt skuffet over at biskopen lar de store underliggende dogmene få stå i fred. Han verken diskuterer eller går dypere inn i selve forestillingen om en siste dom, eller behovet for frelse.

Les hele anmeldelsen på Fritanke.no. Skriv 11434 i søkefeltet.

DAGFINN ULLESTAD (tidligere prest og i dag tillitsvalgt i Human-Etisk Forbund. Se intervju side 34)

Tara Swart:

THE SOURCE: OPEN YOUR MIND, CHANGE YOUR LIFE

Penguin 2019

Boken hennes er smidd over samme lest som den berømte og beryktede utgivelsen «The Secret». Den handler om at man kan tenke seg til – nærmere bestemt mentalisere og visualisere – ære, rikdom og berømmelse. Alt du vil ha ligger der og venter på at du skal ta det, du må bare tenke på "riktig" måte.

Allerede i forordet på "The Source" nikker Tara Swart til denne utgivelsen og skriver at hvis man bare rydder skepsisen

til side, har dette vært brukt av millioner av mennesker i generasjoner.

Les hele anmeldelsen på Fritanke.no. Skriv 11436 i søkefeltet. **VIBEKE RIISER-LARSEN**

DET BLOMSTRENDE MENNESKE

Det gode liv og det gode mennesket – to sider av samme sak, ifølge Aristoteles. Det gir rett og slett mening å opptre godt. Ja, man blir lykkelig av å gjøre det rette, mente den greske filosofen.

Hvordan bør man leve for å være et godt menneske? Hvordan bør man leve for å oppnå det gode liv?

Sammenhengen mellom disse to spørsmålene – hvordan være et godt menneske og hvordan leve et godt liv – er kanskje mindre åpenbar for oss i dag enn for 2500 år siden, i antikkens Hellas. Aristoteles mener imidlertid at det ikke er mulig å leve et godt liv hvis man ikke er et godt menneske. Hvorfor hevder han at dette er to sider av samme sak?

Det varierer fra person til person hva som er det gode liv eller hvordan man bør leve, mener mange i dag. Derfor kan man ikke si noe allmenngyldig om dette. Aristoteles og dygdetikken deler ikke denne individualistiske tilnærmingen til spørsmålet om det gode liv. I stedet fastslår Aristoteles hva som er en bra måte å leve på: *Det som er bra, er å fungere på best*

mulig måte ut fra formålet.

Hva menes med dette? En sammenligning mellom mennesker og blomster kan kaste lys over spørsmålet.

BLOMST VERSUS MENNESKE

Vi kan si noe om hva som er et godt liv både for en rose og for et menneske, mener Aristoteles. En blomst har det bra når den utfolder seg og blomstrer. Tilsvarende er det best for mennesket å leve – slik at det også «blomstrer», så å si. Kan vi si at en blomst har det bra dersom den er omkranset av ugress slik at den får lite næring og blir puslete og svak, eller får for lite vann slik at den ikke blomstrer, men visner i stedet? Når den ikke får muligheten til å utvikle sitt potensial, fungerer den ikke slik som den i utgangspunktet hadde mulighet til.

Det samme gjelder for mennesker. Mennesker må også utvikle sitt

POTENSIAL: Et menneske har det best når det får blomstre, mente Aristoteles.

potensial, sine muligheter, og fungere på en bra måte. Men hvordan er det vi mennesker fungerer best – hva er vår funksjon?

Aristoteles spesifiserer hva som er menneskets funksjon ved å ta utgangspunkt alt levende i naturen og sammenligne mennesker med planter og dyr.

Planter har vi mennesker en rekke egenskaper til felles med, som det å ta opp næring, formere oss, vokse og gro.

Så er det dyrene, som vi har enda mer til felles med. Dyrene kan også

sanse omverdenen og bevege seg.

Men foruten egenskapene som planter og dyr har, er menneskene de eneste som har en viss tenkeevne eller rasjonalitet. Siden det er tenkeevnen som kjennetegner oss, til forskjell fra planter og dyr, må vi i særlig grad bruke denne evnen for å blomstre, trives og fungere på beste måte. Alle er utstyrt med evner og anlegg, noen har kunstneriske eller musikalske talenter, andre har teoretiske eller praktiske evner. Den som har utviklet evnene sine og tatt i

bruk sine muligheter, er et menneske som fungere på sitt beste – som blomstrer.

MENNESKETS TELOS

Aristoteles argumenterer for at alt har en funksjon eller et mål, *telos*, som er det greske ordet for mål. Mål betyr ikke her «endemålet», men det «bestfungerende». Bruker vi blomsten som eksempel, så er den på sitt beste når den blomstrer – da har den nådd sitt telos. Tilsvarende oppnår vi mennesker vårt telos når vi virker på vårt beste.

Og vi er på vårt beste når vi har utviklet en god personlighet og dyrket fram gode karakteregenskaper, såkalte *dygder eller dyder*. Dette er snakk om egenskaper som rettskaffenhet, mot, sannferdighet, godhet, vennlighet og tålmodighet.

Det er enkelte dygder, eller gode karakteregenskaper, som er nødvendig for menneskelig utfoldelse og blomstring – i enhver kultur, til enhver tid. Dygdene er kvaliteter vi trenger for å leve et godt liv. For eksempel er *sjenerøsitet* og *vennlighet* forutsetninger for vennskap, mens dygden *besinnelse* er en viktig egenskap når det gjelder personlig økonomi. Slike karaktertrekk kjennetegner en god person, det er også karakteregenskaper som er en forutsetning for å leve et godt liv. Ikke bare fordi egenskaper som besinnelse og vennlighet er verdifulle kvaliteter vi trenger for å leve sammen med andre. Den som opptrer godt, får også en god selvfølelse, noe som er avgjørende for å være lykkelig. Det gode vi gjør peker

tilbake på oss selv, og definerer hvem vi er.

LYKKE ER UTFOLDELSE

Det er meningsfylt å leve i tråd med vår menneskelige natur og slik at vi utvikler potensialet vårt – vi blir lykkelige av å bruke evnene våre. *Eudaimonia* er det greske ordet som kan oversettes med lykke eller utfoldelse – det er tilstanden til den som utvikler seg og evnene sine og lever et liv i tråd med dygdene – altså de gode karakteregenskapene. Det handler om handling og praksis. Fordi mennesket er et sosialt vesen og politisk vesen – *zoon politikon*, ifølge Aristoteles – er «det gode liv» et liv i fellesskap og samspill med andre.

Vi kan si at lykken, slik Aristoteles beskriver den, er målrelatert. Vi setter oss mål og jobber for å realisere målene. Vi blir lykkelige av å mestre utfordringene. Lykken ligger i selve aktiviteten – når mennesket er virksomt og handlende, og realiserer seg selv.

PEAK MENNESKE

Dygdsetikk har hatt et oppsving i popularitet de siste femti årene og oppfattes som svært aktuell i dag. Det handler om å utvikle seg som menneske og å utvikle evnene sine, være på sitt beste, på topp – «peak menneske» – et budskap som har stor appell.

Hva er det som får mennesker til å gjøre *det rette*, er dessuten et interessant spørsmål innenfor moralpsykologi. Viktigheten av å utvikle moralsk karakter er viktig for den enkelte og for samfunnet. For

hvis vi har den rette holdningen, vil det gjenspeiles i handlingene våre.

Vektleggingen av dygder og individuell karakterutvikling har popularitet, men har også møtt kritikk. Enkelte mener individuell karakterutvikling ikke er så avgjørende for etikken som vi liker å tro, og peker på studier som tyder på at vår handlemåte i overraskende stor grad er situasjonsavhengig. Dermed blir det viktigere å skape miljøer og samfunn hvor individer kan utfolde seg positivt. På et samfunnsnivå kan teorien om dygder brukes til å skape institusjoner og miljøer der mennesker blomstrer.

Nyere former for dygdsetikk er opptatt av hvordan hele samfunn kan bli dygdige. Det er snakk om dygdige stater, dygdige organisasjoner og dygdige bedrifter. Både bedrifter og nasjonalstater er opptatt av omdømmet sitt, og at handlingene man gjør, peker tilbake på hvem man er: *Man er det man gjør*.

For både samfunn, organisasjoner og enkeltmennesker gjelder det å utvikle seg, å være på sitt beste – å blomstre.

HUMAN ETIKK

NORUNN KOSBERG,
filosof og forfatter

DYGDSETIKKEN

Dygdsetikken har sin vestlige opprinnelse i den greske antikken, med utgangspunkt i tankene til de greske filosofene Platon (427–347 f.v.t.) og Aristoteles (384–322 f.v.t). Dygdsetikken understreker betydningen av å ha en god personlighet. For å bli et godt menneske gjelder det å utvikle dygder/dyder. En dygd/dyd er gode karakteregenskaper som godhet, vennlighet og takknemlighet. Et menneske som har disse karakteregenskapene vil i neste omgang handle godt, vennlig og med takknemlighet. Dette er personlige kvaliteter som er nødvendige for å leve et godt liv som menneske. Dygdene er ikke medfødte, men må læres gjennom utøvelse. De må bli både en vane og en dyptinnгриpende innsikt. Målet er at de skal sitte dypt i vår personlighet.

[ORGANISASJON]

FORBUNDET

«Humanismen fremmer likeverd for alle. Humanister respekterer trosfriheten og alles rett til å velge eget livssyn. Staten bør være sekulær og ikke gi noe livssyn særskilte privilegier.»

NORDISK HUMANISTMANIFEST 2016

[80]

BEKYMRET FOR UTVIKLINGEN I POLEN, TYRKIA OG UNGARN

Generalsekretær Trond Enger mener Human-Etisk Forbund har et ansvar

[82]

KONFIRMASJONEN SOM FORSVANT

«Vårens vakreste eventyr» ble ikke helt som Pernille og Runa hadde tenkt

[90]

DIGITAL LØSNING PÅ KORONAKRISEN

Humanistisk Ungdom arrangerte sommerleir på nettet

[95]

OVER 100 DAGER UTEN EN LYD FRA MUBARAK BALA

Internasjonale humanister bekymret over arrestert kollega

Humanistiske verdier trues i land nær oss

Som medlem er du med å støtte kampen for å redde humanistiske verdier.

Kollapsen for humanistiske verdier som ytringsfrihet, demokrati og likestilling i land nær oss, bekymrer meg. Felles for den illib-
erale utviklingen er kristen-konservative krefter som vinner større plass i politikken.

##Vil stemme ned kvinnerettigheter

Den nylig gjenvalgte polske presidenten, Andrzej Duda, omtaler LHBT som «ondskapens ideologi». Landet har i løpet av de siste årene etablert over

elske den man vil som er truet i deler av vårt euro-
peiske nabolag. Rettsvesen politiseres, presse- og ytringsfriheten reduseres og sivilsamfunnsorgani-
sasjoner svekkes. Konservative politikere spiller på nasjonalisme og populisme, og får støtte fra mektige religiøse miljøer.

Bevegelsene er ikke bare antidemokratiske, men antisekulære:

«Den største utfordringen ligger i den økende ekstremismen som favoriserer religiøse ledere», sa lederen i den sekulær-humanistiske organisasjonen i Romania, Monica Belitoiu, da hun besøkte Oslo i fjor høst. Landet har forbudt seksualundervisning i skolen og fremmet en ny lov som skal forby kjønnsstudier og undervisning om kjønnsidentitet. Hun forteller at politiske kampanjer stort sett preges av saker som abortforbud, forbud mot ekteskap mellom mennesker av

samme kjønn og økning av offentlig finansiering av religiøse bygg og aktiviteter.

HUMANISTER FINNER HVERANDRE DIGITALT

En annen humanistkollega, polske Kaja Bryx, forteller at hun i oppveksten måtte skjule sine tanker om den katolske troen, inntil den sekulære bevegelsen i landet oppstod som følge av internet-
tdebatter på begynnelsen av 2000-tallet. Hun sier det er lettere å uttrykke seg kritisk mot katolisismen nå enn for 30 år siden, men at landet fortsatt har en blasfemilov (nylig ble demonstranter i Warszawa arrestert for å «såre religiøse følelser»), offentlige medier er forpliktet til å uttrykke kristne verdier og domstolene er ikke skilt fra kirken.

Eksemplene viser at det stadig gjøres forsøk på

å dra nasjonen bakover i tid, blant annet gjennom å forby abort og å omskrive historiebøkene som brukes i skolen. Det siste er en tilpasning av nyere historie til de mer tradisjonelle og konservative verdiene som preger den politiske ledelsen i Polen i dag.

VÅR INTERNASJONALE BEVEGELSE

Som verdens største humanistorganisasjon og del av den internasjonale humanistbevegelsen, har vi i Human-Etisk Forbund et ansvar for å støtte våre kolleger og for å bidra til å sette den negative utviklingen på agendaen i Norge. De antidemokratiske kreftene vi ser i Europa, og for ikke å snakke om i USA, har konservative religiøse miljøer og deres ressurser med seg som sterke støttespillere. Antidemokratiske bevegelser går for tiden hånd i hånd med antisekulære krefter.

Tradisjonelle familieverdier løftes opp og gis økonomiske insentiver, presse knebles og styres direkte eller indirekte, domstolene politiseres. Kvinners, LHBT-menneskers og minoriteters rettigheter ofres bokstavelig talt på alteret.

Som medlem i Human-Etisk Forbund er du med på å støtte den internasjonale kampen mot disse kreftene. Forbundet har nylig vedtatt en internasjonal strategi, hvor målet blant annet er å løfte humanistiske verdier internasjonalt og støtte humanister på flukt. Dessuten er vår organisasjon den største økonomiske bidragsyteren til Humanists International, paraplyorganisasjonen for humanister verden over.

Takk for at du er med!

TROND ENGER,
generalsekretær
i Human-Etisk Forbund

MENER DEN NORSKE KIRKE BRYTER GDPR

Før sommeren sendte Human-Etisk Forbund en klage til Datatilsynet på vegne av syv personer som har fått barna sine oppført i Den norske kirkes medlemsregister uten å ha blitt spurt eller informert. Forbundet mener dette er i strid med EUs nye personverndirektiv GDPR.

GDPR-reglene, som står over norsk lov, krever at all registrering i registrering og behandling av personopplysninger må skje med aktivt samtykke.

HUMAN-ETISK FORBUND STØTTER BLACK LIVES MATTER

– Med drapet på George Floyd i Minnesota, USA, har mangelen på likebehandling for etniske minoriteter i det amerikanske samfunnet fått fornyet oppmerksomhet. Dette gir alle land en påminnelse om viktigheten av likeverd og menneskerettigheter for alle, skriver Human-Etisk Forbund i en uttalelse vedtatt i juni.

Forbundet krever at norske myndigheter uttrykker sin sterke bekymring med menneskerettighetssituasjonen for etniske minoriteter i USA overfor amerikanske myndigheter. Forbundet krever også at norske myndigheter undersøker, følger opp, og korrigerer systematisk rasisme, mangel på likebehandling, og diskriminering mot minoritetsgrupper i Norge.

KREVER AT MUBARAK BALAS SETTES FRI

Lederen for det nigerianske humanistforbundet Mubarak Bala ble fengslet i april. Siden da har ingen hørt fra ham. Bala er sønn av en kjent islamsk lærer i Nigeria, men tok avstand fra religionen i 2014. Da tvang familien ham til et 18 dager langt opphold på en psykiatrisk institusjon. Han ble arrestert etter at et advokatfirma hevdet at han hadde fornærmet profeten Muhammed på Facebook. Humanists International (tidl. IHEU) har satt i gang en protestaksjon overfor nigerianske myndigheter med krav om at han må frigis. Human-Etisk Forbund har bedt norske myndigheter ta grep. Bala har også fått støtte fra Nigerias nobelprisvinnende forfatter Wole Soyinka: «Du er ikke alene, et helt fellesskap rundt om i verden står ved siden av deg og vil kjempe for deg», skriver Soyinka i et brev til Bala.

Vil du engasjere deg i saken til Mubarak Bala? Sjekk [Freemubarakbala.org](https://freemubarakbala.org)

HUMAN-ETISK FORBUND OG KORONAVIRUSET

Alle konfirmasjonsseremonier har blitt utsatt fra mai til nå i høst. Alle foresatte til konfirmanter har fått informasjon om nye seremonialalternativer. De de andre seremoniene gjennomføres i tråd med rådene som gis av helsemyndighetene, opplyser forbundet på sine nettsider.

KONFIRMASJONSVÅREN SOM FORSVANT

Humanistisk konfirmasjon ble også preget av korona denne våren. Nye venner var nettopp blitt kjent, nye klær var kjøpt, selskapslokaler bestilt, måltider bestilt og taler påbegynt. Så fikk de beskjed om at den store dagen ble avlyst.

TEKST: ELISE SØNDERLAND FOTO: DAN MARINER

AVLYST: Mange ble skuffet da de fikk beskjed om at konfirmasjonsseremonien ble avlyst og de ikke lenger kunne møtes fysisk til kursene, inkludert bestevenninnene Pernille og Runa.

« Det har vært kjekt å møte ungdommene på deres arena.»

VERONICA T. SOLÅS (MED KONFIRMANTSØNN), KURSLEDER PÅ ASKØY, OM Å LAGE ET DIGITALT KURSOPPLEGG FOR KONFIRMANTENE.

Noen var på vei til konfirmasjonskurs en ettermiddag i mars da de fikk beskjed om å snu. Plutselig fikk de ikke lenger lov til å møtes. Akkurat da de var i ferd med å bli kjent med hverandre. Mange måtte tilpasse seg. Kursledere lagde nye kursopplegg. Konfirmasjonsansvarlige og ansatte avlyste og flyttet seremoniene. Foreldre fant løsninger for festen. Gjester endret planene sine. Konfirmantene kjente på skuffelse og usikkerhet.

PÅ DE UNGES ARENA

For kurslederene ble koronastenging en utfordring som ble løst på ulike måter. De kunne ikke lenger møte konfirmantene fysisk. Det har vært brukt mange ulike løsninger for å fullføre konfirmasjonskursen. Kursleder i Bergen, Veronica T. Solås, forteller at hun heiv seg rundt og lagde et digitalt opplegg ved hjelp

av kommunikasjonsverktøyet Zoom.

– Det har vært kjekt å møte ungdommene på deres arena. Det er her de er sosiale. Konfirmantene har taklet dette helt fint, smiler hun og legger til at hun har fått gode tilbakemeldinger.

Veronica jobber til daglig som webansvarlig. Hun bemerker at det har vært nyttig å ha digitale ferdigheter. Selv om hun har klart å lage gode løsninger, legger hun til at det har vært en spesiell tid.

– Det har vært noe vemodig fordi vi akkurat begynte å bli kjent da dette skjedde. Det gjorde at vi måtte tenke helt nytt, sier hun.

Veronica deler sine tanker til konfirmantene i en video som er lagt ut på Facebooksidene til regionlaget. Der sier hun blant annet at når vi tilpasser oss blir vi sterkere.

Veronica er kursleder for 14 konfirmanter og dette er hennes aller første kull. På spørsmål om dette har

vært en avskrekkende opplevelse, svarer hun at det tvert imot har styrket hennes livssyn. Hun forteller videre at hun og de andre kurslederne i basegruppen i Bergen har hatt god kontakt, både på e-post og i sosiale medier for å dele erfaringer.

– Vi møtes på et felles verdigrunnlag. Det er fint å være en del av et opplegg. Vi har en god database og kan være med å forme undervisningen selv, sier hun.

Seremoniene for over 12 000 konfirmanter i Norge ble heldigvis flyttet til høsten. I tillegg til å være kursleder, er Veronica også mor til en konfirmant.

– Det var en av grunnene til at jeg valgte å bli kursleder, sier hun og legger til at hun tenkte «jeg klarer vel det også».

– Jeg ville se det fra den siden, slik at jeg kunne støtte sønnen min, fortsetter hun.

« Kursene måtte legges opp på en helt annen måte. Det måtte gjøres om på alt og alt måtte kjøres digitalt.»

MAGNHILD BØE-HANSEN, ORGANISASJONSRAÐGIVER I VESTLAND REGIONLAG.

Hun sier at de hadde planlagt konfirmasjonen lenge. Sønnen hadde gledet seg veldig, så han ble først litt skuffet når seremonien ble avlyst.

– Vi er veldig glade for at datoen ble flyttet. Vi har familie i London, og vi vet ikke om de kommer til å delta. Vi setter derfor pris på at seremonien i Grieghallen blir streamet, avslutter Veronica.

EN ANNERLEDES KONFIRMASJON

Magnhild Bøe-Hansen, organisasjonsrådgiver for Human-Etisk Forbund i Vestland, sier at de prøvde å finne gode løsninger for undervisningen. Hun snakket med mange av kurslederene underveis.

– Kursene måtte legges opp på en helt annen måte. Det måtte gjøres om på alt og alt måtte kjøres digitalt, forteller hun.

Magnhild kan mye om konfirmasjonen etter å ha jobbet med det i over

10 år. Før det var hun kursleder i tre år. Denne gangen har det definitivt vært annerledes.

– For noen av kurslederene blir det mye enveiskommunikasjon. Det kan være vanskelig å få konfirmantene til å delta aktivt, innrømmer hun.

Seremoniene blir nå utsatt til høsten.

– Vi går en travel høst i møte, sier hun og forteller at de har seremonier i regionen fra august til november.

– Bare i Bergen pleier vi å ha ni seremonier i Grieghallen med til sammen 16 000 gjester. Sannsynligvis blir det nå begrenset hvor mange som får delta på hver seremoni, sier hun.

Dette gjør at konfirmantene ikke får ha med seg så mange gjester i salen som før.

– Det viktigste er at konfirmantene får en skikkelig seremoni, understreker Magnhild.

SKUFFET KONFIRMANT

Konfirmasjonen er en viktig markering og milepæl i livet. Det ble ikke slik de hadde sett det for seg. I Bodø sier konfirmant Herman Bolte-Olsen at han syntes det var litt skummelt at et virus gjorde at konfirmasjonsseremonien ble avlyst.

– Jeg ble skuffa. Jeg hadde gledet meg, sier han tydelig.

Konfirmasjonsundervisningen har heller ikke blitt helt slik han hadde sett for seg.

– Jeg synes det har blitt litt fjernt etter at dette skjedde, sier han.

Herman forteller at de har fått noen oppgaver de skulle gjøre hjemme.

– Vi skulle snakke med foreldrene våre om forskjellige tema, slik som menneskerettigheter og religion, så jeg har snakka med faren min om det, forteller han.

– Jeg vet ikke hva som skjer videre

KREVENDE: Stine Sarre, mor til Runa, synes det ble krevende å følge opp digitalt kurs da korona stoppet gjennomføring av ordinære kurskvelder.

AMPUTERT: Konfirmant Herman Bolte-Olsen i Bodø synes det er trist at kurset falt bort, men er glad for at det blir seremoni i september.

LYSPUNKT: For Charlotte Pedersen, mor til Pernille, er det positivt at den nye seremonidatoen nå ikke krasjer med søskenbarnkonfirmasjon i Arendal.

nå, men det blir i hvert fall seremoni i september, så det blir fest likevel, avslutter han.

FRA SORG TIL GLEDE

Pernille Pedersen og Runa Sarre hadde gledet seg til å stå i sine nye festdrakter foran familie og venner på den store dagen. Pernille Pedersen har fått seg blå Nordlandsbunad til konfirmasjonen. Den har gått i arv fra bestemor og er sydd inn for å passe henne. Runa Sarre har fått sydd helt ny Porsangerkofte til konfirmasjonen.

Pernille sier hun først ble veldig lei seg når de fikk beskjed om at seremonien ble avlyst.

– Jeg hadde gledet meg til dagen, men skjønte jo at det var sånn det måtte bli i den situasjonen vi var i, sier Pernille.

Charlotte Pedersen, mor til Pernille, sier at det positive var at den nye seremonidatoen nå ikke krasjet med søskenbarnet sin konfirmasjon i Arendal. Nå vil flere i familien kunne delta i begge konfirmasjonene. Festen skal de ha i kantina som bestemoren driver.

Runa sier at så lenge konfirmasjonsseremonien ikke ble avlyst, men utsatt, så hadde det egentlig lite å si. Stine Sarre, mor til Runa, sier at de bestemte seg for at om selve seremonien ikke ble gjennomført, så skulle de lage en egen sere-

moni og ha fest i lag med venner og familie når det var mulig. Stine innrømmer at det ble litt krevende å følge opp kursene.

– I en tid med hjemmeskole og hjemmekontor ble det mye å følge opp. Runa har gjort noen oppgaver på nett, sier hun.

Runa sier at hun kunne ønske at hele kurset gikk som normalt og at hun trivdes med undervisningen.

Utsettelsen av seremonien har ført til at de har bestilt et større festlokale.

– Halve familien bor spredd i andre deler av landet. Det har selvfølgelig gitt noen utfordringer i forbindelse med ønsket om at alt av familie og venner skal kunne delta på feiringen av dagen til Runa. Vi har hele veien fått god informasjon fra forbundet og har på grunn av det klart å organisere endringene på en bra måte, sier Stine.

Idet Fri tanke går i trykken er smittesituasjonen i Norge igjen blitt økende, og det varsles fra myndighetene at det kanskje vil komme ytterligere begrensninger på hvor mange som kan delta på offentlige arrangement. Human-Etisk Forbund følger situasjonen nøye, men foreløpig opprettholdes de ny-oppsatte seremoniene som planlagt.

HÅPER: Pernille og Runa har fått nye seremonidatoer og gleder seg til forhåpentligvis å feire konfirmasjon – litt seinere enn først tenkt.

Hva lurder konfirmantene på?

CECILIE MARIANNE
ANDERSEN (28)

KRISTINE FLATNES
(26)

SIVERT ALMVIK (39)

TONY HÅLAND
GUNDERSEN (35)

Konfirmanter er spørrende vesener. Det er ikke alltid lett for kurslederen å besvare spørsmål som «Hva er sex?» eller «Hvordan vet man at man er homofil?» – Det viktigste jeg har lært er at det er best å være ærlig, sier kursleder Tony.

Rollen som kursleder for humanistiske konfirmanter er både givende og utfordrende. Særlig fordi temaene på kurset kan innby til både avanserte og intrikate spørsmål. Og det er jo ikke det minste rart at konfirmantene spør!

Vi har hørt med et knippe kursledere om hva konfirmantene lurder på, og hvilke spørsmål de ikke har klart å besvare.

FRA AVFØRING TIL MENNESKE?

Vi utfordret kurslederne på det rareste eller vanskeligste spørsmålet de har fått fra en konfirmanter.

«Har hørt at mennesket kan stamme fra avføring fra andre sivilisasjoner. Stemmer det?» Det ble Sivert en gang spurt om. Han synes spørsmålet var interessant og bestemte seg for å tilpasse kurskvelden etter spørsmålet. Konfirmantene ble delt i grupper for å utforske om det kunne være noe i påstanden. Resultatet ble en god diskusjon om livets mulige opprinnelse.

Spørsmål om kjærlighet dukker ofte opp på kursene, og de er ikke alltid de letteste å besvare. «Hva er forskjellen på kjærlighet og forelskelse?» fikk Tony til å tenke seg om to ganger før han svarte. Cecilie får ofte spørsmål om hvordan man kan vite at man er lesbisk eller homofil.

– Slike spørsmål er særlig vanskelige å svare på fordi konfirmantene er i en alder der identiteten deres begynner å falle på plass, men noen biter er de fortsatt usikre på. Jeg håper at en åpen diskusjon om temaet kan bidra til at konfirmantene forstår at de selv definerer hvem de er.

FÅ FREM REFLEKSJONER

Innimellom dukker det opp dype eksistensielle spørsmål på kursene. Og sånt kan det bli spennende diskusjoner av!

– Når jeg blir stilt spørsmål, stiller jeg ofte et spørsmål tilbake. Da slipper jeg å være han som alltid har svarene. Kurset handler jo ikke om mine meninger, men om å få frem konfirmantenes refleksjoner, sier Sivert.

– Tro det eller ei, men som kursleder er det faktisk en masse man ikke kan. Heldigvis har man muligheten til å sjekke opp og finne ut av en del, men når det gjelder de store filosofiske spørsmålene er det umulig å gi et svar. Det jeg legger i meningen med livet kan være noe helt annet enn det konfirmantene mener, sier Kristine.

Som kursleder skal du være en trygg og god voksenperson. Du får tilgang på unge menneskers tanker, og noen ganger også de innerste tankene.

– Konfirmantene har lært meg om sårbarhet. De fleste mennesker jobber hele tiden med å være seg selv, tørre å snakke sin sak og å dele tanker med andre. Derfor er det så fint å se konfirmanter som tar en sjanse og tester noe de ikke har gjort før, sier Tony.

Sivert tror at han har blitt mindre nysgjerrig med årene, og er glad for at han kan få en dose nysgjerrighet fra konfirmantene.

– Som voksen kan man være mer tilbøyelig til å akseptere ting man blir fortalt og godta det uten videre diskusjon. Nå prøver jeg så ofte jeg kan å tenke som en konfirmanter – med kritisk sans og nysgjerrighet.

Som kursleder forbereder man seg og tenker gjerne gjennom ulike innfallsvinkler til et diskusjonstema, likevel kan også kurslederen bli overrasket.

– Konfirmantene kommer alltid med innsikter og argumenter som jeg ikke har tenkt på. Fra mine konfirmanter har jeg sett at ungdom er mer reflekterte og bryr seg mer om samfunnet enn det jeg tror har vært typisk for tidligere generasjoner, avslutter Kristine.

KAN BIOPOPULISME TRUE EN VAKSINE MOT KORONA?

RÅD: Tone Fredsvik Gregers har ikke noe tro på obligatorisk vaksiner. Det er bedre med et kunnskapsbasert valg, mener hun.

BOK: Alt du trenger å vite om vaksiner på, Humanist Forlag, 2016.

– Vi kan være ganske sikre på at når koronavaksinen kommer, så vil den være trygg, sier immunolog Tone Fredsvik Gregers.

TEKST OG FOTO: EMILIE HESSELBERG

Spørsmålene og forventningene knyttet til en forestående koronavaksine har satt vaksiner og vaksine-motstand på dagsordenen. Vi har sjekket inn med immunolog og førstelektor ved Institutt for biovitenskap UiO, Tone Fredsvik Gregers.

RASKERE ENN ANDRE VAKSINER

– Jeg tror at vi vil få en vaksine mot korona. Per i dag er det over hundre vaksine-kandidater som er under utprøving og utvikling i verden, så noen av disse tror jeg absolutt vil komme i mål, sier Gregers.

Noen lurder kanskje på hvorfor vi ikke allerede har fått en vaksine mot korona. Det kan virke som om det tar veldig lang tid å få en vaksine på plass, men Gregers tror at det vil ta betraktelig kortere tid enn ved annen vaksine-utvikling.

– Det at det opereres med et tidsvindu på 12-18 måneder for å

utvikle en koronavaksine er egentlig ekstremt kort tid. Normalt tar det 5-15 år fra man begynner å utvikle en vaksine til den er ute på markedet. Det som er spesielt med denne situasjonen er at man tester ut mange ulike vaksine-kandidater, og det vil antagelig føre til fortløpende prosessen.

Mange husker at det i 2009 kom en vaksine mot svineinfluensa etter svært kort tid. Gregers forteller at vi har gode oppskrifter for å lage influensavaksiner fra før av. Koronaviruset derimot, er helt nytt.

– Har man grunn til å være skeptisk til en helt ny vaksine?

– Å være kritisk til en ny vaksine er ikke helt usunt. Men jeg tror vi kan være ganske sikre på at når koronavaksinen kommer, så vil den være trygg. Man kommer ikke til å gå på bekostning av sikkerhet denne gangen, og dermed kommer dette med bivirkninger antagelig til å bli bedre ivarettatt enn ved svineinfluensavaksinen i 2009.

SKEPTISK TIL TVUNGEN VAKSINE

De siste årene har man sett en økning i det man kaller biopopulisme. Det innebærer at man har en enorm tro på det naturlige, og at man ikke skal påvirkes av helsemyndighetene. Dette er noe som flere kjendiser og politikere i vesten er med på å

fremme, og med dagens bruk av sosiale medier når disse tankene raskt ut til store deler av befolkningen.

– Vaksineskepsis handler mye om redsel for det ukjente, fordi man ikke helt vet hva som finnes i vaksinen. Den eneste måten å finne ut hva en vaksine inneholder er å lese pakningsvedlegget, og det er for komplisert å forstå for folk flest. Dermed søker mange etter svar som de forstår, og som rimer med deres eget verdensbilde. Det tror jeg er en av årsakene til at vaksinemotstand, særlig i vestlige land har økt de siste årene, sier Gregers.

Mange søker etter svar som de forstår og som rimer med deres eget verdensbilde. Det kan være en av årsakene til vaksinemotstand.

– De har forsøkt å innføre obligatorisk vaksinasjon i Frankrike, men personlig mener jeg at det vil virke mot sin hensikt. Jeg tror et kunnskapsbasert valg basert på god og tilpasset informasjon er det viktigste, og det er det vi må jobbe for, avslutter Gregers.

Vil du se et intervju med Tone Fredsvik Gregers om dette? Søk «Vil vi få en vaksine mot korona?» på Youtube.

SJEKK HUs DIGITALE KORONASOMMER

Koronasituasjonen stoppet ikke Humanistisk Ungdom (HU) fra å arrangere en digital sommerleir.

TEKST: HAAKON GUNLEIKSRUD

Humanistisk Ungdom (HU) gjennomfører hvert år sin populære sommerleir. Grunnet smittesituasjonen, valgte HU i mai å avlyse leiren. Isteden arrangerte de en digital sommerleir kalt «Digital sommer med HU» eller «HU-sommer».

Isteden for den seks dager lange sommerleiren de bruker å ha, ble programmet utvidet og strukket ut over tre uker med daglige digitale arrangementer. Programmet inneholdt foredrag, gaming, quiz og egenlagde podcaster. I den faglige profilen bød HU blant annet på kildekritikk med Andreas Wahl, et foredrag om hvordan det er å være humanist i Asia, samt en panelsamtale med avhoppersøsknene Anders Torp og Christine Andreassen.

Du kan få med deg alle foredragene fra den digitale sommerleiren. De ligger på Humanistisk Ungdoms Facebook-gruppe under «videoer».

FORNØYD MED ERSTATNINGEN

HU-leder Øistein Sommerfeldt Lysne (23) sa tidlig på sommeren til Fri tanke at det var vanskelig å avlyse sommerleiren. Han var likevel fornøyd med erstatningen:

– Jeg håper folk opplever at vi skapt en god erstatning for den vanlige sommerleiren. Vi vet at dette ble noe annet, men er veldig stolte av opplegget.

Målet har vært å gi deltakerne HU-følelsen også denne sommeren, til tross for at en digital sommerleir selvsagt ikke er en fullgod erstatning.

– Det er aldri gøy å avlyse en leir, men jeg håper og tror at HUs medlemmer ser på dette som det beste vi kunne gjort i den situasjonen vi er i. En vanlig leir er bare seks dager. Dette blir tre fulle uker med HU hver eneste dag, understreket en engasjert Lysne da vi snakket med ham tidligere i sommer.

SPENT PÅ MOTTAKELSEN

Da Norge stengte ned i mars, skjønte sommerleirsjef, Anders Garbom Backe (29), at det gikk mot en avlysning av sommerleiren. Sammen med sommerleirassistent, Sofie Grendstad Takvam (17), hadde han planlagt ferdig programmet for leiren.

Likevel tok de to grep, og planla et alternativt, digitalt opplegg. Et par dager inn i HU-sommeren uttalte Garbom Backe at han var fornøyd med innholdet.

– Vi tenkte på de veldig aktive HU-medlemmene som vil savne leiren spesielt, men også de som ikke har et godt sosialt tilbud der de bor. Ikke minst ville vi lage noe for dem som mangler et aktivitetstilbud eller et fellesskap med likesinnede. Vi følte en forpliktelse til å tilby noe til dem. Selv om det ikke vil delta like mange på den digitale leiren som på en vanlig leir.

På en vanlig HU-sommerleir deltar det mellom 100 og 150 ungdommer. Garbom Backe har ikke hatt noe mål om å nå tilsvarende tall for det digitale opplegget. – Hvis 30 stykker deltar på hvert

arrangement er vi fornøyd med det. Så langt har vi hatt ett foredrag om de rareste tingene mennesker har trodd på og tror på. Der var det over det dobbelte, sa han tidligere i sommer.

Han fremhevet at de digitale foredragene er mer tilgjengelige enn det som skjer på en vanlig leir.

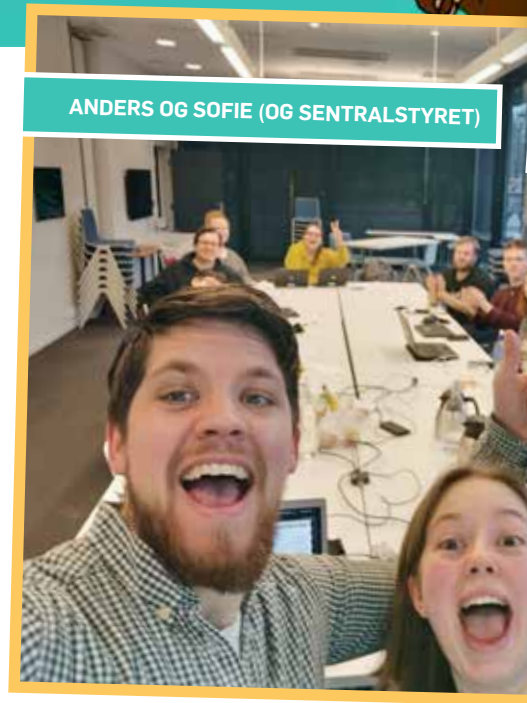
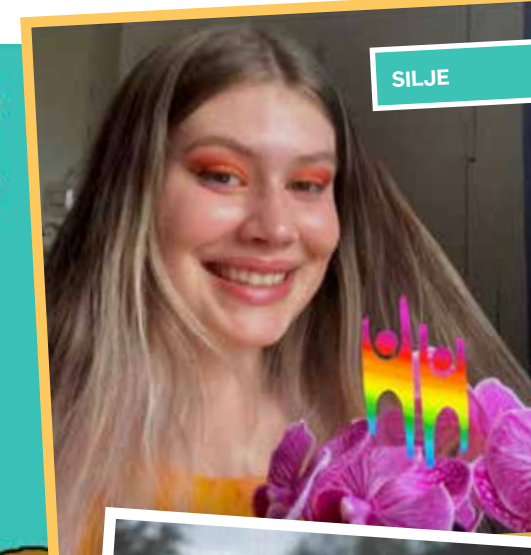
– De er jo helt gratis å være med, og man kan se eller høre dem når, hvor og hvordan man vil, poengterte han.

HU-medlem fra Narvik, Silje Zimmermann (18), forteller at hun ble lei seg da sommerleiren ble avlyst, men er enig med Lysne og Garbom Backe i at det var nødvendig:

– Jeg hadde gledet meg veldig mye, og ba om fri fra jobb allerede i januar for uka på sommerleir. Siden 2017 har sommerleir vært en fast del av sommeren min.

Zimmermann er fornøyd med HU-sommer. Hun var av de mest aktive gjennom de tre ukene:

– Jeg elsket det digitale alternativet som ble arrangert. Jeg fikk dessverre ikke deltatt på alt, så er glad for at innholdet ligger ute i ettertid. Jeg vil gjerne ha flere digitale alternativer i fremtiden, sier hun.

KJÆRLIGHETEN VANT OVER KORONAEN

En koronaepidemi fikk ikke stå i veien for disse humanistiske brudeparene. Men noen tilpasninger måtte de gjøre.

TEKST ALLE ARTIKLER: EMILIE HESSELBERG

Bryllupet ble avlyst, men så kom løsningen

Inez Patricie Kronberg og Aleksander Andersen Moe skulle ha giftet seg i København, men på grunn av koronakrisen ble bryllupet avlyst. Heldigvis kunne Human-Etisk Forbund stille opp på kort tid, og kjærligheten ble feiret samme dag som planlagt.

Det er en fantastisk dag i Ekebergparken i Oslo. Brud og brudgom kommer gående mot gjestene hånd i hånd. I trappene med utsikt mot Oslofjorden skal Inez og Aleksander erklæres for rette ektefolk å være.

Men denne dagen holdt på å ikke bli noe av. Koronakrisen gjorde at det planlagte bryllupet i København måtte kanselleres. Inez og Aleksander var innstilt på datoen 25. april, og syns det var veldig trist at omstendighetene kom i veien for feiringen.

– Vi hadde allerede bestemt oss for et lite bryllup, og da det ble så fint vær så vi at det kanskje var mulig å gjennomføre likevel, utendørs. Vi er ganske spontane

begge to, og når man planlegger bryllup på seks dager er fordelene at man kan sjekke langtidsvarselet, forteller paret.

FRIDDE PÅ DATTERENS ETTÅRS DAG

Det nygifte paret møtte hverandre på en fest hos felles kjente i 2012. Gradvis flyttet Inez inn i leiligheten til Aleksander, et klesplagg av gangen. Siden den gang har de fått to barn og en pus. Da de feiret ettårsdagen til datteren, fridde Aleksander på gresset i hagen hjemme, til stor overraskelse for hele familien.

Inez beskriver Aleksander som omsorgsfull, handlekraftig og en person det er godt å være sammen med. Han gjør

henne til et bedre menneske. Aleksander sier om Inez at hun er rettferdig og raus – hun bryr seg veldig mye om familie og venner og vil at alle skal ha det bra. I tillegg er hun smart og driftig, noe som betyr at familien alltid har et prosjekt på gang, enten det er ut på tur, eller noe som skal bygges om eller males. Her er det aldri en kjedelig dag!

Da bryllupet skulle gjennomføres likevel ble det noen hensyn å ta. Inez måtte leve med at bryllupsbildene ble med ettervekst og sminke hun hadde lagt selv. Det ble heller ingen klemmer eller noen samling etter vielsen, men paret planlegger å ha fest så fort det lar seg gjøre.

– Dette ble litt «short and sweet», så kommer festen når det er tid for det. Festen blir nok i samme ånd som vielsen. Spontan og uhytidelig. Det viktigste for oss er å samle alle vi er glade i når vi endelig kan klemme igjen. For oss er også den litt uromantiske juridiske delen av giftemål viktig, så det er godt å ha det på plass. Hvor hadde verden vært om kjærligheten lot seg stoppe så lett? spør paret.

KOSELIG Å VÆRE GIFT

Paret er klar på at de aldri hadde fått til bryllupet hvis ikke det hadde vært for at Human-Etisk Forbund var villig til å stille opp på så kort varsel. De følte at det var på tide med noen gode nyheter oppi alt.

– I en hektisk hverdag er det fint med en påminnelse om at vi har valgt hverandre, ikke bare for å styre familien AS, men fordi vi elsker hverandre. Det er veldig koselig å være gift, og å ha et symbol på at vi har valgt hverandre, avslutter Inez og Aleksander.

Avlyse bryllupet? Ikke aktuelt for dette paret

FOTO: PER-ÅGE ERIKSEN

Gjestene til Lene Bergan og Sverre Kolstø satt i hver sin stue og fulgte vielsen på livestream.

Lene og Sverre hadde hele våren et håp om at de kunne gjennomføre sitt etterlengtede bryllup. De forberedte seg på en begrenset gjesteliste, men da stedet for vielsen også ble stengt, kom sjokket og fortvilelsen.

– Etter 20 år skulle vi endelig bli gift, og så stenger Norge. Heldigvis er vi begge løsningsorienterte mennesker, så vi begynte ganske raskt å tenke alternativt, sier paret.

De var lenge inne på tanken om bare å signere papirene på dagen i stillhet, og så ta seremoni og fest senere. Men Lenes mor er kreftsyk, og de ønsket at mor skulle få oppleve å se sin datter stå brud. Så da falt valget på bryllup - og alle skulle få være med!

EN SPESIELL OPPLEVELSE

Da det var bestemt at bryllupet skulle gjennomføres likevel, begynte ideene å utvikle seg.

– Tanken om å livestream bryllupet kom først, men vi ønsket i tillegg å skape engasjement hos gjestene. Vi ville at dette skulle bli en spesiell opplevelse for dem også, ikke bare for oss.

Paret tok utgangspunkt i den opprinnelige kjøreplanen for bryllupet, og overførte den til ting de kunne bruke for å lage en bryllupsfeiringspose, med det som

trengs for å sikre en interaktiv opplevelse for familie og venner.

Lene og Sverre fylte bryllupsfeiringsposen med:

- Program for seremonien (i lukket konvolutt som skulle åpnes ved seremonistart).
- Konfettikanoner som kunne skytes mot skjermen ved utmarsj.
- En flaske med bobler til å skåle med mot slutten av vielsen.
- Sjokolade og drops med navn og dato på.
- Egendesignede gledeståreservietter.
- Et blankt kort, samt en ferdig adressert og frankert konvolutt så gjestene kunne skrive sin hilsen som senere kunne limes inn i gjesteboken.

– Tanken var hele tiden at gjestene skulle føle seg godt ivaretatt, og at de skulle få en følelse av å være en aktiv del av det hele, på tross av avstanden. Derfor spurte vi også om de kunne ta bilder av seg selv mens de feiret på sin måte, slik at vi kunne lime dem inn i bryllupsalbumet.

ØYEBLICKELIG KJEMI

Året er 2000. Lene og Sverre møtes på Parkbiografen i Skien. På den tiden var Sverre en av driverne der, og Lene ble med en av hans ansatte på fest.

– Det oppsto øyeblikkelig kjemi mellom

oss. Da vi skulle gå hver til vårt på morgenkysten, snek jeg en lapp med telefonnummeret mitt i hånden til Sverre og forsvant raskt. Noen timer senere kom første sms fra Sverre, og da var det gjort, forteller Lene.

Det var viktig for paret å skape en personlig og høytidelig ramme rundt bryllupet. Ingen av dem er religiøse, og da falt valget på Humanistisk vigsel.

– Vi deler de verdiene som Human-Etisk Forbund legger til grunn. I tillegg fikk vi muligheten til å fokusere på våre verdier og vår egen historie. På denne måten fikk vi opplevelsen av et skikkelig bryllup, sier de to.

SÅ VIELSEN FRA NORDSJØEN OG CAMPINGVOGN

Paret forteller at responsen har vært overveldende. De hadde i beste fall håpet at folk skulle synes at dette var litt morsomt og annerledes, men de hadde aldri trodd at så mange kom til å ta den helt ut.

De fikk tilsendt videoer av venner som flagget med hatter og bobler i glasset mens de heiet mot en storskjerm. Gjestene fulgte vielsen fra Haugesund, Telemark, Tromsø, fra en plattform i Nordsjøen, fra hytta og campingvogna – med feststemning, konfettiskyting og bobler i glasset – alle sammen.

I et takkekort fra gjester i Haugesund sto det «Takk for at vi fikk være med da dere sa ja til hverandre. Vi har aldri følt oss nærmere en vielse selv om 45 mil skilte oss».

– Da skjønte vi at det hadde vært en suksess. Det var utrolig rørende, sier Lene og Sverre.

På spørsmålet om hvordan det endelig føles å være gift sier paret,

– Man skulle kanskje tro at det ikke ville være den store forskjellen etter 20 år sammen, men det er faktisk litt ekstra fint om dagen.

Over 100 dager uten en lyd fra Mubarak Bala

FORSVUNNET: Det er å over hundre dager siden noen hørte fra den nigerianske humanistlederen Mubarak Bala.

Mubarak Bala, lederen av HEFs søsterorganisasjon i Nigeria, ble arrestert for blasfemi i april. Det har kommet sterke reaksjoner.

TEKST: EVEN GRAN OG EMILIE HESSELBERG

Det internasjonale humanistmiljøet har siden april jobbet for å spre informasjon om saken til Mubarak Bala og samle inn penger til juridisk bistand.

Det siste vi har fått høre er at Mubarak Bala har blitt flyttet fra sin hjemby Kaduna til delstaten Kano nord i Nigeria, der streng islamisme dominerer. Områdene rundt Kano har også vært utsatt for terrorhandlingene til ekstremistorganisasjonen Boko Haram.

Den nigerianske delstaten styres delvis etter islamske sharialover. Bala har blitt tiltalt for å «fornærme religion» og for nettkriminalitet.

100 DAGER UTEN EN LYD

Idet Fri tanke gikk i trykken har ingen hørt fra Bala siden han ble arrestert. Den 6. august, da det hadde det gått 100 dager siden han ble arrestert, oppfordret Humanists International alle til å protestere på sosiale medier og kreve at Mubarak Bala må løslates

med hashtaggen #100DaysWithoutMubarak. Mange fulgte oppfordringen, også i Norge.

Humanists International publiserte samtidig en støtteerklæring til Bala fra nobelprisvinneren i litteratur fra 1986, nigerianske Wole Soyinka.

– Jeg skriver til deg for å fortelle at du ikke er alene. Det er stort fellesskap over hele kloden som står sammen med deg. Vi vil ikke hvile før du er fri og sikker, skriver Soyinka.

Den 24. juli gikk en gruppe FN-eksperter, med spesialrapportøren for religions- og livssynsfrihet, Ahmed Ahaheed i spissen, ut med et tydelig krav til Nigeria om at Bala må løslates.

Kona hans, Amina Mubarak, kommenterte til The Guardian den 27. juli at hun egentlig har gitt opp håpet om at mannen skal løslates. Hun vil bare ha et tegn på at han er i live.

En anonym advokat i Kano-regionen skal ifølge The Guardian ha uttalt at Mubarak Bala behandles dårlig.

– Jeg er bekymret for at noen isoleres fra omverdenen på denne måten hvis man ikke er skyldig i terrorisme eller mord. Dette burde bekrefte for alle hvor urettferdig dette systemet er, sier han.

Advokaten skal ha uttalt seg anonymt av frykt for reaksjoner på grunn av de sterke følelsene i saken.

ET LIVSFARLIG STED

Elvis Chi Nwosu er kulturtolk i Norge og leder av African Cultural Awareness in Norway. Han kommer fra Nigeria, og har god kjennskap til forholdene i landet.

– Det faktum at Bala har blitt flyttet til delstaten Kano i Nord-Nigeria, tyder på at han er i stor fare. Sharia-lovgivning praktiseres ved domstolen i Kano. Så lenge han holdes arrestert der er det vanskelig å garantere for hans sikkerhet, sier Nwosu.

Han mener Mubarak Bala står i fare for å bli dømt til døden dersom han blir funnet skyldig.

Internasjonalt engasjement hjelper. Det er langt fra første gang noen står i fare for å miste livet som følge av de strenge lovene i Nord-Nigeria. Saken til Amina Lawal fra Nigeria fikk internasjonal oppmerksomhet i 2002 da hun ble dømt til døden etter landets sharialovgivning.

Lawal var den gangen en 30 år gammel muslimsk kvinne som ble dømt til døden for å ha født et barn etter at hun ble skilt. Mannen hun utpekte som faren til barnet benektet å ha hatt et seksuelt forhold til henne. Hun skulle steines til døde, men takket være internasjonalt engasjement ble livet hennes reddet.

Nigeriansk grunnlov garanterer teoretisk ytringsfrihet, men lar samtidig delstater opprette sharia-domstoler som kan straffe blasfemi med døden.

Finn ut mer og støtt kampanjen for å få frigitt Mubarak Bala:

Gofundme.com/free-mubarak-bala

ANNONSE

BESKYTT HUMANISTER I FARE

STØTT VÅR INTERNASJONALE KAMPANJE

Ikke alle humanister kan leve fritt, i tråd med sine egne verdier.

Mange humanister og ateister tvinges til å leve livet sitt «i skapet». Hvis ikke risikerer de diskriminering, forfølgelse, fengsel eller rett og slett dødsstraff.

I land som Iran, Saudi-Arabia, Afghanistan og De forente arabiske emirater er det dødsstraff for å forlate islam (apostasi). I andre land, som Bangladesh eller Pakistan, risikerer man å bli drept av islamistiske lynsjemobber hvis man kritiserer eller forlater religionen.

Hver uke får Human-Etisk Forbunds internasjonale paraplyorganisasjon Humanists International mange henvendelser fra humanister i fare fra hele verden – hovedsakelig fra Asia og Midtøsten. Pakistan troner øverst på listen.

Humanists International har satt i gang kampanjen Humanists At Risk for å protestere mot de uverdige forholdene.

Finn ut mer og støtt kampanjen!

GA TIL NETTADRESSEN:

humanists.international/humanists-at-risk

PRIDE – HEIS REGNBUEFLAGGET I KOMMUNENE!

Pride er en av årets viktigste markeringer. En markering for å løfte kjærlighet og mangfold. Det er en menneskerett å få elske den man vil, og for oss i Human-Etisk Forbund er det en selvfølge. Før sommerferien sendte våre lokallag ut en oppfordring til norske kommuner om at de burde markere Pride ved å heise regnbueflagget på sine flaggstenger, og delta i feiringen.

1 AV 10

identifiserer seg med Human-Etisk Forbund

På 35 år har andelen som sier de tror på Gud falt fra 53% til 30%, ifølge ferske tall fra Norsk Monitor. Det er på høy tid at politikken følger den demografiske utviklingen i Norge. Det må finnes et godt tilbud – for alle. Vi ønsker oss blant annet at alle, uavhengig av hvilken kommune man bor i, skal ha tilgang til livssynsnøytrale seremonirom og møte humanistiske samtalepartnere i offentlige institusjoner.

PODKASTTIPS!

Har du vært på utkikk etter en podkast om humanisme? Da kan du slutte å lete! Vår søsterorganisasjon Humanists UK har nylig startet opp podcasten «What I Believe», hvor leder Andrew Copson snakker med kjente humanister om ulike perspektiver på humanisme. Ny episode hver torsdag!

FOTO: HUMAN-ETISK FORBUND

Gode påmeldingstall for Humanistisk konfirmasjon

Da påmeldingen til neste års konfirmasjoner åpnet i juni, var mange spente på hvordan påmeldingen ville gå med tanke den spesielle våren. Det skulle vise seg at eventuelle bekymringer var grunnløse. I løpet av de første ukene tangerte vi påmeldingstallene fra i fjor, og mange av kursene er allerede fulle. Tusen takk til alle som har jobbet beinhardt med å legge til rette for humanistisk konfirmasjon denne våren og sommeren!

FOTO: HUMAN-ETISK FORBUND

Kommunen bør overta gravferdene

Når det religiøse mangfoldet er så stort, er det ikke lenger naturlig at ett trossamfunn har ansvaret for alle gravferdsplasser. Det er en levning fra fortiden at ett av landets mange tros- og livssynssamfunn har ansvaret for å gravlegge innbyggerne i de fleste kommuner i Norge. Et kommunalt forvaltningsansvar er et bedre utgangspunkt for lik behandling av innbyggerne.

FOTO: HUMAN-ETISK FORBUND

Brudeparet Maja Pettersen og Thore Skarsbø giftet seg 6. juni på toppen av Norges høyeste fjell. Sammen med et brudefølge på 25 gjester besteg de Galdhøpiggen i 4 minusgrader og opptil 11 sekundmeter vind. Det var ikke mye sikt, men følget var fast bestemt på å nå toppen for å feire kjærligheten med den aller første Humanistiske vielsen på Norges tak.

FOTO: OSLO KOMMUNE

Tro det eller ei – fremtidens tros- og livssynspolitik i Oslo

Før sommeren overleverte tros- og livssynsutvalget, som generalsekretær Trond Enger har sittet i, sin rapport til Oslo kommune. Den inneholder en rekke ulike tiltak kommunen kan gjøre for å legge til rette for det store livssynsmangfoldet som finnes i hovedstaden. Nå er vi spente på om Oslo kommune realiserer forslagene i rapporten, og på om flere kommuner vil la seg inspirere.

HOVEDKONTOR

Brugata 19,
Postboks 9076 Grønland
0133 Oslo
Tlf 23 15 60 00
human@human.no

For mer informasjon:

www.human.no
facebook.no/humanetiskforbund

AVDELINGSKONTORER

NORD

Nordland - nordland@human.no

Troms - troms@human.no

Finnmark - finnmark@human.no

MIDT

Tlf 73 80 64 80
Trøndelag - trondelag@human.no

Møre og Romsdal -
moreogromsdal@human.no

Hedmark - hedmark@human.no

Oppland - oppland@human.no

VEST

Tlf 488 98 300

Rogaland - rogaland@human.no

Hordaland - hordaland@human.no

Sogn og Fjordane -

sognogfjordane@human.no

ØST

Tlf 23156060

Akershus - akershus@human.no

Oslo - oslo@human.no

Østfold - ostfold@human.no

SØR

Tlf 33 31 32 05

Buskerud - buskerud@human.no

Vestfold - vestfold@human.no

Telemark - telemark@human.no

Aust-Agder - aust-agder@human.no

Vest-Agder - vest-agder@human.no

For kontortider, besøksadresser m.m.
– se human.no

MIN SIDE

Her kan du se all informasjon Human-Etisk Forbund har om deg. Logg deg inn med BankID, BankID på mobil eller sms.
minside.human.no

«Pionerpraktikanten» Mahalet

Selv om oppholdet i England ble forkortet på grunn av korona, har erfaringen vært verdifull.

TEKST: JANNE OLSEN

Mahalet Tadesse (23) er norsk «pionerpraktikant» i humanistbevegelsens paraplyorganisasjon, Humanists International, i London. Det er Human-Etisk Forbund som finansierer den nye praktikantstillingen.

I seks måneder får Humanists International praktisk hjelp med internasjonalt politisk påvirkningsarbeid og research. Vi tok en prat med Mahalet, som nå er over halvveis i sitt oppdrag og jobber hjemmefra – i Oslo:

– Covid19 påvirket selvfølgelig praktikantoppholdet mitt. Jeg startet i jobben i London i begynnelsen av februar, men valgte å reise hjem i april.

Som vår første praktikant i Humanists International får Mahalet Tadesse blant annet drive politisk påvirkningsarbeid.

PÅVIRKNINGSARBEID FOR MENNESKERETTIGHETER

Mahalet har studert internasjonale relasjoner med fokus på folkerett og freds- og konfliktstudier. Hun har også rukket å være praktikant ved den norske ambassaden i Addis Abeba.

Hun forteller at det var menneskerettighetsarbeidet som tiltrakk henne ved praktikantstillingen i Humanists International:

– Jeg er svært interessert i politisk påvirkningsarbeid, eller lobbyvirksomhet. Det å kunne fremme menneskerettighetene i multilaterale organisasjoner var det som virket mest spennende for meg.

– Før «lockdown» rakk jeg å bli med kollegene til Genève, der jeg uttalte meg i FNs menneskerettighetsråd om menneskerettighetssituasjonen i Mauritania. Det har definitivt vært et høydepunkt for min del.

IMPONERT OVER GLOBAL HUMANISTBEVEGELSE

Mahalet forteller at hun har fått øynene opp for hvordan humanistiske organisasjoner opererer andre steder i verden, og hvordan de skiller seg fra Human-Etisk Forbund. – De er ofte veldig små, drevet av frivillige og de mangler ressurser. Allikevel opplever jeg at de får til mye.

Som eksempel nevner hun den pågående kampanjen for å få løslatt den fengslede humanistlederen Mubarak Bala i Nigeria:

– Det har vært imponerende å se hvordan selv de minste organisasjonene har klart å mobilisere og hvordan humanistbevegelsen har samlet seg rundt én sak. Jeg har bare kjent til Human-Etisk Forbund i Norge og ikke visst at dette er en global bevegelse, så jeg må si at jeg har blitt veldig imponert de siste ukene.

På et lite kontor med sju ansatte er det alltid nok å gjøre, og Mahalet får delta i det meste.

– Akkurat nå jobber jeg med lanseringen av den årlige rapporten Humanists at Risk, og jeg får gjøre research på alle land som dessverre fortsatt har blasfemilover. Jeg tror det kan bli veldig lærerikt for min del.

Tidligere publisert på human.no

Thore og Maja giftet seg på Galdhøpiggen

VI BLIR MED DERE DIT
DERE VIL

human.no/vigsel

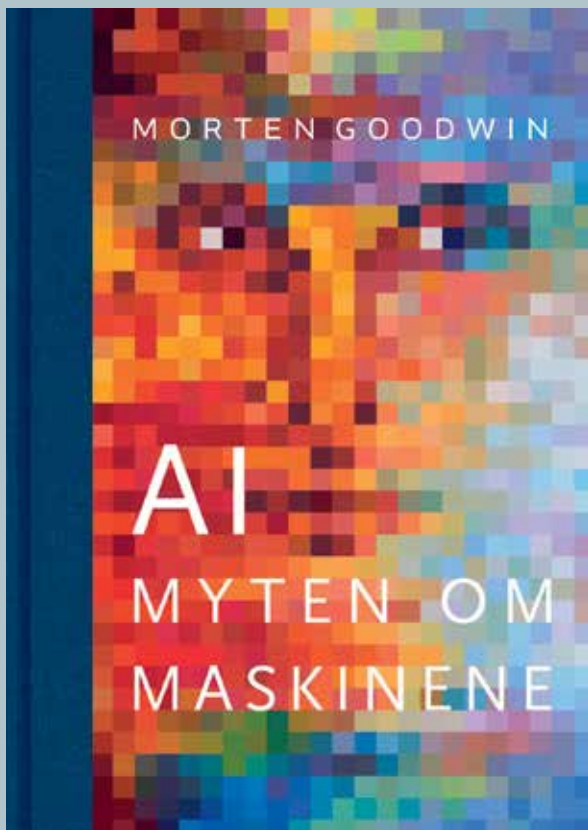

Returadresse:
Human-Etisk Forbund
Boks 9076, Grønland
0133 Oslo

HUMANIST FORLAG

NYHET

Morten Goodwin

AI. MYTEN OM MASKINENE

Kr 284 for HEF-medlemmer (ord. pris 379)

Utgis oktober

Det finnes knapt noen teknologi som er like myteomspunnet som kunstig intelligens. Dersom vi skal tro spådommene, blir vi alle snart erstattet av roboter på jobben, og utslettet av autonome våpen vi har mistet kontroll over. Det meste er heldigvis oppspinn.

I dag kan kunstig intelligens finne ut av hva du kommer til å handle før du har bestemt deg, hjelpe deg til å finne en kjæreste, oppdage nye typer antibiotika, og jobbe som psykolog. Samtidig er algoritmene langt fra feilfrie. I rettssalen dømmer den afroamerikanerne strengere enn resten av befolkningen, mens andre intelligente roboter holder samtaler som hyller nazismen. Selvkjørende biler kategoriserer mennesker feilaktig som plastposer – med potensielt tragiske utfall.

AI. Myten om maskinene forklarer på en oppklarende og humoristisk måte hva kunstig intelligens egentlig er, hvordan teknologien har oppstått, hva vi bruker kunstig intelligens til i dag, og hva som snart vil være mulig med kunstig intelligens. Den forklarer også hva som er fantasier: Det er for eksempel ingen som aner hvordan kunstig intelligens kan få noen form for bevissthet, vise noe tegn til å være levende, eller for den sakens skyld ha et enkelt moralsk kompass.

FOR Å BESTILLE BOKEN SE KUPONGEN PÅ **SIDE 65** ELLER GÅ TIL www.humanistforlag.no